

806

VALÈNCIA EN L'ESPAI CATALÀ (1943-1968)
(Un cas de construcció de comunitat nacional)

Xavier Ferré i Trill

Treball de recerca per assolir el grau de Doctor
Programa de Doctorat: Sociologia de les Organitzacions
Bienni: 1988-1990

Dirigit pel Dr. Jaume Farràs i Farràs
Tutor: Pere Negre i Rigol

Departament de Sociologia i Metodologia de les Ciències Socials
Facultat de Ciències Econòmiques i Empresariales
Universitat de Barcelona

Setembre de 1993

Aclariment:

Pàg. 521, Ha de dir:

"Però el partit va patir una escissió (setembre de 1966) precisament per considerar, qui se n'escindia, que el partit no aplicava una política nacional i social coherent. Els 11 escindits, en el document *A Tots els Nostres Companys*, consideraven pel que fa al primer factor el següent:" (...).

ÍNDEX

0 CAPÍTOL INTRODUCTORI	Pàg. 3
0.1. Objecte de la Recerca	3
0.2. Marc Teòric	8
0.2.1. Aspectes històrics i polítics: un text-guia i un context	8
0.2.2. Aportacions teòriques	24
0.2.3. Tècniques i mitjans d'investigació	33
I PART: RELACIONS NORD-SUD	
I CAPÍTOL: DELS ANYS QUARANTA A L'OBRA DEL DICCIONARI	
1.1. Els Primers nuclis de relació	42
1.2. Les Relacions de Josep M ^a de Casacuberta amb el P. Valencià	53
II CAPÍTOL: L'OBRA DEL DICCIONARI	
2.1. L'Obra del Diccionari: una xarxa de relacions	84
2.2. L'esperit de l'obra del Diccionari	110
III CAPÍTOL: LES RELACIONS DE JOAN FUSTER	
3.1. Joan Fuster i Barcelona	125
3.2. Connexions i viatges	132
3.2.1. Els viatges de 1957 i 1960	134
3.2.2. J. Fuster i els cotoners	141
3.3. Joan Fuster i l'editorial Selecta	149
3.4. <i>Serra D'or</i> i el viatge de 1960	163

II PART: NUCLIS D'ACTIVITAT NACIONALISTA

I CAPITOL: ABANS DE NOSALTRES ELS VALENCIANS: BASES

1.1 Primers nuclis (I): La Joventut del Rat Penat	179
1.1.1. Els Cursos de Llengua i la Joventut	191
1.1.2. El Teatre Estudi i la Joventut	195
1.1.3. Bases de la idea nacional de la Joventut	200
1.1.4. La Joventut al si del Rat Penat	211
1.1.5. La Distribuïdora General	216
1.1.5.1. Els Clients de la Distribuïdora	221
1.1.6. Marxisme i Joventut	225
1.1.7. Les detencions de 1962	232
1.2. Primers nuclis (II):Universitaris/ Quadre General	239
1.2.1. El Grup de Diàleg: Universitat i Política	274
1.2.1.1. Front Cultural: Aula Ausiàs March	281
1.2.1.1.1. Bases ideològiques del grup: al voltant de Diàleg	285
1.2.1.1.2. Diàleg	297
1.2.1.1.3. Activitats cívico-culturals	307
1.2.1.2. Front Universitari: ADEV	317
1.2.1.3. Front polític: MOSCA	323
1.2.1.3.1. Primeres reunions de MOSCA	328
1.2.1.3.2. La tasca de MOSCA a l'exterior	333
1.2.1.3.3. MOSCA: ideari polític	336
1.2.1.3.4. Les Rutes Universitàries	343
1.3. Dinàmica comarcal: bases d'implantació nacionalistes	351
1.3.1. Sueca	353
1.3.2. Alcoi	355
1.3.3. Castelló	367
1.3.4. Bocairent	384

II CAPÍTOL PUNTS DE REUNIÓ I PLATAFORMES: BASES

2.1. RAIMON: Situació de Ramon Pelegero	388
2.2. Emili Boïls i Can Boïls	404
2.2.1. Can Boïls	410
2.3. Grup de mestres del Rat Penat	418

2.3. Grup de mestres del Rat Penat	418
------------------------------------	-----

III CAPÍTOL: DE NOSALTRES ELS VALENCIANS AL PSV

3.1. Nosaltres els valencians: universitaris i marxistes	426
3.2. Una guia: polèmica i solidaritat	452
3.3 Política (I): Unió Democràtica del Poble Valencià	476
3.4 Política (II): Partit Socialista Valencià (PSV)	486

IV CONCLUSIONS	525
-----------------------	-----

V ANNEXOS	534
------------------	-----

VI ÍNDEX ONOMÀSTIC	556
---------------------------	-----

VII BIBLIOGRAFIA	567
-------------------------	-----

0. CAPÍTOL INTRODUCTORI

0.1. OBJECTE DE LA RECERCA.

València en l'espai català (1943-1968) és un estudi sobre l'activitat d'uns nuclis nacionalistes valencians (II Part de la recerca) i unes relacions culturals i polítiques entre aquests nuclis i els homònims del Principat (I Part del treball).

Els nuclis nacionalistes valencians objecte de la investigació es configuren al voltant de dues institucions: el Rat Penat i la Universitat.

El nucli del Rat Penat, que prendria el nom de *Joventut del Rat Penat*, es proposava d'impulsar una dinamització nacionalista al si de la institució cultural Rat Penat. Aquesta Joventut (estudiada a l'epígraf 1.1. del I capítol de la II Part) s'aglutinaria inicialment al voltant dels cursos de llengua que es realitzaven al si del Rat Penat i seria a la base d'activitats culturals portades a terme amb una concepció que cercava la dignificació i difusió d'elements d'identitat com la llengua. La tasca d'aquest nucli s'estendrà fora de la ciutat de València pel que fa a activitats com la venda de llibres en català. Políticament, i això suposaria un pas endavant en el nacionalisme valencià de postguerra, els integrants d'aquesta Joventut s'aglutinarien al voltants del Front Marxista Valencià. La tasca d'aquest Front aniria en el sentit de relacionar teòricament nacionalisme i marxisme. L'activitat d'aquest nucli arribarà fins 1962, amb la detenció de part dels seus integrants.

El nucli universitari (tractat de manera general a l'epígraf 1.2 i 1.2.1 del I capítol de la II Part) parteix d'un nacionalisme que evoluciona des d'un cristianisme de base al socialisme marxista. S'organitza inicialment a la Universitat i s'aglutina al voltant d'activitats culturals (epígraf 1.2.1.1. del I capítol de la II Part), cíviques (epígraf 1.2.1.1.3), sindicals (epígraf 1.2.1.2.) i polítiques (epígraf 1.2.1.3). La revista que representaria i definiria aquest nucli en termes generals culturals i polítics seria *Diàleg* (epígrafs 1.2.1.1.1 i 1.2.1.1.2).

A partir de 1959/1960 sectors d'aquest nucli treballarien conjuntament amb

la Joventut del Rat Penat participant en activitats culturals-polítiques com eren els Aplecs. En els primers anys seixanta aquest nucli universitari anirà estenent la seva activitat nacional per comarques del País Valencià (epígrafs 1.3 i ss.).

El treball, doncs, en la II Part dedica la seva atenció a l'estudi de la configuració d'ambdós grups. És a dir parteix de les seves característiques definidores més generals (adscripció social, referents culturals i polítics) per arribar a la seva dinàmica política.

D'altra banda hem de dir que si parlem d'activitat d'aquests nuclis per "separat", ho fem a tall "metodològic". En realitat, i com constatem en el treball, tots dos nuclis, entre 1960 i fins 1962 treballarien conjuntament. 1960 suposa l'entrada del nucli universitari al Rat Penat i 1962 marca la fita de la detenció de nacionalistes universitaris i de la Joventut del Rat Penat.

Un primer objectiu del treball, recollit en aquesta II Part, és el de recórrer els escenaris d'aquells primers anys seixanta (1960-1962) per a mostrar com hi havia una voluntat d'articular unes bases nacionalistes que a nivell més general actuarien (en un primer moment) de factor de dinamització cultural i polític del País Valencià. Implícitament aquelles bases nacionalistes configurarien un missatge que aniria en el sentit de concebre una realitat cultural, econòmica, social, contrària al tòpic. Ens trobarem, doncs, en un tipus de nacionalisme com a element de modernització.

El treball però, continua fins arribar a 1968. Entre 1962-1968 esdevé un fet que caracteritzarà els integrants d'aquests nuclis: l'assaig de l'intel·lectual Joan Fuster, *Nosaltres els Valencians*. El llibre actua de text-base, de text de suport, vers aquella activitat prèvia desenvolupada per la Joventut del Rat Penat a partir de la primer terç dels anys cinquanta i continuada pel nucli universitari a partir del curs 1958/1959.

Un segon objectiu del treball és, per tant, mostrar que *Nosaltres...* no articularia un primer moment del moviment nacionalista valencià, sinó que s'hi imbricaria. És a dir l'assaig de Fuster cobraria "sentit" bàsicament a través de la tasca d'aquests dos nuclis nacionalistes. La funció que aleshores tenia l'assaig de Fuster era la de clarificar ideològicament aquells nacionalistes, plantejant-los una perspectiva global del País Valencià.

Entre 1960-1962, doncs, el treball mostra una relació entre la formació d'un moviment i una base teòrica.

Però als nacionalistes d'aleshores els mancava una "baula" orgànica. Efectivament aquesta baula organitzativa que prendria la forma de "partit" arriba amb dues formacions polítiques: La Unió Democràtica del Poble Valencià (UDPV) i el Partit Socialista Valencià (PSV). Cal dir però, que ambdues organitzacions serien una continuació de la tasca dels primers anys seixanta. És a dir la tasca del nucli universitari democristià i la tasca del nucli universitari que adoptaria la sigla MOSCA (Moviment Socialcristià de Catalunya), i que se situaria, com indica l'abreviatura, al voltant d'una vinculació entre cristianisme de base i socialisme. Aquests dos partits esmentats (UDPV i PSV), representarien un salt qualitatiu respecte als primers anys seixanta, sense els quals però, no podríem entendre aquests anys posteriors.

La tasca de partit, doncs, seria una evolució de la tasca prèvia que actuaria territorialment *fora* de la Universitat. Aquests dos fets -la irradiació territorial i l'organització política- marcarien el nacionalisme valencià. És a dir, entre la segona meitat dels anys cinquanta i la dècada dels seixanta aniria estructurant-se una concepció del nacionalisme (i de les primeres propostes teòriques sobre el fet nacional valencià) que evolucionaria d'allò cultural-lingüístic a allò polític global.

"Allò polític global" és el tipus de reflexions i les activitats que hom impulsava: des de les revistes comarcals del PSV a la formació de les primeres comissions obreres fins a impulsar campanyes -d'un abast social més ampli- de suport a la llengua. En aquest sentit la tasca de partits com PSV configuraria una plataforma, un front polític. És a dir, l'activitat d'aquests tipus de partits es definia a través d'activar iniciatives que tinguessin com a orientació bàsica el fet nacional, el nacionalisme, ideologia que era eix definitori del PSV.

Un tercer objectiu del treball mostrarà aquesta trajectòria "orgànica" del nacionalisme valencià, que recollim en els epígrafs 1.2.1.3 del I capítol, en el cas de primera configuració política del sector nacionalista universitari estrictament polític (MOSCA), i 3.3 i 3.4 del III Capítol de la II Part per als casos de la UDPV i del PSV.

Però aquesta dinàmica política tindria un suport cultural. Una primera

constel·lació de manifestacions culturals. Les primers plataformes: el primer context cultural i polític d'un cantant (Raimon, epígraf 2.1 del II capítol de la II Part), una primera llibreria catalana a la ciutat de València (Can Boïls, epígraf 2.2 i 2.2.1) i una tasca de socialització de la consciència de país a nivell d'ensenyament (Grup de Mestres del Rat Penat, epígraf 2.3). És a dir ens trobem, en el II capítol de la II Part, amb una base social que prendria la forma d'una certa infraestructura a fi de vehicular i difondre elements d'una cultura -com la llengua, amb referents propis (arrelats al conjunt català), no dependent de la cultura de l'estat (espanyol). L'estudi d'aquestes plataformes pel que fa a la seva relació amb la dinàmica nacionalista valenciana (sobretot amb els dos nuclis estudiats) serà el quart objectiu d'aquesta recerca.

Aquesta tasca nacionalitzadora, pel fet d'orientar un col·lectiu cap a la seua pròpia realitat nacional, s'emmarcava en un "continent", en un marc nacional de pertinença: els Països Catalans. Tota la I Part d'aquest treball ("Relacions Nord-Sud") tracta de copsar uns lligams "valenciano-principatins" que anaven des de la represa dels contactes d'ençà de la fi de la guerra d'espanya (1939), amb un primer viatge de nacionalistes valencians a Barcelona el 1943 (epígraf 1.1 del I capítol); la tasca de Josep Maria de Casacuberta a l'hora de refer unes relacions valencianes que venien dels anys vint i trenta (epígraf 1.2 del I capítol); o la funció de les relacions que un intel·lectual cívicament compromès, Joan Fuster, anava establint a Barcelona amb diversos sectors socials (III capítol).

En aquest context de relacions, el paper representat per la plataforma l'Obra del Diccionari Català-Valencià-Balear era més extensa que el fet de difondre un "diccionari". Era una plataforma que, com veurem (capítol II de la I Part) va actuar en la direcció de posar en contacte sobretot nuclis nacionalistes del Principat i del País Valencià, impulsant una sèrie de viatges, amb objectius culturals i polítics, entre València i Barcelona al llarg dels anys cinquanta i seixanta.

El viatge realitzat a Barcelona el 1953 pels primers cursetistes del Rat Penat, organitzat per l'Obra del Diccionari (tractat a l'epígraf 2.1 del II capítol de la I Part) i el viatge al Principat per part de nacionalistes valencians que havien endegat una determinada trajectòria nacional (i que seran els protagonistes de la II part de la recerca) el 1960, organitzat entre Joan Fuster i nacionalistes del Principat (epígraf 3.4 del III capítol de la I part), marcarien unes fites per aquells joves nacionalistes valencians. Fites de caràcter nacional-cultural en posar-los en relació amb un context -el Principat- que aleshores era continuadament tingut com a referència per allò que

simbolitzava històricament i política de cara als nacionalistes del País Valencià.

Les relacions que es desprenien d'aquests viatges amb nacionalistes i intel·lectuals emmarcaria la tasca nacionalista al País Valencià en el referent català i serien complementàries de l'activitat valenciana. Explicar com es donaven aquestes relacions entre València i el Principat és el que caracteritza l'objectiu de tota la I Part.

Les "Relacions Nord-Sud" serien un nexa d'unió amb la dinàmica nacional valenciana, alhora que n'indicaria l'orientació: València en l'espai català. Mostrar aquesta dinàmica relacional és l'objectiu d'aquesta I Part. Veurem que es tracta d'una dinàmica que es proposava de construir una comunitat nacional, una nació, que abastés el Principat i el País Valencià. I en aquest sentit les concepcions nacionals de: Joan Fuster (que veurem com esmenta el que de superació d'unes "fronteres interiors" suposaven aquelles relacions), Joan Ballester Canals (que en el marc dels viatges endegats per l'Obra del Diccionari parlarà d'un procés d'"integració nacional" entre el Principat i País Valencià) i Joan Crusellas (que esmentarà la importància de conèixer València), coadjuvari en la pràctica d'aquestes relacions.

Dos objectius, doncs, resumirien aquesta recerca. D'una banda assenyalar l'existència d'una dinàmica nacional(ista) significativa al País Valencià, que superaria una dinàmica, enfocament i concepció estrictament cultural, articulada amb anterioritat de l'assaig de Joan Fuster, *Nosaltres els Valencians*.

Aquest primer objectiu es mostra a partir de la trajectòria dels dos nuclis d'activitat nacionalista esmentats: el de la Joventut ratpenatista i els universitaris aglutinats inicialment al voltant de la revista *Diàleg*.

El segon objectiu és mostrar com aquesta dinàmica nacional ho era realment de 'nacional' a través de les relacions entre els nuclis nacionals valencians i del Principat.

Un cas de construcció de comunitat nacional, doncs, és un subtítol que caracteritzarà en el treball que presentem, el nacionalisme cultural i polític valencià. Dos nuclis d'activitat i unes relacions que dissenyaran i definiran bàsicament un marc de pertinença nacional: Països Catalans.

0.2. MARC TEÒRIC.

Aquest apartat recull els aspectes històrics i polítics, teòrics i metodològics que són a la base d'aquesta recerca. Començarem aconduint el marc històrico-polític del tema d'estudi a través d'un text poc difós de Joan Fuster, continuarem resseguint les aportacions teòriques que han resultat de més utilitat a la investigació i acabarem comentant les tècniques i mitjans d'investigació que hem utilitzat en aquest treball.

0.2.1. Aspectes històrics i polítics: Un text-guia i un context.

Joan Fuster feia el 1966 un balanç general del que havia estat el desenvolupament del valencianisme cultural i polític des dels anys trenta fins aleshores (anys seixanta). La nota dominant era un notable buit:

"No ha de sorprendre'ns que sigui així, al capdavall. L'etapa que comença en 1939 ha estat, per al País Valencià, d'una terrible, vertiginosa buïdor política. Els residus de la Pre-guerra, els "antics tambors" autòctons, ni tan sols han donat senyals de vida. D'altra banda, tampoc ells no havien posat mai una excessiva atenció a les exigències concretes que presentava l'àrea social valenciana. Pel seu cantó, el Règim ha procurat per tots els mitjans accentuar el provincianisme tradicional, en el sentit de promoure la resignació cofoia, l'esperit de subalterns i el "*para ofrendar nuevas glorias a España*". El procés de despersonalització nacional ha rebut estímuls eficaços, i la pèrdua de "consciència" afecta tots els nivells de comportament comunitari, des de l'idioma a l'economia. Els mateixos antagonismes de classe en vénen tarats. Els "problemes", els autèntics problemes, són "petits" sense que ningú acabi d'adonar-se de llur vertadera índole i de llur abast exacte"¹.

El marc general de la dictadura franquista operava no tan sols com a marc de repressió física, sinó com a repressió cultural i intel·lectual, en última instància deformadora de la realitat. És així que Fuster interpreta aquest marc general com a condicionador de la praxi valencianista. Però què en quedava realment del valencianisme històric? Fuster diu:

¹ Joan FUSTER : "El cas valencià". *Mirador*, núm. 1, Estiu 1966, pàgs. 14 i 15.

"Dins aquesta tònica de desistiments i de confusió, les supervivències del vell Valencianisme no han jugat un paper que puguem qualificar de brillant, si bé es mira. El Valencianisme d'abans del 36 era dèbil i incoherent, i no n'ha quedat ni rastre. El seu fragment més reaccionari encara ha fet un esforç per reanimar-se en l'entreteniment d'algunes activitats culturals menors, altrament molt meritòries. Però la temptativa, a part la seva curta volada, no ha sabut preservar-se de la contaminació provincianista, i de més a més -en conseqüència- s'ha tancat en una estèril catalanofòbia, còmplice automàtica de la repressió".

Però a més d'esmentar implícitament aquell valencianisme, inspirat en el catolicisme, i, en general, en el tradicionalisme, defensat per X. Casp i M. Adlert, a qui, suposem, van adreçades aquestes últimes paraules². Fuster remarca que també "alguns personatges procedents de l'esquerra anterior a la catàstrofe, alhora que viraven cap a la dreta, hi hagin concidit [en la catalanofòbia]". Com quedava aleshores el panorama polític valencià en aquell desert? L'assagista ens diu que

"Només dues forces s'han mantingut efectivament "en peu", durant els darrers temps, al País Valencià: "forces polítiques", vull dir, bé que el mot "forces" sigui ací una mica hiperbòlic. Em refereixo al Partit Comunista Espanyol i al jove Neovalencisme catalanitzant".

Davant aquesta perspectiva el que sí remarcava Fuster es que es tractava d'uns "factors nous" en el "mapa civil del Valencià", amb un "impacte vigorós" (el d'aquell context).

Respecte al PCE, Fuster esmentava que:

"la seva posició davant els "problemes" específics del país quedava lluny de ser clara", i afegia "reticent o freda, sembla girada d'esquena a les seves peculiaritats", tant a les lingüístico-culturals com a les merament socioeconòmiques. Els comunistes espanyols, que admeten una "qüestió nacional" a Catalunya, a Euzkadi, a Galícia, no es pronuncien respecte al "cas valencià", i ni han arribat a preocupar-se de planejar una anàlisi marxista-leninista damunt les premisses objectives del territori que s'estén del Sènia al Segura. No caldrà advertir que es tracta d'unes "premisses" molt diferents a les de

² Informació de Miquel Batllori. Sant Cugat, juliol del 1990. Ens va compendiar la trajectòria de Casp i Adlert als anys quaranta amb aquesta característica de "fonamentalisme i integrisme", aspecte que M. Batllori va copsar al llarg de les tertúlies realitzades a casa de Xavier Casp.

Castella o Andalusia -i a les de Catalunya, Euzkadi i Galícia".

Per la nostra part, volem complementar només alguns d'aquests aspectes:

a) els primers nuclis de comunistes valencians organitzats després de la postguerra (c.1960), dóna com a a origen el Front Marxista Valencià (FMV). Aquesta organització, en paraules d'un dels seus protagonistes va significar "el primer partit nacionalista de la postguerra en plena clandestinitat"³; b) la reafirmació de la idea d'E. Gómez Nadal que el "marxisme nacional valencià" mai no va ser hegemònic, en els anys trenta, oferint una perspectiva de treball cultural centralitzat en la revista *Nueva Cultura*, però sense comptar amb una hegemonia política⁴; c) que la primera reflexió que s'aproximava a la realitat valenciana va ser feta el setembre de 1968 amb un títol força representatiu d'uns dubtes històrics: *Valencia: Mito y Realidad*⁵.

Però el fet de la relació entre marxisme i nacionalisme no es limitaria en aquests anys de la postguerra o de la dècada dels anys seixanta. Més avant, en la reforma borbònica dels anys setanta, obtindrem, significativament pels mateixos integrants del Front Marxista (en endavant, FMV), una voluntat d'articular un *Partit Socialista Unificat del País Valencià* (PSUPV, 1978). Era una mostra d'una reflexió continuada al si d'aquest primer grup integrant de comunistes nacionals: l'intent de seguir els passos del P[artit] S[ocialista] U[nificat] de Catalunya⁶.

³ Carta de Francesc Codonyer, València, 29 de juliol de 1989, pàg. 3.

⁴ En relació a aquest aspecte Emili Gómez Nadal ens diu:
" La meua participació a N[ueva] C[ultura], sol·licitada per Josep Renau, com el fet de la meua filiació al PCE, no crec que permeten de dir que hi hagué a València un "marxisme nacional" en 1935 pel simple gest meu. Sincerament, l'atenció que m'ha tant honorat, ha estat un miratge. Si durant anys i anys vaig estar integrat en el moviment comunista, ço que ho prima tot és la fidelitat al fet nacional". (carta d'E. G. Nadal, Valence D'Agén, 26 d'octubre de 1990).

⁵ *Verdad* (segona època) setembre de 1968. En aquesta reflexió de caire econòmic-polític, probablement redactada per Emèrit Bono, s'identificava nacionalisme amb burgesia i s'emfasitzava la regionalització econòmica com a fet que possibilitaria la solució als problemes més immediats dels valencians.

⁶ El grup que representà la Primera Joventut del Rat Penat quan es va integrar en el FMV tenia la idea, continuada al llarg de la seva militància posterior, de representar un marxisme valencià. D'una relació entre comunisme i nacionalisme. Això va fer que posteriorment a la fi del FMV els seus integrants anessin a militar al PSV (E. Tàrrega), PSUPV (D. Serneguet, A. Thous, A. Bargues, E. Boscà) PCPV (F. Codonyer), PSAN (E. Tàrrega) i UPV (F. Codonyer). (Entrevista a E. Tàrrega, F. Codonyer,

Però si un dels eixos, de la resistència, amb les limitacions "nacionals" esmentades per Fuster, era el PC; Fuster mateix es feia partícep, activament, de l'altra proposta: el Neovalencianisme (i que en aquesta recerca identificarem amb el terme 'nacionalisme')

"Allò que he designat amb el nom improvisat de "Neovalencianisme" - deia- és un fenomen que, sens dubte, ningú no s'esperava enmig de l'apatia, de la tendència "dimissionària", característica de la nostra societat actual".

Per a Fuster aquesta trajectòria comença als anys cinquanta:

"El fet és que, al llarg de la dècada dels 50, comencen a coagular petits grups aïllats, que es multipliquen després, i que de mica en mica es polaritzen entorn d'uns quants postulats fonamentals, resoluts i coherents. No constitueixen un "partit", perquè les circumstàncies no permeten partits i perquè tampoc no ho permetria l'heterogeneïtat de les adhesions reunides".

El plantejament del panorama general ha causat que Fuster obviés que el resultat d'aquelles "polaritzacions" donés com a resultat una divisió del treball segons opcions ideològiques: Partit Socialista Valencià, si era el cas d'aglutinar nacionalisme i marxisme; i Unió Democràtica del Poble Valencià, si era el cas d'aglutinar "capes de professionals mitjans", segons Picó-Reig⁷ amb una cobertura d'humanisme cristià (E. Mounier i comunitats cristianes de base). Ara bé, cal tenir en compte que el fil conductor d'aquestes dues organitzacions era "Fer País" (estendre la consciència nacional) i imbricar-se en la tasca sindical el primer (PSV), o en el món cooperatiu el segon (UDPV).

Ara, Fuster valorava un punt comú en aquest procés del moviment nacionalista valencià: "Les seves manifestacions públiques han estat modestes (...), però són les úniques, que amb una intenció i una ressonància palmàries s'han produït en l'ordre polític espontani dins el poble valencià. [L'assagista es referia a les campanyes endegades en 1965 i 1966 respectivament: PARLEM VALENCIÀ i VALENCIANS UNIM-NOS].

A. Bargues, J. Codonyer i F. Cueva, València, desembre de 1989).

⁷ Ramiro REIG-Josep PICÓ: *Feixistes, Rojos i Capellans*, Ed. Moll, Mallorca, 1978.

Però per què qualificar aquell moviment de "neovalencianista"? Molt clarament: "En dir-ne "Neovalencianisme", procuro assenyalar la ruptura amb el Valencianisme de 1936, ja jubilat o en descrèdit". Aquesta valoració no era única. Dos anys més tard a l'extraordinari sobre el País Valencià que la revista de reflexió cultural *Serra d'Or* va fer el juny de 1968, un integrant d'aquell moviment nacionalista, en fer una valoració històrica del que havia suposat el valencianisme polític i cultural en l'etapa contemporània valenciana, tot i reconèixer que als anys trenta -i sobretot amb la síntesi de valencianisme i republicanisme- la "tradició valencianista d'indiferència per les formes de govern, es trenca i l'enquadrament polític dels partits valencianistes és molt més clar", també reconeixia que

"els grups valencianistes -almenys fins a dates molt avançades- es preocupen solament d'accions polítiques superestructurals negligint totalment aspectes tan importants com l'ensenyament autòcton en tots els graus, accions editorials, institucions superiors de cultura, etc", perquè "en un país desnacionalitzat com el valencià, era -i és- un objectiu fonamental"⁸.

I aquesta idea que A. Cucó esmentava en relacionar una ideologia nacional amb la vida nacional amb qüestions concretes, com per exemple l'organització d'una cultura nacional, és la característica principal d'aquell nou valencianisme. D'altra banda, l'espai nacional-cultural d'aquest nou model ideològic i polític era clar per a Fuster: "L'adjectiu "catalanitzant" serveix per a precisar l'orientació última de les conviccions: seguint la millor línia "nacionalista" valenciana, hi ha el disseny d'instaurar o restaurar els vincles imprescindibles -en tant que "imprescindibles"- d'una "altra unitat", la dels Països Catalans".

Aquesta última remarca, ha estat debatuda en reflexions posteriors⁹. Mentre

⁸ Alfons CUCÓ: "Trajectòria del Valencianisme" *Serra d'Or*, Juny del 1968, pàg. 29. Per a la trajectòria del nacionalisme valencià d'avantguerra: Alfons CUCÓ: *El Valencianisme polític 1870-1936*, Ed. Lavínia, València, 1971.

⁹ Aquestes reflexions mostrarien orientacions polítiques actuals que oscil·len entre la separació dels "mons" polític-cultural valencià i català (postura representada pel que s'entén genèricament per secessionisme lingüístic, blaverisme o anticatalanisme i per sectors del socialisme valencià adscrits al PSOE), la remarca de l'afinitat lingüístico-cultural i una pròpia estratègia política per al País Valencià no circumscrita en el marc polític català (quadres del PSPV, Unitat del Poble Valencià (UPV) i Partit Valencià Nacionalista (PVN)) i la concepció que cerca una relació i una integració en un marc nacional comú per al Principat i el País Valencià (sectors de la Unitat del Poble Valencià, Catalunya Lliure, Esquerra Republicana de Catalunya)

alguns teòrics i polítics tracten d'identificar, o almenys de relacionar, el període 1962-1978 amb l'etapa dels anys trenta, en el sentit de cercar un marc polític nacional estrictament valencià, a partir d'una crítica als plantejaments teòrics de Joan Fuster (posicionaments que integraven en darrera instància el marc valencià en el marc català)¹⁰; altres posicionaments mostren un marc de relacions culturals amb la Catalunya estricta i en canvi adscriuen l'estratègia política al marc valencià¹¹. I, per últim, existeix, clarament diferenciada amb les dues visions apuntades, l'opció de concebre una integració nacional catalana del poble valencià recollint una tradició històrico-política aproximada a les tesis de Joan Fuster¹².

En el cas del nostre treballensem que es produeix un procés de relacions entre el Principat i València que intensificarien les relacions polítiques nacionalistes dels anys trenta. Aquestes relacions es catalitzaren a la dècada dels anys seixanta (pensem el que van suposar com a punt de confluència del nacionalistes valencians i principatins els Aplecs itinerants de la Joventut del Rat Penat). A nivell polític les relacions mantingudes entre formacions polítiques dels anys seixanta com el Partit Socialista Valencià amb el Moviment Socialista de Catalunya o el Front Nacional de Catalunya (entre els anys 1965 i 1967), tindrien en compte el projecte nacional del marc nacional comú recollit sota la denominació d'aleshores: Països Catalans. La idea de Països Catalans, com anirem veient, formava part de com concebre un mateix espai cultural. Però aquesta idea de nació cultural, de com construir-la, suposava una superació vers el valencianisme dels anys trenta, en el sentit que en l'etapa republicana la realitat cultural catalana s'associava a commemoracions de passat, amb un cert historicisme: Centenari de la Renaixença (1833-1933), fora d'alguns precedents que associaven el marc cultural amb una idea de relacionar la ideologia nacional amb modernitat: les dues Setmanes de Cultura Valenciana (1932 i 1933) o les trobades de mestres catalans i valencians als anys trenta a redòs des de la divulgació del mètode Freinet (extret de l'entrevista mantinguda a València el desembre de 1989 amb Enric

¹⁰ Vicent FRANCH: "Memòria, Història i consciència nacional comunitària". pàg. 54 in. A.A.D.D: *Document 88*, Eliseu Climent Editor, València, 1988. i E. MIRA/D. MOLLÀ: *De Impura Natione*, Eliseu Climent Editor, València, 1986. Aquest posicionament recolliria sectors intel·lectuals i polítics que havien format part de *Germania Socialista (GS)* (1971) i del *Partit Nacionalista del País Valencià (PNPV)*.

¹¹ Alfons CUCÓ: *País i Estat: la qüestió Valenciana*, Eliseu Climent Editor, València, 1989, passim.

¹² Josep GUIA: *És molt senzill: digueu-li Catalunya*, El Llamp, Barcelona, 1985 i *València, 750 anys de nació catalana*, Eliseu Climent Editor, València, 1988, passim.

Soler i Godes).

A més de la formació d'una ideologia nacional que pogués aplicar-se més directament a la realitat social o de la intensificació de les relacions entre el Principat i el País Valencià, ¿on podem remarcar una "superació", o -com assenyala Fuster- una "ruptura" entre el valencianisme dels anys trenta i dels anys seixanta?

Al marge de qüestions de plantejament ideològic-polítiques (bàsicament plantejades per J. Fuster, en la visió comentada), un fet que sí que marcaria una ruptura amb el context del nacionalisme dels anys trenta i que seria recollit en les anàlisis d'aquest nou valencianisme (més directament a partir de la segona meitat dels anys seixanta) serà el context social i econòmic: d'un País bàsicament agrari, encara que gaudia d'una xarxa industrial-artesanal pròpia, es passava, a partir de finals dels anys cinquanta, a un predomini i, finalment, a una hegemonia de la producció industrial per damunt la producció agrària (segona meitat dels anys seixanta).

Efectivament, a partir del període d'estabilització econòmica (1959), que a nivell polític significaria una etapa de liberalització en el moviment de forces del règim franquista, desplaçant els sectors més durs (falangistes) per sectors més oberturistes (tecnòcrates), s'anirà operant al País Valencià un canvi d'estructura econòmica. És a dir, el canvi es produiria en passar d'una producció agroexportadora a una producció industrial. Hi hauria un canvi de població ocupada en relació a "població capitalista-població precapitalista"¹³ que comportaria un traspàs de població dedicada a tasques agràries cap a les tasques industrials¹⁴, amb un canvi en l'estructura demogràfica valenciana, que correspondria a una pèrdua de població

13						
	1959 a 1960		1960 a 1970		1950 a 1970	
Pob. laboral	Xif. absol.	%	Xif. absol.	%	Xif. absol.	%
Capitalista	67.210	10,5	169.292	23,9	236.502	36,9
Pob. laboral						
Precapitalista	12.035	5,3	-26.281	-11,1	-14.246	-6,3

Font: Damià MOLLÀ: *El País Valencià com a formació Social*. Ed. Prometeo, 1979; pàg. 53.

14			
	PAA	PAI	PAS
1962	425.243	351.234	328.611
1964	391.240	397.461	330.427
1967	367.212	421.489	383.896
1969	369.819	446.430	413.332
1971	315.589	473.711	430.024
1973	249.711	512.680	777.761

Font: AA.DD: *Evolució de la economia valenciana, 1878-1978*, Ed. Caja de Ahorros de Valencia, València, 1978, pàg. 160. [PAA=Població Activa Agrària], [PAI=Població Activa Industrial], [PAS=Població Activa del sector serveis].

de les comarques de l'interior a favor a les comarques amb una economia dinàmica, situades al litoral valencià¹⁵

Per a Damià Mollà, doncs, és evident que en uns vint anys "l'eix central de l'evolució del País Valencià com a formació social durant el període considerat [1950-1970], apareix condicionat en primer lloc -i fonamentalment- del procés de desplegament i ampliació de les estructures socio-econòmiques del mode de producció capitalista"¹⁶.

A nivell teòric i ideològic, aquest canvi d'estructura econòmica serà recollit en les primeres anàlisis dels nuclis nacionalistes valencians. Les reflexions efectuades per aquests nacionalistes en la dècada dels anys seixanta, molts dels quals entrarien a formar part del Partit Socialista Valencià (PSV), aniran en la direcció de relacionar els canvis produïts en l'estructura econòmica amb una concepció de país. Aquesta concepció es vehiculava en aquestes reflexions quan s'elaboraven anàlisis que tenien com a marc d'estudi el País Valencià o quan es pensava en termes de cercar una economia regional comuna amb el Principat, que representaria, també, l'assumpció d'un marc nacional unitari. En aquest sentit l'elaboració de *l'Estructura Econòmica del País Valencià*, començada l'any 1966, recolliria en el seu plantejament general un ambient cultural i polític nacional, concretat en trajectòries determinades en la redacció de l'obra¹⁷. I el text de Joaquim Maluquer i Sostres, *L'estructura Econòmica de les Terres Catalanes* (1963), que implicaria la concepció de complementarietat de les estructures econòmiques del Principat i del País Valencià, seria incorporat a les reflexions dels nuclis nacionalistes valencians¹⁸.

D'altra banda, revistes polítiques i culturals del Partit Socialista Valencià com

¹⁵ Les comarques que perdrien població en el context de la industrialització serien: Els Ports, Alt Maestrat, L'Alt Millars, L'Alcalatén, L'Alt Palància, Racó d'Ademús, Els Serrans, la Plana d'Utiel i la Vall de Confrents (en el període 1970-1975). *Vid.*: Damià MOLLÀ: *Estructura y Dinàmica de la Población en el País Valenciano*; Fernando Torres, Editor, València, 1979, pàgs 125-126.

¹⁶ Damià Mollà: *El País Valencià com a formació social*, Ed. Prometeo, València, 1979, p. 52.

¹⁷ Serà el cas, recollit en aquest treball, de Ricard Pérez Casado, que estudiarà economia per raons nacionals.

¹⁸ Aquest text de Joaquim Maluquer va ser elaborat arran d'una trobada al Desert de les Palmes el 1961, com veurem a la I Part d'aquest treball, destinada a estudiar les relacions entre nacionals i determinats sectors culturals del Principat i del País Valencià.

Terra Forta (1965) també es farien ressò de qüestions socioeconòmiques, en aquest cas del camp valencià, i en aquest marc de dinàmica industrialitzadora. Un altre exemple d'aquesta incorporació dels canvis socioeconòmics a les reflexions nacionalistes seria la revista *AL Vent*, que dedicaria monogràfics a temes que aleshores eren d'actualitat en medis socials, polítics i econòmics valencians, com el Mercat Comú.¹⁹ J.V. Marquès, integrant del nucli nacionalista universitari també assumiria el fet nacional en termes de classe en el context del canvi industrialitzador valencià amb l'article *Classe Dominant i Consciència Valenciana*, en el qual planteja la dependència (política) de la classe dominant valenciana, la qual "ha trobat més pràctic aprofitar el muntatge de la classe dominant espanyola que no impugnar-ho"²⁰

Aquest marc de canvi econòmic i de la seva assumpció per les primeres reflexions nacionalistes és concebut per Ernest Lluch com una acceleració de la consciència nacional per bé que "*súbita y desigual*" en un context caracteritzat per la industrialització²¹.

El text de Joan Fuster, doncs, era indicatiu de l'inseriment del "neovalencianisme" en un context de canvi social i econòmic però també de canvi en la manera d'enfocar anàlisis sobre la realitat global valenciana, iniciades des dels mitjans que anava organitzant aquest mateix nacionalisme. El nacionalistes, doncs, actuaven davant una realitat canviant, però com es definia aquell context en termes generals?

El context d'aquesta generació dels anys seixanta era peculiar:

"Una generación de bastardos, sin padres ni modelos ni tampoco historia. Sólo la historia compartida de una infamia bélica que había que purgar", apunta J.F. Yvars (*Diario de Valencia*, 12.11.81).

Aquest aspecte es relacionarà amb una visió de modernitat i de descobriment de la col·lectivitat. En parlar de modernitat ho fem perquè els cànons interpretatius

¹⁹ Els casos de les revistes *Terra Forta* i *Al Vent* són tractats en els epígrafs 3.4 (III capítol de la II Part) i 1.3.3 (I capítol de la II Part) i 3.4 (III capítol de la II Part), respectivament.

²⁰ J[osep]-V[icent] M[arquès]: "Classe Dominant i Consciència Valenciana" in *SOU. Revista de las Facultad CC.PP.EE.CC.*, (s/p) [primavera, 1969].

²¹ Ernest LLUCH: "Resurgimiento del País Valenciano: Conjeturas y Refutaciones" in *Zona Abierta*, núm. 20, 1980, pàgs. 29-41

d'aquesta generació basculen entre el marxisme i un liberalisme solidari (com és el cas d'una nova figura d'intel·lectual). Efectivament, aquesta concepció, a nivell nacional trobarà la seva traducció en una concepció de País molt oposada a la clàssica dissenyada pel tòpic i el provincianisme.

Des de l'òptica intel·lectual, el País Valencià ha sabut representar aquesta tríada en la figura de Joan Fuster. Tot i estar fora cronològicament de la generació que vertebrarà el nostre estudi del valencianisme, Fuster es mostrava partidari de reivindicar la mort d'un intel·lectual neutral i apostar, en canvi, per un intel·lectual que tot i servant la seva independència -que no neutralitat- es mostrarà disposat a col·laborar des de la seva concepció del món, des del seu escepticisme (en aquest cas) a les qüestions bàsiques nacionals que es donaven en la seva col·lectivitat.

En el cas de Joan Fuster però, no assistim a aquest compromís des del punt del nacionalisme. Fuster no és nacionalista com a forma ideològica, sino que hi arriba (com escriurà més tard el 1964, a *Diccionari per a Ociosos*), quan esmenta que en aquella situació concreta ser nacionalista era un fet que calia). El nacionalisme per conseqüència de Fuster serà, doncs, un punt d'arribada del seu compromís moral (A. Riera: 1990) o de la seva relació entre humanisme i nacionalisme (J. Iborra: 1984). En tot cas l'humanisme de Fuster, que s'allunya absolutament de l'angoixa existencialista (com anuncia en els seus assajos inicials, des de *Les Originalitats* a *Judicis Finals*. (cfr; J. IBORRA: *Humanisme i nacionalisme en l'obra de Joan Fuster*, Tesi Doctoral, Universitat de València, 1984 passim), és un humanisme concret, en relació als problemes socials, culturals i polítics de la seva comunitat.

Joan Fuster, doncs, representarà un tipus d'intel·lectual heterodox, no ajustable als canons marxistes de l'època, sinó estendard d'una praxi nacional al País Valencià al llarg de tota la dècada dels anys seixanta. Representarà una praxi, però no en serà el causant en la seva totalitat. L'any 1960 Joan Fuster escrivia a *La Caña Gris* (núm 1) sobre aquesta situació de canvi d'objectius de l'intel·lectual, tot servant la seva independència. Fuster es mostrava d'acord en què el paper de l'intel·lectual havia de fugir del neutralisme -Fuster no ha estat mai neutral encara que ha estat sempre independent- però es qüestionava com s'havia d'exercir el compromís: si des del compromís orgànic decidit o bé deixant un marge de concepcions.

"La polémica es ya un poco larga, cansada y tal vez fútil. De un lado -dirà Fuster- están los que piden al escritor, al artista, al intelectual, una adhesión incondicionada a los bandos militantes -a uno de los bandos militantes. En

que nuestra sociedad se escinde: adhesión hasta el extremo de servicio. De otro, los que, por el contrario, recaban para la intelligentsia un estatuto riguroso de libertad".

Davant aquesta polarització Fuster reconeix que el problema, com hem dit, rau a com exercir de crític sense perdre la independència:

"La cuestión se plantea, incluso, más allá del punto clave, es decir, de si el intelectual debe o no entregarse a las luchas sociales de su tiempo: esto se da por descontado, y nadie, o casi nadie, se atreve hoy a alegar un derecho cualquiera a encerrarse en la torre de marfil del arte por el arte. Los "neutralismos" han sido desenmascarados: quiérase o no, uno ha de tomar partido, y el hecho mismo de no tomarlo es ya una manera de tomarlo, con el agravante de la impostura. Pero, eso aparte, queda en pie el "cómo" tal actitud de intervención haya de encauzarse. Y es ahí dónde la polémica surge".

Fuster en plantejar un model d'intel·lectual -model que serà representatiu de sectors culturals d'aquell moment, com veurem- reconeix d'on partia el fet de ser intel·lectual i com a aquest se li havia de reconèixer una llibertat d'actuació pròpia:

"No sería difícil, pero sí inoportuno aquí, señalar la adecuación del "liberalismo" intelectual con el liberalismo económico y político de la sociedad burguesa. Sea como fuere, el intelectual de hoy -el intelectual-continúa alojado en esa convicción que le viene desde hace casi quince siglos: la de que su ministerio es ministerio de crítica. Pero crítica ejercida a partir de su estricta posición, y no en nombre de uno u otro sistema de ideas. El intelectual es un francotirador, un guerrillero que hace la guerra por cuenta propia. Por esto encaja tan mal con la pretensión de combatir según un plan congruente y colectivo. Aunque comparta el objetivo de éste, preferirá actuar aparte, y, lo que es más, no renunciará a disparar contra sus mismos presuntos aliados si así lo creen justo. Porque, en última instancia, es eso, lo que él cree que es justo, lo que guía su acción. Se liberó de un día de la tutela eclesiástica, y no desea volver a ningún redil, por muy heroico o generoso que se les presente".

Tot aquest debat, que s'evidenciarà en el compromís amb el nacionalisme dels anys seixanta i setanta partia, és clar, d'aquells que es preocupaven de quin havia de ser el paper de l'intel·lectual en la societat:

"La oposición, desde luego, procede de gente afín a los propósitos y hasta a

los supósitos que el sector referido (qui es planteja el compromís des de la independència) sostiene. Quien está en sus antípodas, y se vincula descaradamente a la "otra parte", no entra en discusiones sobre la materia. La discrepancia inicial. Aceptados el carácter y la dirección que la labor del intelectual debe aceptar en nuestra sociedad, situándose del lado de las esperanzas reivindicacionistas, se disiente, en cambio, acerca de la táctica. En el fondo muchos intelectuales que se aproximan en sus intenciones a la línea ideológica antes aludida no han dado el paso último de adhesión por un escrúpulo irremisible: les repugna renunciar a su independencia, a lo que ellos creen su justificación misma. No conciben su misión privados de "libertad", y esa libertad la ven en peligro si acceden a una disciplina de institución".

Hom assistia a un balanç sobre el futur dels intel·lectuals que el mateix Fuster reconeixerà en el mateix article: *"Como quiera que sea, el intelectual empieza a ser un hombre- o un oficio"*.

El context d'aquella generació, el context global, es debatia en aquests tipus de debats que representaven la funció de l'intel·lectual. I en tota altra mena de terrenys. Per exemple en el fet de la literatura, de la narrativa, el pas que es donarà del subjectivisme a l'objectivisme, per exemple, en l'obra de J. Mª CASTELLET: *L'hora del lector* (1957), és a dir en la necessària col·laboració del lector per interpretar la realitat. Però anava acompanyada d'una situació global. J. F. Yvars dirà, referint-se a la generació de finals del anys cinquanta:

*"(...) m'agrada diferenciar en aquella generació dues tendències que configuraran les grans línies de l'oposició interior al franquisme en els anys següents, si més no, als ulls de la meua generació immediatament posterior, de neuròtics semidecadents, més aviat. D'una banda, els residus del radicalisme Nacional-Catòlic de les *Juventudes*, resolutament confessional i orientat d'antuvi pels propagandistes i més tard per l'obrerisme pre-conciliar. De l'altra, diguem-ne, el vessant laic, fonamental sobre una mena d'ètica de l'amistat que servirà de revulsiu a l'agnosticisme ben patent en organitzacions de decidida vocació pragmàtica". [Però no es tractava d'una situació de tancament]: "Són els anys dels viatges difícils, del ritu iniciàtiu de París, tradició sobre quantes tradicions puguin trenar-se després, un París encara crepuscularment existencialista". [I d'aquest context en sorgiria una atmosfera*

d'acció]: "El vitalisme desbordant, l'aventura, el descaradament expressiu, la veracitat narrativa o el luxe insòlit de la seva despreocupada dilapidació del temps, (...), fascinaran ben aviat els qui van ser educats en aquella garraperia de sentiments inflada de grandiloqüència hipòcrita i picapits que tant agradava de representar a la burgesia urbana dels cinquanta" (J.F.Yvars in J. M. CASTELLET: 1987 : 6 i 7).

Aquest context global, que serà comú, com hem dit a tot un sector d'intel·lectuals valencians: J.Fuster, J. Iborra, V. Aguilera, que en art tindrà un òrgan d'expressió, *Arte Vivo* i un grup: el Parpalló, conscienciat per una aproximació al realisme, dissenyarà una situació de marc global a la generació universitària, que serà un subjecte predominant del nou nacionalisme. (Vicent Ventura: 1991).

A "El Temps dels grups", Vicent Ventura (1991), dissenya el context d'aquesta generació de finals dels anys cinquanta, en parlar del moment del sorgiment del Grup el Parpalló. Cal dir, que integrants d'aquest grup com Andreu Alfaro (1929) i Isidor Balaguer (1929), seran intel·lectuals i polítics (en el segon cas) que apostaran pel valencianisme; i serà, per exemple, des de l'estètica, i des de part d'aquests protagonistes, i de membres posteriors situats ja a la dècada dels seixanta que vehicularan part de la seva obra per a reflectir la seva concepció de país. Serà el cas d'A. Miró (Alcoi, 1944), del propi Alfaro, que exposarà a la Llibreria Concret (1965) i a la Sala Gaspar de Barcelona (1967). En aquest sentit T. Llorens, comentant les característiques de l'obra de l'escultor valencià, situarà les relacions entre "Escultura i comunitat" com a una característica dominant, conseqüència del procés de redreçament que s'ha estat produint:

"Un home que viu dintre una comunitat determinada no sols geogràficament (la llum, el clima, la proximitat de la mar...), sinó històricament, amb unes circumstàncies sociològiques, econòmiques i, fins i tot, polítiques que condicionen la seva vida de cada dia. Ja als treballs dels anys 1962 i 1963 comença a marcar-se l'evolució que resulta d'aquestes consideracions. Si la percepció espacial ve lligada amb un complex existencial que ens remeteix, en darrer terme, a uns problemes comunitaris, és un esforç ben migurat el de limitar la significació de l'obra d'art, de l'escultura, al nivell exclusiu d'aquesta percepció. Aquesta percepció restarà com a troballa de llenguatge, d'un llenguatge, però, que ens ha de dir alguna cosa, que ens ha de remetre, en darrer terme, a aquells problemes comunitaris". (T. LLO-

RENS: 1965 s/p).

Aquest context general, que ja veiem que ofereix uns senyals de redreçament en el qüestionament de la realitat que envolta els membres més conscients d'un país, troba en l'estètica, en la cançó, en les expressions més simbòliques aquella identitat transgressiva, qüestionadora de l'estatus a què ens referíem. I no hi ha dubte, que és en el terreny d'aquesta estètica, que es vol realista, on trobem un codi global que es connectarà necessàriament en un nou nacionalisme valencià. Les claus, venien donades.

Fuster, seguint a Alfaro, dirà que emetia "signes de comunicació col·lectiva...", perquè

"Andreu Alfaro, a la seva manera, com jo a la meua, com qualsevol altre "valencià" en la seva preocupació i en la seva tasca, reflecteix un problema i una situació que ens són entranyables i solidaris. En la mesura que això facilita el contrast, o el resumeix, la reflexió és més punyent... Sigui com sigui, l'obra d'Andreu Alfaro és, en aquest aspecte, un indicatiu estimulante. És, sobretot, una animosa, il·lusionada i fèrtil afirmació de vida. I la vida, en aquest cas, és la persona i la de tothom: la de l'artista i la del seu poble, la del nostre poble..." (1965).

Un altre exemple d'aquest signe de comunicació (afirmació col·lectiva), ens fou brindat pel missatge de la nova cançó amb Ramon Pelegero al capdavant. Fuster, el 1963, ja anunciava el que significaven les seves cançons:

"Nosaltres en canvi, sorpresos, hi trobàvem l'idioma que es rejoyenia, més familiar que mai, vibrat en inflexions noves i elàstiques (...) són cançons vives, penetrants, alhora candoroses i potents. Ell els ha donat unes lletres on hi ha tota l'apassionada palpitació de l'adolescència, erigida en clam, afirmació o interrogant" (J. FUSTER, C.M. 14 Edigsa: 1963).

En aquest sentit el reportatge que féu Llorenç Soler sobre Ramon Pelegero el 1967 i que portava per títol *D'Un Temps. D'un País* (Arxiu de la Filmoteca de la Generalitat de Catalunya) pot ajudar-nos a conceptualitzar la síntesi d'elements que no tan sols movien la cançó de Ramon Pelegero, sinó que movien tota aquella generació pel fet nacional, i que Raimon resumia en aquelles imatges per la lluita de les llibertats nacionals, per l'autodeterminació, la lluita de classes, l'adscripció de l'intel·lectual al compromís polític i social- més radical, en aquest cas que el primer posicionament de Fuster que hem vist-; hi havia un rebuig a identificar el fet

lingüístic amb la classe dominant; aquell jove de Xàtiva veia la seva llengua com a expressió de les classes populars i finalment la connexió del cantant, de l'intel·lectual amb els corrents de pensament internacional: l'existencialisme (Sartre) i el marxisme. Ramon Pelegrero responia a aquest quadre perquè provenia de pare anarco-sindicalista, i, és clar, els prestatges de la seva llibreria juvenil es veia emplenada per textos d'aquests gèneres narratius, filosòfics i polítics. Raimon, el cantant que amb *Al Vent* va saber congriar la síntesi d'una època formaria part d'aquella constel·lació moral i política on s'aixoplugaria el nacionalisme valencià modern.

Destinades a explicar el marc on es produïa el redreçament nacional valencià, aquestes ratlles demostren dos fets. Primer -i a nivell més general- que el nacionalisme es desenvolupa en un tipus de societat concreta, i que, per tant, les seves bases intel·lectuals i polítiques seran una conseqüència (com ens indica el sentit de l'obra de J. BREUILLY: *Nacionalismo y Estado*: 1990). Només existeixen nacionalismes concrets. I en tot cas la seva ideologia està en relació directa amb el context en què es troben. En aquest sentit, els seus subjectes protagonistes tenen el compromís d'intentar adequar una pràctica política en funció de la seva realitat més propera. En aquest treball, doncs, he partit de la pràctica dels nuclis d'activitat nacionalista. No he partit dels models teòrics preestablerts. Amb la seva aportació teòrica de vegades massa generalista -cas de A. D. Smith *Las teorías del nacionalismo* (1976)-, en el cas del treball que presento, aquests models no s'adscriuen a les circumstàncies del seu objecte d'estudi. Existeixen reflexions de tipus genèric que més aviat estableixen un marc de debat. Sense deixar de ser necessari, aquest fet no hauria d'obviar que calen estudis caracteritzats per establir uns punts de referència, uns protagonistes, uns fets, unes relacions i unes idees. Mancarien, doncs, treballs que presentin una situació històrica determinada²². Penso que l'època que tracto recolliria

²² En aquest sentit no voldria desaprovechar aquest moment per dir que no m'ha deixat de sorprendre d'una manera preocupant la desproporció de treballs de tipus literari (estudis que diuen relacionar "literatura i societat") contra la diguem-ne deflació de treballs contextualitzadors des de la historicitat. En aquest treball, doncs, he volgut relacionar-hi fets i idees (de vegades sota la fórmula d'hipòtesi) més que no pas presentar institucions (revistes, societats literàries...) d'una manera estrictament analítica. Si bé aquests treballs "analítics" mostren una gran aparositat fàctica (innombrable llistat de títols, autors, poetes, etc...) no sé fins a quin punt reflecteixen un context, un ambient. He intentat sortir del clos literari. I he intentat de fer-ho perquè no crec que nacionalisme sigui equivalent estrictament a literatura o llengua, entesos aquests termes isoladament. Les primeres anàlisis que fins ara hem esmentat serien reflexions que cercaven una globalitat interpretativa de la realitat. El monogràfic de *Serra d'Or* de juny de 1968 dedicat al País Valencià seria un exemple d'aquesta visió globalitzadora, és a dir no fixada únicament en els aspectes lingüístico-culturals. Aquestes reflexions tenien com a rerefons la mateixa activitat del moment. No eren reflexions fredes, emprant els termes d'Ernest Bloch,

una voluntat, per part dels seus protagonistes, d'abastar una concepció política i no pas culturalista.

El segon fet que volia anunciar -i en un sentit més concret- és que aquest treball vol fixar la idea que l'assaig estructurador de J. Fuster, *Nosaltres els valencians* (1962), es produeix en un context no tan sols d'aquestes transformacions, sinó que ja es teoritza sobre una infraestructura nacional-cultural articulada per aquesta generació, agombolada primerament en les institucions, per bé que no oficialment, del Rat Penat. Aquesta articulació d'un moviment nacionalista valencià s'havia produït abans de les tesis de Fuster. Intento de dir que el nou valencianisme era abans que un llibre o que una teoria; i que els plantejaments de l'intel·lectual de Sueca s'han de veure en relació amb aquesta generació. Però, com el propi Fuster ha reconegut àdhuc ben actualment, no ha causat cap tipus de moviment organitzat²³. Entendre segurament aquesta relació de Fuster amb aquesta generació, copsar en el moment que apareix (aquesta relació), veure quina recepció va tenir la seva obra i en quin moment la va tenir, situarà històricament l'assaig determinant de Fuster en una dinàmica encetada amb anterioritat. És així que Lluís Aracil, com a exemple d'un membre d'aquella generació, diu que

"Nosaltres érem una colla espontània de companys i seguíem les pròpies iniciatives. Quan Joan Fuster va saber que existien, ens va citar perquè ens volia conèixer"²⁴.

Copsar la situació de l'obra cívica de Fuster en aquest context, ja va ésser observada com a necessitat per un estudiós, Josep Iborra, i alhora membre de la generació nacionalista dels anys cinquanta, a la seva tesi doctoral sobre les relacions entre humanisme i nacionalisme en Joan Fuster²⁵. Veure aquesta historicitat també

aplicats al marxisme per contraposició a un marxisme fred, distanciat de la realitat. Un cas concret d'estudi de l'articulació d'un moviment nacionalista és l'estudi d'Alain TOURAINE: *El País contra el estado*, Alfons el Magnànim, València, 1981.

²³ Joan Fuster, entrevista a *La Vanguardia*, 27 de febrer de 1991.

²⁴ Entrevista a Lluís Aracil in Josep Mª SORIANO BESSÓ: *País Valencià pels camins del retrobament*, Ed. Pòrtic, Barcelona, 1973, pàg. 25.

²⁵ Josep IBORRA: *Humanisme i nacionalisme en l'obra de Joan Fuster*, Universitat de València, 1984. (2 vols). Diu Iborra: "(...) a penes hi he entrat en el context socioeconòmic, cultural i polític i en què Fuster ha fet la seua obra ni de la part importantíssima que té en la història del País Valencià

contribuiria a concretar, en el context, les idees més compromeses de Fuster, en el terreny del seu compromís històric amb el País Valencià, com Antoni Riera esmenta a la seva tesi doctoral: *L'Assagisme moral de Joan Fuster* (Universitat de Barcelona, 1990). Si bé és evident l'existència d'un Fuster reflexionador, no hem de negar la possibilitat de l'existència d'un Fuster Concret, d'un solitari solidari, com ell mateix s'ha autoqualificat. En quina mesura Fuster és un solidari amb el seu context? Aquesta pregunta pot desprendre's del context d'aquesta recerca.

0.2.2. Aportacions teòriques.

A nivell d'aportacions teòriques hem pogut comprovar que en l'anàlisi d'altres casos nacionals, que poc o res tenen a veure amb el valencià, hom utilitza una visió interdisciplinària per copsar la gestació d'un nou tipus d'ideologia nacional. En el nostre cas ens ha estat d'utilitat la tesi doctoral de Francis JAURÉGUIBERRY: *Question Nationale et Mouvements Sociaux en Pays Basque Sud* (París, 1983). En aquest treball l'autor reflecteix una ruptura entre el nacionalisme basc d'abans i de després de la guerra, tenint en compte un procés de canvi social i econòmic que l'autor situa entre els anys cinquanta i seixanta. I per bé que la diferència és absoluta quant a tradició nacional d'Euzkadi vers el País Valencià, hem trobat la necessitat per part de Jauréguiberry d'efectuar una anàlisi multidisciplinària del tema:

*"La complexité du thème et sa nécessaire projection simultanée sur les axes diachronique et synchronique d'analyse nous a amené à adopter une approche pluridisciplinaire, à la fois sociologique et historique, parfois économique"*²⁶.

D'altra banda, aquest sociòleg coincideix a establir en el sorgiment d'una nova generació (que en el nostre cas aniria des de la Primera Joventut del Rat Penat fins a la Generació del PSV):

"Le dégage ment d'une nouvelle génération ayant grandi dans un climat de transgression et de Polymorphie de la vie sociales (officielle-légale/ clandestine-transgressive). C'est cette génération qui

durant aquests últims trenta anys". (vol I, p. 20).

²⁶ Francis JAURÉGUIBERRY: *Question Nationale et Mouvements Sociaux en Pays Basque Sud*: (Tesi Doctoral) Paris, 1983, pàg. 6.

transformera la résistance passive faite de mille petites transgressions individuelles et privées de leurs aînés en une résistance active nouant tout un ensemble de transgressions collectives"²⁷.

Malgrat la diferència de casos d'anàlisi, sí que és clara aquesta identitat transgressiva (concepte encunyat per Jauréguiberry) en el cas valencià. Efectivament, els nuclis nacionalistes objecte del nostre estudi portaran a terme una dialèctica d'oposició amb el sistema oficial a partir tant d'accions informals (Universitat: primeres associacions), com formals (organització en un partit, organització de mobilitzacions amb d'altres organitzacions, per exemple el 1er de maig de 1967).

Aquest concepte de transgressió, de ruptura, d'oposició serà una nota constant i perfectament definida en les seves dimensions nacionals, en aquesta conjuntura de transformacions del País Valencià. D'altra banda altres autors, des del terreny de la historiografia han proposat el context general per referir-se a la nova praxi nacional valenciana. És el cas d'Albert Girona en la seva comunicació "*El papel de los intelectuales valencianistas de los años 60 en la lucha contra el franquismo*". (1988, (1990)). Aquest historiador reconeixia que

"Los cambios económicos y sociales experimentados por el País Valenciano en los años 60 (crecimiento económico, industrialización original, inmigración, proletarización, diferenciación social, etc...) en la medida que intensificaban y diversificaban las contradicciones del régimen coadyuvaron al crecimiento del movimiento obrero y sindical, que desde primeros de los 60 se muestra más combativo".

I en referir-se a com aquest context obeeix a una correspondència amb una nova intel·lectualitat relacionada amb el nacionalisme afegeix:

"Pero estos mismos cambios también hicieron posible la consolidación de nueva generación de intelectuales, muchos de ellos surgidos de la clase media y la pequeña burguesía urbana o de las capitales de comarca, de ideario valencianista, nacionalista, que, por el conocimiento que demostraron del País y por mensaje progresista y liberalizador que difundían, acabó convirtiéndose en la punta de la lucha antifranquista tras ensamblarse, no sin ciertos problemas

²⁷ Francis JAURÉGUIBERRY: *Op. Cit*, pàg. 247.

*iniciales, con el frente político y sindical*²⁸.

No ha d'estranyar, doncs, que en aquest context el nacionalisme valencià constituís un factor clau de modernització. Seguint els plantejaments de E. Gellner:

*"el nacionalismo tiene su raíz en cierto tipo de división de trabajo, una división de trabajo compleja, y siempre acumulativamente, cambiante"*²⁹.

El concepte d'identitat transgressiva serà a la base de la concepció nacional d'aquells nacionalistes i en general dels universitaris d'aleshores en els moviments de protesta que articulaven³⁰. Continuem tractant les aportacions sobre el tema d'estudi.

A nivell d'investigació existeix una desproporció d'estudis favorable als anys trenta o al vuit-cents, al voltant de casos que s'hagin proposat d'estudiar una època de forma global. D'altra banda, existeixen casos de llibres que analitzen comparativament els anys trenta i vuitanta, obviant l'etapa intermèdia dels anys cinquanta-primers setanta. Aquest fet que podria trobar la seva explicació en contrastar les dues etapes d'allò que hom anomena normalitat política, no explica o justifica el perquè de l'oblit d'aquesta etapa-frontissa entre passat i futur. L'exemple més reeixit d'aquesta comparació "per dalt" -amb una sola excepció³¹- el trobem a *La Comunitat Valenciana, 1936-1986* (DD.AA. 1989). Això em fa pensar en la manca d'estudis que facin referència a l'explicació del desenvolupament històric d'una ideologia, la seva plasmació concreta (= com), la seva relació amb sectors socials i la seva interpretació de la realitat. Aquest fet es produeix sobretot en el vincle cinquanta-setanta. Em refereixo a estudis de tipus global, no pas als estrictament literaris (i. e.: Josep BALLESTER: 1992). Entre els estudis globals, que recorren espais de temps

²⁸ Albert GIRONA: "El papel de los intelectuales valencianistas de los años sesenta en la lucha contra el franquismo" in TUSELL, Javier et alii (coord.): *La Oposición al Régimen de Franco. Estado de la cuestión y Metodología de la investigación*; Madrid, UNED, 1990, pág. 351.

²⁹ Ernest GELLNER: *Naciones y nacionalismo*; Alianza Editorial, 1988, pàg. 41.

³⁰ Rafael L. Ninyoles esmentava la tasca dels universitaris en un context de contestació al règim franquista, al si de la Universitat, a *Idioma i Prejudici*, Ed. Moll, Mallorca, 1975, pàgs. 23-24.

³¹ Em refereixo al cas de l'article de Josep Iborra (1989: 195-196) que efectua una relació entre la tasca dels anys cinquanta, seixanta i vuitanta.

llargs, tenim els de Teresa Carnero i Jordi Palafox sobre canvi social i polític entre finals dels XVIII fins l'actualitat³².

Ara bé, en aquest cas la integració de factors socio-econòmics amb factors polítics i ideològics no té una correspondència a l'hora d'explicar el nacionalisme en el marc dels anys seixanta, que, en les seves concepcions teòriques, com veurem, sí que tractava d'integrar, per exemple, les transformacions industrials valencianes. En aquesta reflexió de T. Carnero i J. Palafox hom té més en compte l'aspecte socio-econòmic que no pas el nacional. Per a aquests autors el nacionalisme valencià "*se centrará casi mayoritariamente en cuestiones culturales y lingüísticas*" (1989: 716), més que no pas en una estratègia política. Per una banda, doncs, hom guanya en globalització social, però, de l'altra, no s'acaba de copsar la tasca nacional.

En un altre sentit puc dir que existeix una gran inflació de treballs, produïts a partir de la segona meitat dels anys vuitanta en el context de debat sobre la validesa de les tesis de Joan Fuster, en commemorar-se el vint-i-cinquè aniversari de l'edició de *Nosaltres els Valencians*. Es tracta de reflexions que oscil·len entre una tipologia general de les ideologies nacionalistes valencianes situades al voltant de les tesis de Joan Fuster (emfasitzant el fet de la necessitat o no d'incloure el País Valencià en el marc català i debatent si el nacionalisme havia d'adscriure's ideològicament a l'àmbit de l'esquerra), com és el cas de l'assaig de D. Mollà i E. Mira, *De Impura Nazione* (1986), i reflexions més de tipus històric que abastarien l'època contemporània, emfasitzant els anys seixanta i primers setanta, com és el cas del llibre d'A. Cucó que ja hem esmentat, *País i Estat...*(1989), l'assaig autobiogràfic, més a nivell socio-polític de F. de Paula Burguera, *És molt senzill: Digueu-li Espanya* (1991) i reflexions històrico-polítiques sobre l'adscripció nacional catalana del poble valencià a l'assaig ja referit de J. Guia, *València, 750 anys...*

D'altra banda també s'han donat estudis abocats a l'estudi local o general del País Valencià com a formació social, sense arribar però a la integració amb la qüestió nacional: el seu desenvolupament històric i les seves propostes nacionalitzadores. Un exemple d'aquest fet el trobem recentment en aportacions historiogràfiques que minimitzen el relleu del nacionalisme cultural i polític valencià als anys seixanta, relacionant aportacions d'intel·lectuals com Fuster amb l'articulació posterior de

³² Teresa CARNERO, Jordi PALAFOX: "*País Valenciano*" in J. Pablo FUSI (Dir.), *España. Autonomías*, Espasa-Calpe (Madrid, 1988), pàgs. 687-716.

l'anticatalanisme, una valoració reductiva de partits nacionalistes o un protagonisme de partits com el comunista espanyol en el terreny universitari i nacionalista que en realitat no és versemblant en aquell context, com alguns protagonistes d'aquesta recerca remarquen³³. D'altres reflexions consideren d'una manera diria que superficial les relacions entre València i Barcelona que aleshores es donaven i, en conseqüència també, una concepció "aïllada" de València, quan en realitat, com intentem d'explicar a la I Part del treball, es van donar un flux de relacions prou sovintejades³⁴.

Hi ha darrerament un cas d'analitzar aportacions que tinguessin com a referent el marc valencià o de tot el conjunt català, ha estat l'estudi de Rafael Ninyoles: *El País Valencià en l'eix mediterrani* (1992), que, sense arribar a ser un treball sobre nacionalisme, sí que tracta d'integrar, a tall d'un estat de la qüestió, reflexions realitzades sobretot al llarg dels anys seixanta i setanta, i que tenien per objecte associar fet econòmic (economia regional) amb l'adscripció d'un marc nacional. El treball de Ninyoles seria més un estudi sobre l'objecte (País Valencià en l'espai català i, per extensió, de tot l'arc mediterrani) que no pas sobre com i qui produïa un moviment que tingués en compte aquells fets econòmics i socials amb el marc nacional (subjecte).

Pel que fa a estudis sobre moviments polítics existeixen estudis generals sobre els anys seixanta³⁵, Benito Sanz Diaz en un treball recent sobre el socialisme

³³ Vegeu Ismael SAZ: "República, Guerra i Franquisme" in DD.AA.: *Història del País Valencià Època Contemporània*. (Volum Vè), Edicions 62, Barcelona, 1990. Les observacions que l'autor fa al llibre de Fuster, *Nosaltres els Valencians* com a "fita" que "assenyala també l'inici de l'ofensiva anticatalanista"; al PSV com a organització amb "elevades dosis d'imprecisió i ambigüitat" i a l'"hegemonia" del PCE "en el moviment universitari dels anys 60" (quan en realitat la seva iniciativa començà a partir de l'any 1966/1967 (el seu l'òrgan universitari *LLuita* no apareixeria fins al curs 1967/1968), es troben a l'apartat (curiosament titulat amb una terminologia de ressonàncies vuitcentistes i que entreveu una certa aproximació al caràcter cíclic de la història): "El Renaixement del Valencianisme" (pàgs. 342-344).

³⁴ Per a aquesta interpretació "autocentrada" en València, vegeu: Marc BALDÓ: "La Recerca d'una Cultura Moderna" in *Història del...* pàg. 408. Del mateix autor vegeu "Normalización y cambio de signo intelectual" i "El Redreç de la cuestión valenciana" in Pedro RUIZ TORRES (dir.): *Historia del País Valenciano*, Ed. Cupsa, Madrid, 1981, (pàgs. 486-494 i 494-499 respectivament) i "La actividad cultural" in *Nuestra Historia*, Mas Ivars editores, València, 1980, (esp. 173-188). En el cas del primer epígraf ara esmentat l' autor situava un "redreç" entre els anys 1965-1980.

³⁵ Són un exemple: Lufs AGUILÓ: "La oposición democrática al franquismo en el País Valenciano" in *Nuestra Historia*, Mas Ivars editores, València, 1980, (esp. 190-192) i Jesus SANZ: *La Cara Secreta de la Política Valenciana. De la Democracia al Estatuto de Benicàssim*. Fernando

valencià³⁶, tractant la formació del Partit Socialista Valencià (PSV), essent-ne l'aportació més completa que tenim fins ara. Ara bé, no acaba d'aparèixer en aquest treball, en allò referent al PSV, una aportació més detallada de la seva ideologia nacional, com tampoc la caracterització de la seva expansió territorial, en relació amb una tasca prèvia d'implantació cultural en el període 1960-1962, potser perquè el seu objectiu, era el d'oferir una panoràmica general del socialisme valencià entre 1939-1978³⁷

Una aportació coetània significativa va ser la de J. Lacomba, que va fer un retrat del contingut cultural dels anys seixanta a València. En un article a la revista de crítica estètica i cultural, *Suma y Sigue del Arte Contemporáneo: "Raimon". Notas para la sociología de un cantante* (1965). Lacomba al·ludia a les motivacions ideològiques, culturals que explicarien el surgiment d'una generació d'universitaris, d'intel·lectuals i polítics. Hi emprava la categoria del sociòleg K. Mannheim, consciència de situació per a donar a entendre la manera d'interpretar la realitat del moment i l'actitud a adoptar davant els esdeveniments. A part de la validesa d'aquest retrat per al treball empíric, volem esmentar que precisament aquesta referència al fet que suposa adonar-se dels fets que transcorren, de la necessitat de descobrir-los, es fa necessari per a valorar i calibrar determinades aportacions ideològiques i polítiques, tant les referents al moment en què es van produir, com a les aportacions posteriors.

Context, en el nostre cas, vol dir analitzar el que va significar per a la societat

Torres Editor, València, 1982. També L.AGUILÓ-V.FRANCH-M.SOSPEDRA: *Volem L'Estatut*, Prometeo, València, 1978, al·ludeixen al "nou valencianisme polític" dels anys seixanta que, segons els autors, sorgirà "a partir del llibre de Joan Fuster, *Nosaltres els Valencians*". Aquest "valencianisme" "diferirà" del dels anys trenta per ser "predominantment universitari; políticament radical i democràtic" i optarà, "encara que no en exclusiva", pel "socialisme" (esp. pàgs. 47-48).

³⁶ Benito SANZ: *Los socialistas en el País Valenciano (1939-1978)*, Alfons el Magnànim, València, 1988.

³⁷ Hem pogut obtenir, per gentilesa de l'autor, els originals de llibre esmentat a la nota anterior on es demostra aquest avenç en el coneixement del socialisme valencianista: la seva primera dinàmica i les fonts teòriques i humanes que l'inspiraven. El nostre comentari aniria en la direcció de concretar el context del sorgiment i apuntar que aquest socialisme universitari, generacionalment dels anys 1960-1968, anava en el sentit de ser l'eix polític de relació entre cultura nacional i formació social, com la redacció de *L'Estructura Econòmica del País Valencià* representa. Fet que ens van apuntar el mateix R.P. Casado i E. Lluch.

del moment i per al fet nacional valencià l'articulació no ja d'una nova ideologia nacional -d'una nova cultura política- sinó el que genèricament va suposar per a una societat com la valenciana, marcada fins al moment no tan sols per una absència de política, sinó mancada de les bases (humanes, culturals) d'aquesta política. (En aquest punt no volem tornar a repetir les aportacions de J. Fuster al tema, i concentrades en l'article esmentat del 1966 a *Mirador*). Aquesta és la vàlua que concebem a la paraula Context.

Doncs bé, Joan-Francesc Mira a *El desig dels dies* (1981) es refereix a la narració del context que ens ocupa:

"És la novel·la del descobriment d'un país que de sobte t'adones que existeix, que és viu, i que aquest descobriment et penetra, t'absorbeix, t'emplena, et desconcerta" (AVUI, 30 de juny de 1981).

Aquestes paraules apunten en una direcció teòrica: el fet nacional no pot continuar essent teoritzat des dels aspectes genèrics. Calen reflexions que parteixin de situacions concretes. Primer cal estudiar-los des del seu vessant històric³⁸, per copsar, en segon lloc, les seves aportacions teòriques. I tenir una idea concreta del que van suposar de trencament o de superació en el moment en què van sorgir. Aquesta concepció és la que hem intentat que operi al llarg treball.

En aquesta direcció voldria fer referència a dos aspectes que tenien a veure amb la dinàmica del nacionalisme dels anys cinquanta i seixanta. Un aspecte que vull recollir, és que el context que estudio va en la direcció -en part assolida fins al període de la reforma borbònica, conegut sota el nom indeterminat de "*transición*"-³⁹

³⁸ Vegeu també la novel·la de Josep-Vicent MAROTO: *Una llarga Missa a Bruges*, l'Eixam, València, 1991. Es tracta d'una evocació del passat pròxim dels anys seixanta i setanta, partint d'escenaris actuals. No es refereix tant als anys referits per Mira a la novel·la esmentada sinó a les tasques en què participa l'autor, emplaçades a partir de la segona meitat dels anys seixanta en cercles com falles, Rat Penat i polítiques (PSPV).

³⁹ Una anàlisi, en clau de reflectir els posicionaments ideològics de diverses forces polítiques, posteriorment a la "*transición*", en el sentit de copsar l'aturada del procés de relacions entre el Principat i el País Valencià, i per tant, de "la paralització de l'avanç" del "nacionalisme pro-català, la trobem a J. F. MIRA: "Posicions i efectes sobre la consciència dels valencians", *Revista de Catalunya*, núm. 50, abril, 1991, pàgs. 67-81. D'altra banda una reflexió interrompuda, a causa del retorn de les fronteres interiors amb l'articulació dels compartiments estancs autonòmics és la que feren Josep Maria CARRERAS et alia: "Nació i Regió als Països Catalans: economia política, estructures territorials i ideologies" in *Arguments*, 3, L'Estel, València, 1977, pàgs. 7-35 (esp. 32 i 33).

d'afirmar que el País Valencià, formant part dels Països Catalans, intento recollir-ho en la primera part del treball.

El segon aspecte és que en aquells anys cinquanta i seixanta hom anava construint un subjecte que era qui menava un procés de construcció nacional no deslligat del Principat i les Illes. Aquest subjecte, com anirem veient, no era format estrictament per estudiants universitaris -com sovint s'esdevé quan es vol reduir a tòpic deslegitimador, despersonalitzat el fet de *fer país*, sinó que recollia, sobretot en els nuclis comarcals més dinàmics, aquells sectors socials que mostraven una preocupació pel fet nacional. I contrastaria amb d'altres posicionaments potser fets des del present sense haver tingut en compte aquest procés esdevingut en un passat molt pròxim. Almenys em sembla que és així quan hom afirma que El País Valencià és un objecte sense subjecte (informació d'Emèrit Bono. València, setembre de 1989). Potser aquesta afirmació, feta en un moment en què al si de nuclis intel·lectuals i polítics tornava a plantejar-se un panorama de propostes de futur sobre una futura reconstrucció nacional valenciana (que també recollia d'una manera prou constant com s'havia d'orientar, si calia, les relacions amb el Principat), aquesta afirmació fou potser dita en les circumstàncies d'abocar-se al futur. Però el sentit del futur s'orienta des del present conformador del passat. No voldria ara estendre'm ací de com un determinat present pot condicionar la revisió del passat en un sentit o l'altre; però sí que vull dir que sovint en aquests tipus de debats s'entenia, o de vegades s'obviava per incòmode, aquest passat tan recent en funció dels interessos polítics i econòmics dels sectors que plantejaven el debat.

Em sembla molt, que pel que he vist aquests anys de dedicació al tema, el fet d'una autonomia tan peculiar (fins i tot peculiar en la reiterativa, i de vegades descol·locada, qüestió de noms) com la que avui és present als Països Catalans, forci el debat en termes de fer dependent una variable com és la històrica en termes de voler introduir-la per l'alambí, prou dubtós parlant en termes normals, de l'oficialitat. I aquesta oficialitat pot derivar en teleologia. Per què no pot ser possible que el nacionalisme valencià trobés un marc nacional (com el construït en les relacions que veurem en la dècada dels quaranta, i, posteriorment, en la dècada dels anys cinquanta amb l'Obra del Diccionari, punt bàsic de referència) i uns col·lectius socials que portessin a terme un procés de normalització política, entre els anys cinquanta i setanta? De vegades el subjecte històric, no és "el" subjecte, sinó uns subjectes. No és una mena d'esperit hegelian, sinó una realitat bastida a partir de les seves pròpies contradiccions. Aquestes contradiccions són presents en els fets que tracto d'explicar.

Ningú no va començar format. Allò més comú que s'esdevenia, com m'han explicat alguns dels seus protagonistes, és que hom començava (i és un exemple) apel·lant a la no correspondència entre allò valencià i allò principatí (allò català vist des dels inicis pels protagonistes). Es partia, doncs, d'un sentiment confús i hom arribava a una consciència determinada. No pas a la Consciència sinó a una consciència.

Un altre aspecte que es derivaria d'aquella absència de subjecte (suposo que nacional, ja que hom no va precisar més) seria l'aposta per la no-ruptura o canvi en història. Del que es deriva de les entrevistes fetes als protagonistes del treball, tan sols una petita part mostrava una certa convicció d'aspectes de continuïtat entre un passat (on hi havia hagut experiències nacionalistes) i aquell present que estaven vivint. També hi ha els protagonistes que tenien algun familiar que havia pres part activa en la política valencianista d'aleshores. És el cas palès del nucli de la Joventut del Rat Penat, els orígens cronològic del qual abasten des dels començaments dels anys trenta -Antoni Barges o Albert Thous- fins a finals d'aquesta dècada i inicis de la següent (Ferran Zurriaga o Francesc Codonyer). Però allò més freqüent era trobar aquells integrants que partien de zero, sense coneixement d'un passat que podria haver actuat de precedent, de referent⁴⁰.

⁴⁰ Un exemple d'aquests fets de referents passats o de presència de no tenir-los presents seria el cas de l'organització dels aplecs. Mentre que membres de la Joventut del Rat Penat emfasitzaria un cert record dels aplecs que van tenir lloc als anys vint, amb la figura de Vicent Tomàs i Martí (com ens ha explicat Enric Tàrraga), els nuclis universitaris no tenien el fet com a referent i diuen que la seva organització era de tipus nou (cas d'E. Climent o de J. F. Mira). En qualsevol cas aquest exemple pot servir per a mostrar una discontinuïtat pel que fa a la memòria històrica, al procés històric. Sembla, doncs, almenys així s'ha constatat en el treball, que la idea de continuïtat no és freqüent que aparegui. La majoria de protagonistes copçaven una ruptura envers la Renaixença tot i que no acabo d'entendre com és que hom qualifica aquests anys de Nova Reinaxença, si és que es pren com a referència el XIX o primer terç del XX per a emmotllar els anys seixanta, amb un sobrenom de vuitcentista. Després del trencament d'aquelles primeres estructures nacionalitàries dels anys trenta, el valencianisme polític proposa uns sectors socials als quals adreçar-se, com hem dit no forçosament universitaris. Hom podria definir-lo en termes de front patriòtic interclassista (difícilment una ideologia és nítidament classista). Aquesta concepció que encara avui és vista com allò predominant, parlant en termes estratègics, en el nacionalisme valencià dels anys que estudio, abastava des de sectors històrics que van militar en Acció Nacionalista Valenciana i Agrupació Valencianista Escolar (com van ésser els casos dels traspassats Robert Moròder i Molina i Antoni Bru), que s'integraren o donaren un suport determinat a formacions com la Unió Democràtica del Poble Valencià (els primers Principis de la qual són datats el 1965), fins a sectors populars i obrers que van prendre part al Partit Socialista Valencià (el cas més notori, per la seva tradició històrica obrerista, seria Alcoi; però també Elx). Aquest moviment (el mot generació l'empro a efectes merament tècnics, per a situar en un context temporal cada protagonista. Una generació es dissol en un moviment) era aquell subjecte que es negava o es relativitzava. Un moviment que, influint en termes teòrics per autors com Joan Crusellas, abans que ho fes Joan Fuster, tenia com a divisa construir un país, construir una comunitat nacional -mot emprat per alguns estudiants d'aleshores, encara en un procés de definició i descoberta d'una realitat, c. 1962, com fou

Un darrer fet que vull remarcar és que l'activitat nacionalista als anys cinquanta i seixanta es donava simultàniament a una descoberta intel·lectual de fets i de coses: d'una realitat que no tenia per què circumscriure's estrictament a les consideracions nacionalitàries. Allò que m'he trobat ha estat una generació que partia d'uns interessos generals, humanistes i arribava a la conclusió d'aplicar aquest marc formatiu genèric a allò concret. No es tractava de pràctica cosmopolita, sinó globalitzadora des de la pròpia realitat viscuda. La descoberta de lectures, de viatges empresos -com fou el viatge a Barcelona per pasqua de 1960 o a Montpeller o a Londres, com feren efectiu alguns d'aquells estudiants, ho feren -formar-los en terrenys fins aleshores no coneguts (un seminari de sociologia, un altre de filosofia, un laboratori d'arqueologia, un seminari d'història del País Valencià⁴¹, són uns exemples), van fer que hom anés congriant un nucli no tan sols parapolític, entre c.1957-1962, sinó també intel·lectual. I de fet així ho veu algun protagonista d'aleshores quan afirma que aquella generació no tan sols era marcada per una consciència de país -que considero com allò bàsic en aquell treball- sinó que van desenvolupar una professionalitat en les disciplines humanístiques o socials d'aleshores i que van suposar un influx cap endavant (R. L. Ninyoles assenyala que: "*yo me considero de la promoción valenciana del "62"*],[i aquesta promoció assumia una presa de consciència de país i una especialització professional] in J.M. SERVIÀ: 1975).

0.2.3. Tècniques i mitjans d'investigació

Per a abastar l'objecte d'estudi del treball, he emprat la tècnica de l'entrevista a partir d'un qüestionari inicial -vegeu annex 1- que recollia les següents dades:

1) dades de tipus general: any de naixement i localitat d'origen, tradició política o cultural dels pares, classe social a la qual pertanyien i primeres dades referent a com s'havien iniciat en el nacionalisme, les vies que havien seguit: intel·lectuals, culturals o polítiques.

el cas de l'article de L. V. Aracil, "Comunidad nacional y Comunidad supranacional" a la revista *Dialog* (núm. 6, març, 1962).

⁴¹ Com va ser el que va començar a funcionar el curs 1966-67, organitzat per Joan Reglà i assistit per Sebastià García Martínez. Entre els assistents hi havia: M. Carme Pérez Aparicio, M. Ardit, Joan Brines. Dec aquesta informació a Joan Brines.

2) Un apartat -si el protagonista era universitari- dedicat a les relacions i activitats entre universitaris que hi van anar sobretot entre 1958-1966. Aquest període -testimoni de la nostra generació- és on hom pot recollir la trajectòria i formació d'aquells joves universitaris coetanis de Ramon Pelegero. Incloc, també, les relacions primeres entre Joan Fuster i aquests joves nacionalistes a fi de saber quan el van conèixer (en quines circumstàncies) i esbrinar si duien una activitat determinada prèvia a *Nosaltres els valencians*, reflexió crítica sobre la història valenciana.

3) L'apartat destinat a activitats polítiques recull la participació a organitzacions polítiques (Unió Democràtica del Poble Valencià i Partit Socialista Valencià).

4) Finalment, dediquem la darrera part a teoria, ja que no sempre s'ha tractat en les entrevistes. Dic que no la tracto sempre perquè aquesta part va en funció de la participació de l'entrevistat en la redacció de reflexions, assaigs que es van produir aleshores -i sempre a partir de la segona meitat dels anys seixanta, si ens referim, per exemple, a la joventut universitària. Com a cloenda del qüestionari dedico una part a balanç de la conjuntura viscuda per aquells participants en les activitats desenvolupades. Es tracta que cadascú valori què va suposar aquella activitat política, intel·lectual, cultural, etc. en la trajectòria cívica del protagonista entrevistat.

El moment de la interrupció d'aquestes entrevistes l'he fet quan he vist que el tipus de dades evocades pels entrevistats s'anava repetint amb una freqüència significativa, independent de la relevància del protagonista en els fets. De vegades -i amb l'únic objectiu de completar la seqüència de persones entrevistades en un fet determinat- he tractat d'exhaurir el "l'listat".

Únicament en tres ocasions he utilitzat l'entrevista de tipus col·lectiu per a tenir coneixement tant de participants com de fites determinades. La primera (XII.1989), en un moment inicial del treball, amb els integrants -no pas tots- de la Joventut del Rat Penat. El resultat fou l'obtenció d'unes dades de referència prou extensives per a desenvolupar-ne el sentit. Un segon moment fou en una entrevista col·lectiva a Alcoi amb nacionalistes dels anys seixanta. Aquesta fou feta en un segon moment ja més avançat del treball (II.1992). Aquí les dades ja no venien tant de nou a causa d'haver pres contacte amb anterioritat amb els entrevistats per la via epistolar. Poca diferència, de tota manera, tingueren les dades exposades per escrit i per oral. Una tercera ocasió va ésser a Gandia amb una entrevista a dos participants

universitaris dels anys seixanta, i que acabaren la carrera (Dret) l'any 1966. Com en el cas anterior, les dades que hi exposaren i les conclusions ja prenen el caràcter de cíclics- almenys en el sentit d'emmarcar-ne el context i els fets més cabdals tant per la seva experiència concreta com per la general a tota la generació universitària; el fet d'haver tingut l'entrevista en la fase final del treball (X.1992) pot explicar aquest caràcter cíclic de les dades recordades. Per aquesta raó temporal, que tenia un caràcter cognoscitiu i de familiaritat amb les situacions viscudes pels protagonistes, puc dir que les dades prenen una o altra morfologia.

Pel que fa a repetició amb una certa continuïtat de les dades, a l'hora de poder ser contrastades, és a dir, allà on he obtingut una freqüència més elevada de contrastar les dades orals amb documentació (sempre que ha estat possible, com veurem més endavant) ha estat amb els partíceps en la tasca política universitària. I allà on he obtingut una freqüència menys contínua de les dades, possiblement perquè el temps entre el fet viscut i recordat és, també, més gran ha estat a l'hora de tractar la Joventut ratpenatista. En aquest sentit, també dic que aquesta situació s'ha vist agreujada per la dificultat de trobar documentació sobre aquesta joventut, a banda de l'aportada pels seus integrants i d'altra més dispersa que hem pogut localitzar, però en quantitat molt aïllada. Un cas concret d'aquesta situació ha estat la impossibilitat de localitzar documentació del Front Marxista Valencià, fora de la consecució del procés sumarial obert a un dels seus membres, Francesc Codonyer, que va tenir la gentilesa de fotocopiar-me'l. Pel que fa, doncs, al caràcter d'aquella organització hom pot admetre dues hipòtesis. Primera que realment fou una organització amb activitat política; segona que únicament, o predominantment, fou un grup de formació teòrica, l'activitat del qual era la delimitada per altres tasques de la Joventut.

Pel que fa a la quantitat d'entrevistes realitzades podem dir:

a) entre 45-50 al País Valencià, referent al tema estricte. No hi incloc aquelles que tenien per objecte una "exploració" de la situació actual valenciana i la dedicada a l'obtenció de dades pertanyents a fets més recents (parlo del blaverisme i dels debats nacionalitaris). Afegir que el nivell de les entrevistes depenia molt de la situació actual del protagonista (tant política com professional), ja que podia conservar o no una consciència real d'etapes passades i que no obstant això, podien repercutir d'una o altra manera en la situació present.

b) 10-15 entrevistes a Barcelona com a interval raonable per a explicar

sobretot la primera part del treball: les Relacions entre Barcelona-València.

c) 2 a Perpinyà per a completar l'abast de relacions a la resta del país. (A Mallorca només hi he anat per a consultar l'arxiu Moll de cara a obtenir dades referents a relacions editorials entre l'Editorial Moll i la Distribuïdora General, per exemple.

Pel que fa a mitjans d'investigació, en aquest cas l'accés a fonts documentals, vull deixar palesa la dispersió. Aquest fet és obvi si no és que en el cas present hom no hagués de tenir en compte una manca de centralització documental a nivell d'institucions. El fet de recórrer sistemàticament, doncs, a fonts privades, no comporta sempre la localització de documentació determinada, com és el que ha esdevingut en aquesta recerca.

És paradoxal, per exemple, que un investigador espanyol parteixi d'unes condicions objectives més favorables que no pas un principatí o valencià, per no disposar d'institucions reals (i.e: amb poder concret) que disposin d'aquesta informació en fets que pertanyen al seu propi marc històric i nacional. La manca, per exemple, d'un Arxiu General de l'Administració als Països Catalans (cas de Perpinyà amb els Arxius Departamentals), on existís tot els fons d'expedients i informes policials. La manca, per exemple, d'una bona xarxa d'hemeroteques on hi hagués un fons real de premsa nacional i internacional més rellevant, serien uns casos a esmentar. En aquest treball, pel seu enfocament entre històric i sociològic, no ha calgut fer un seguiment exhaustiu d'aquestes fonts; però en d'altres treballs de caràcter més històric sí que hauria calgut.

Pel que fa a arxius públics, cal dir anotar els següents entre els consultats: Centre de Documentació Política (ACPV), Arxiu Nacional de Catalunya, Arxius Departamentals de Perpinyà, Biblioteca Catalana de Castelló (Fons Avel·lí Flors), Arxius dels Centres Excursionistes: Alcoi i Castelló, Hemeroteca Municipal d'Alacant, Biblioteca Nicolau Primitiu de València, Biblioteca de la Universitat Literària de València, Centre d'Història Contemporània de Catalunya, Centre d'Estudis Històrics Internacionals, "*Archivo General de la Administración*" (Espanya), "*Biblioteca Nacional*" (Espanya). Aquests serien les fonts de caràcter més general.

Pel que fa a ús de correspondències, he comptat amb la negativa absoluta de Joan Fuster en els casos de consulta de Joaquim Maluquer i Max Cahner; he tractat

de suplir aquest fet amb la gentilesa dels seus destinataris (M. Cahner, J. Maluquer, A. Manent, A. Comas). L'arxiu d'Albert Roqué ha estat d'interès pel que fa al coneixement de cartes i documents i llibres de difícil accés. Ferran Sanchis Cardona m'ha facilitat correspondència amb nacionalistes del Principat (Obra del Diccionari) i universitaris (en els primers anys seixanta). Josep Lluís Viciano ha aportat documentació sobre les seves activitats nacionalistes als anys seixanta a Castelló. Igualment devem l'aportació documental a Avel·lí Flors, Màxim Albella, Ferran Guallart, M. Rosas Artola, V. Pitarch, F. Sanchis, Mossèn Amorós i Sofia Salvador (Castelló), Joan García Grau (Lavínia), Josep-Maria Ballarín, Teresa Sàbat (Alcides), Josep Torró, Rafael Sellés, Vicent Gras i Calatayud, Ariel Mompó, Antoni Miró, Joan Valor, Llinares (Alcoi), Marcel·lí Sempere (Bocairent); Andreu Castillejos, Biel Sansano, Albert Agulló, Sixto (Elx), Vicent Gosàlvez Montoro, Emili Rodríguez Bernabeu, Lluís Alpera i Ernest Contreras (Alacant).

Un altre fons particular molt significatiu ha estat l'arxiu epistolar de Josep Maria de Casacuberta, que ha comptat amb la total col·laboració -cas contrari al de Fuster- de la seva família. El meu agraïment. L'arxiu d'aquest editor ha estat molt ric a l'hora de consultar lletres de Xavier Casp, Miquel Adlert, Joan Fuster, Carles Salvador, Francesc Soriano i Bueso, com a casos més significatius. Un altre fons documental, coetani al de Casacuberta ha estat el del pare Bertran (S.J.) i Miquel Batllori (S.J.), per gentilesa del pare Jordi Roca (S.J.) i Batllori. Per als anys cinquanta he d'indicar que els arxius de Manuel Blasi i Móra, Joan Ballester i Canals, Josep Vañó i Bodí i F. de B. Moll (per gentilesa de la família Moll), han estat els més significatius. L'arxiu Bauby (als Arxius Departamentals) i de Jordi Costa (pel que fa al MSC) ha estat d'altres fonts consultades. L'arxiu Bauby ha estat consultat per a veure les relacions entre l'editor de *Tramontana* i casos com Soler i Godes, Adlert, en l'apartat de relacions als anys cinquanta.

Altres fonts significatives pel tema tractat a esmentar són: correspondència d'Albert Manent amb Miquel Adlert; correspondència esparsa d'Octavi Saltor i fons documental de Francesc Soriano, gràcies a Empar Soriano.

Per al temps de la vida interna del Rat Penat, les informacions d'Enric Valor i de la Joventut del Rat Penat ha estat decisiva (germans Codonyer, E. Tàrrega, A. Bargues, A. Thous, F. Cueva, E. Boscà, D. Sernequet). Igualment les correspondències diverses d'Enric Matalí (devem l'accés a la seva consulta a l'amabilitat d'Angel Sáez Pedrero i Enriqueta Matalí) i les de Nicolau Primitiu (a la de Primitiu

Gómez Senent), han estat del tot interessants. Altres casos de relacions epistolars han estat les de Ramon Ràfols i Camí (amb nacionalistes i literats del País Valencià: F. Sanchis Cardona, Jordi Valor, Joan Valls, Carmelina Sánchez-Cutillas, Beatriu Civera), la de Ferran Sanchis Cardona (amb l'Obra del Diccionari), Joan Sales, (amb Martí Domínguez i Joan Fuster, sobretot). Entre els fons concrets, cal esmentar el de Rafael Llorens Romaní i Josep Alarte Querol per al cas del Teatre Estudi.

Els casos de consulta a fons de partits polítics ha comptat amb les aportacions documentals de J. F. Mira, F. Zurriaga, Vicent Alvarez, Alfons Cucó, Valerià Miralles, Pere Zamora i Josep Rodrigo, per al cas del Partit Socialista Valencià. Eliseu Climent i L. V. Aracil han estat a la base de la informació de tot el context del treball, emfasitzant les èpoques de la Universitat i de les formacions polítiques nacionalistes (sobretot MOSCA i PSV). Pel que pertoca a la Unió Democràtica del Poble Valencià, les dades i documentació aportades per Vicent Miquel i Diego, Ernest Sena i Albert Sánchez Pantoja, han estat de gran utilitat.

D'altra banda les informacions de la Joventut del Rat Penat pel que fa al context de les relacions amb Barcelona i el Front Marxista Valencià han estat del tot útils.

L'anàlisi de les relacions entre PSV-FNC i PSV-MSA, ha estat possible gràcies a les entrevistes mantingudes amb Josep Ferrer i Ferrer, Teresa Alabèrnia, Núria Codina i Robert Surroca (amb aportació documental); per al cas PSV-MSA vaig poder entrevistar Frederic-Pau Verrié, que fou qui va facilitar-me la documentació referent a aquesta relació. Les dades aportades per Joan Raventós han estat excessivament genèriques (per bé que hem pogut consultar part del seu arxiu); les dades aportades per Jordi Estivill són més properes al context d'aquestes relacions. Josep Maria Obiols -a causa, segons la seva secretària, d'excés de treball electoral i de partit- no ha estat accessible.

Carme Miquel i Ferran Zurriaga han cedit documentació de difícil accés sobre el Grup de Mestres del Rat Penat. Enric Alcorisa m'ha proporcionat l'única declaració fundacional de l'escola activa LA TRAMUNTANA, primer cas al País Valencià.

Pel que fa al sumari del treball he adoptat com a criteri relacionar el fet temporal amb els esdeveniments a fi de guanyar en contextualització. No he volgut

separar "els temes o matèries" del seu fil cronològic per no caure en una certa atemporalitat i ahistoricitat. He tingut present la relació -el contrapès-esdeveniment/època, a fi de situar determinats aspectes: l'aparició de Fuster enmig d'aquella generació, per exemple.

Pel que fa a l'aspecte cronològic la discontinuïtat més notòria es produeix a la primera part. Es parteix de 1943, any del viatge de Xavier Casp, Miquel Adlert, Ricard Sanmartí i Carles Salvador a Barcelona. Pel que fa a les relacions nord-sud, continuem amb la tasca de l'Obra del Diccionari, com a plataforma a través de la qual es van fer uns viatges que relacionaven València i Barcelona (1953, 1956), i els viatges dels anys seixanta, que va tenir de protagonistes estudiants i nacionalistes de la Joventut del Rat Penat (el viatge de Pasqua de 1960 serà especialment significatiu). Aquesta part, protagonitzada per la generació d'avantguerra és potser la més independent. De tota manera en apartats com l'Obra del Diccionari o el primer viatge de Joan Fuster a Barcelona, es va apropant a la temporalitat central del treball: cinquanta-setanta, amb una centralitat màxima als seixanta. El fet d'haver començat, per exemple per Casacuberta o López-Picó s'explica perquè el marc general del treball és la construcció d'un país, almenys en els seus referents culturals. La voluntat que suposà aquest fet a l'hora de fer front a les fronteres interiors, actualment revisitades, a l'hora de valorar establir nous lligams i punts de relació, ha estat allò que ha causat la ruptura de la continuïtat i cohesió temporal del treball.

Finalment hem d'agrair la concessió de les beques de la Fundació Jaume Bofill (curs: 1988/1989) i La Institució Alfons el Magnànim (curs: 1990/1991) per a la realització d'aquesta recerca. I al director de la recerca, Jaume Farràs, l'ajut del qual ha estat determinant en tot moment per a portar a bon terme aquesta investigació.

PRIMERA PART: RELACIONS NORD-SUD.

I CAPÍTOL: DELS ANYS QUARANTA A L'OBRA DEL DICCIONARI.

En aquest capítol estudio els nuclis que van servir per a les relacions entre sectors culturals valencians i del Principat. Eren les primeres passes d'unes relacions que ja s'havien encetat als anys vint sota forma de col·laboracions editorials (cas d'Almela i Vives publicat a la col·lecció popular *Barcino*⁴² i als anys trenta més intensament en forma de relacions estudiantils o polítiques⁴³. Després de 1939 les primeres relacions que veurem seran la participació en tertúlies de caire literari. Aquestes tertúlies serveixen de fil conductor en una època de costosa activitat política i seran una primera manifestació d'aquestes relacions fins arribar a un primer punt d'arribada: *L'Obra del Diccionari Català-Valencià-Balear*.

⁴² Em refereixo al llibre d'Almela i Vives: *Sant Vicenç Ferrer*, Ed. Barcino, Barcelona. 1967. L'any 1964 a la premsa de València (*LEVANTE* 17.I.1964) Almela retraurà que a l'editorial Barcino es fes una col·lecció sobre Geografia de Catalunya, en la qual hom incloïa al País Valencià. Des del mateix diari, però, (*LEVANTE* 31.I.1964) hom li recordarà que va publicar a l'editorial i que, per exemple, estava d'acord a escriure "Vicenç" per comptes de "Vicent".

⁴³ Una visió del valencianisme dels anys trenta des d'una concepció crítica la podem trobar a Alfons Cucó: "Trajectòria del Valencianisme" (pàgs: 27-30) a *Serra d'Or* de juny de 1968.

1.1. ELS PRIMERS NUCLIS DE RELACIÓ.

Les relacions que van establir les generacions més joves a partir de la segona meitat dels anys cinquanta tenien uns antecedents. Després de 1939 aquests primers contactes es donaven a redòs dels cercles literaris, els quals a la Ciutat de València mostraven una obertura cap als fets culturals del Principat. Unes ratlles del Pare Bertran, que va ser a València des del curs 1943/1944 fins el 1958/59 (Pedro MIGUEL LAMET: 1986:6), adreçades al poeta López-Picó testimonien aquest bon clima vers el Principat:

"Vaig comprovant -diu el Pare Bertran- , malgrat el poc comerç amb l'exterior -per sobre de feina al col·legi- tracto no obstant amb el més selecte de la cultura valenciana- una admiració, veneració diria, per les coses de Catalunya, particularment pel món artístic i literari. I a mi mateix -no crec que sigui il·lusió de la llunyania, sinó més aviat experiència (subratllat P. Bertran per aquest allunyament- com va creixent cada dia l'estima per lo nostre íbid). Amb les deficiències tenim un nivell que no atenyen molts pobles" (Carta datada a València el dia 16.II.1944)⁴⁴.

El context d'aquesta relació amb López-Picó, als primers anys quaranta, servava encara un cert lligam amb els anys d'avantguerra. Eren encara els nuclis valencianistes dels anys trenta els que duïen a terme aquesta activitat de tipus cultural. En una carta, que seria una de les primeres adreçades a López-Picó a partir del 1943 (que és quan s'inicia aquesta relació epistolar)⁴⁵, Miquel Adlert hi escriu que "En Casp volia ésser ell el qui us fes present del seu llibre (*Volar...*), però els amics d'Acció Valenciana (subratllat meu), volíem que fos aquesta, la que fes el present (...)" (carta de Miquel Adlert a López-Picó, datada a València el 25.IX.43).

⁴⁴ El fons epistolar de López-Picó i d'altra documentació referent als contactes amb valencianistes, es troba localitzat a l'Institut Municipal d'Història de Barcelona. Si no fem observar el contrari tota la documentació citada es d'aquest fons. D'altra banda en el mateix any el pare Bertran escrivia a Miquel Batllori, en carta datada a València el dia 9 de març de 1944, en els següents termes pertanyents a l'actitud de València cara al Principat: "També ací a València, com em dèieu vos de Mallorca, lo més selecte, culturalment parlant, té un apreci extraordinari de Catalunya. Per exemple Martin Domínguez elegit suara per president de la "Asociación de la Prensa Valenciana". Va amb molta freqüència a Catalunya i sempre que té ocasió en parla de paraula i per escrit".

⁴⁵ La relació epistolar que parla d'una trobada de Xavier Casp a casa de López-Picó, i que serviria d'inici d'aquesta relació, data del 1er de novembre de 1943.

La coneixença personal de López-Picó es va produir el mes de novembre de 1943. El dia 12 de novembre Ricard Sanmartí, Xavier Casp, Miquel Adlert i Carles Salvador anaren cap a Barcelona⁴⁶. Aquest viatge però, no va "cohesionar prou al nostre Grup"⁴⁷. Aquell viatge a Barcelona es va produir en un context de reticències. Aquests primers contactes, iniciats també amb polítics del Principat com Miquel Coll i Alentorn⁴⁸, tenien el seu propi context valencià. Vull dir que servien de complement a un paisatge marcat per la preocupació de l'ús del català a València. El Pare Bertran serà qui s'hi refereixi. En una carta de setembre de 1944 (no especifica la data exacta) explica a López-Picó aquest context lingüístic valencià: "Enguany m'han fet jurat dels Jocs Florals de València. Llàstima de la pobresa lírica i lingüística. No obstant m'ha il·lusionat perquè m'ha fet sentir que València és encara part viva del Rei En Jaume. Per un viatge a Alacant, Orihuela (així consta en l'original), Xixona, Alcoy (ibid), he comprovat com es parla bé, en el poble, el valencià. En particular m'han cridat l'atenció Xixona i Alcoy. Inclús la fonètica és allí rica i fresca".

Podem considerar, doncs, la relació entre el nucli Xavier Casp i Miquel Adlert amb López-Picó com un exemple de relació cultural, de tipus literari però amb rerafons cívic. A banda del context dibuixat pel Pare Bertran, aquesta relació primera entre nuclis literaris també es proposava de traslluir unes concepcions i unes activitats que duguessin intercanvis d'opinió i d'iniciatives. D'entre aquestes concepcions i opinions cíviques n'hi ha dos exemples en un viatge que va fer a València el poeta López-Picó a darreries del mes de març i primers dies del mes d'abril de 1946. Entre els papers d'aquest viatge he trobat una benvinguda al poeta per part de Nicolau Primitiu, que més posteriorment seria president de Lo Rat Penat, datada a València el dia 31 de març de 1946. Es tracta d'un discurs que l'autor de bilingüisme valencià

⁴⁶ Carta de Carles Salvador a Josep Mª de Casacuberta. València, nadal de 1943.

⁴⁷ Carta de Carles Savador a Josep Mª de Casacuberta. València, 9.I.1944

⁴⁸ Miquel Coll conserva els següents llibres dedicats per Xavier Casp: *Volar*, amb dedicatòria datada a València el dia 20 de novembre del 1943 i que deia: "Al company Coll i Alentorn, lluitador exemplar, en la mateixa esperança que en ferma els afanys". De l'any 1945 Miquel Coll va rebre el llibre del mateix poeta, *La inquietud en calma*. La dedicatòria datada a València el mes de febrer del 1946 diu: "A Miquel Coll i Alentorn des de la tasca i amistat". Però més interès té una tarja que Miquel Adlert hi adjuntà i que deia: "Amic Coll: com voreu pel llibre que us adjutem (*La inquietud...*, editat per Casp i per mi, voreu que realitzem tota aquella tasca que és possible i dins de la dignitat que cal per a les nostres coses. Realitats, car que siguen migrades i no fantasies descomunals. Una abraçada del vostre amic (...))". La relació amb Miquel Coll provenia l'avantguerra, ja que Unió Democràtica de Catalunya establí relacions amb nuclis valencianistes d'ideologia pròxima, tal com s'esdevingué amb Francesc Soriano i Bueso. Aquest darrer trametia la revista *Pensat i Fet* a Miquel Coll. Agraeixo a Francesc Vallhonrat la possibilitat d'haver pogut consultar aquestes dades.

va fer a López-Picó. És un discurs que anava d'acord amb una postura favorable al redreçament valencià obert al Principat. Nicolau Primitiu, comparant el cas valencià al portuguès deia "que, per tants problemes semblants als nostres, podem dir germana, i que nosaltres considerem com la nostra Segona Pàtria". Primitiu Gómez es demanava com és que els valencians no havien pogut conservar la seva cultura. Entre d'altres raons esmenta:

"Per contra, nosaltres, estiguerem i estem dividits en regions, també, sens no mai heure aconseguit constituir una Nació-Pàtria; estàvem catalans, valencians, mallorquins... i continuem estant-ho, i els esforços esbendits ens mantingueren esmicolats darrera d'una il·lusió que nosaltres propis ferem cada estona menys possible. També no tinguerem l'encert d'una aliança. La nostra veina França té ambicions territorials a Casa nostra, com heu demostra l'Història i heu feu patent en tindre l'ocasió, amputant-nos el membre del Rosselló i s'enduria tota la Catalunya sinó tornés a tindre altra, per a convertir-la en els departaments de l'Ebre, el Llobregat, etc".

Després d'aquest repàs històric, Primitiu acabava dient:

"Podríem omplir moltes quartelles parlant-ne d'aquests problemes i de la nostra desgràcia cultural i patriòtica, enconada cada volta més per la manca de seny polític i de la tendència dels nostres capdavaners d'iludir-se ab miralls falagiers i anar-sei per les rames per compte d'anar al tronc -acabarem-, però reiterant-vos la benvenguda en nostre nom i creguem que ab els del valencians que aspiren a un reviscolament integral de la cultura nostrada i us preguem que, en retornar en la vostra Catalunya tan admirable per tantíssims conceptes, digau als vostres germans, que son també germans nostres, que'ns cal una rònega cosa, per arribar a un fi convenient: que'ns proposem estar tots com portuguesos de la Mediterrànea. I vosaltres, poetes tots de les contrades de la Terra Nostra, qui forgeu pobles i aixequen nacions ab les vostres estrofes dolces o esquerpes, suaus o brusentes, us cal estar les cotovies que anuncien l'enyorada Aurora de 'l'Esdevenidor".

Aquestes darreres paraules denoten una voluntat de relació i de retrobament entre València i el Principat.

Aquells nuclis culturals de postguerra reduïts no tenien a la ment cap mapa barrat per fronteres interiors.

I al·ludeixo com a un exemple una altra mostra de relació interregional. Es tracta d'un poema d'Enric Soler i Godes a l'ocasió de l'anada de López-Picó a València. Datat el primer d'abril de 1946 Soler i Godes hi reflectia aquell clima de relació de la manera següent:

Al Poeta català. J. Mª López-Picó en record del seu viatge a València".

"València us estreny i us enamora
amic de Catalunya, gran poeta,
la unitat de llengua, mi Senyera
a tots ens nuga amb llaçada estreta
No hi ha fronteres, que la nostra Terra
és rica i plena d'abrandant coratge;
torneu a Catalunya, seny i guerra,
portant un grat record d'aquest viatge".

L'anada de López-Picó a València va ser feta a causa d'una seva intervenció a l'*Aula Mediterráneo* al curs 1945/46, concretament la darrera setmana del mes de març per a recitar-hi uns poemes.⁴⁹ Aquesta visita havia estat planificada anteriorment, l'any 1945, amb un comentari del Pare Bertran al Pare Miquel Batllori⁵⁰ prou significatiu del tarannà del director d'aquella Aula, el vice-degà de la Facultat de Filosofia i Lletres Sánchez Castañer. D'una banda en carta del dia 13 d'abril de 1945 el Pare Bertran escriu al Pare Batllori a Palma esmentant-li que

"Sánchez Castañer, digne d'estima per la comprenió que demostra per Catalunya, vol que López-Picó tingui lectura dels seus poemes, en català, a la Universitat. Veurem si ho aconseguim. A mi em plauria extraordinàriament".

En una altra lletra del 17 de maig de 1945, el Pare Bertran, des del Col·legi de Sant Josep (SJ) escrivia al Pare Batllori:

⁴⁹ Vid.: *Las Provincias* i *Levante* del 30 de març de 1946, els quals n'anuncien l'arribada a València el dia 29. I *Las Provincias*, *Levante* del 31 de març i *Jornada* del 1er d'abril. El *Levante* del dia 31 incorporava una composició de López-Picó titulada: *Salutació als amics de València*. Entre les composicions que recità hi havia: *Excelsior*, *Via Crucis*, i *Nuesa*. Pel que fa a les activitats de la Universitat de València d'aleshores en relació a conferències i altres activitats, Francesc de PEREZ MORAGON: *Cultura catalana al País Valencià (1939-1974)* (1976) pàgs: 50-51. (Exemplar dipositat a la Fundació Jaume Bofill).

⁵⁰ Agraeixo al Pare Batllori la possibilitat de consulta d'una part de la correspondència mantinguda amb el Pare Bertran.

"No tingueu por de la seva reacció falangística (es refereix a una conferència de Sánchez Castañer a L'*Aula Mediterráneo*), car té molt d'interès en una lectura de López-Picó a la universitat en català. O i més prepara un número extraordinari per Verdaguer, on hi voldria poemes catalans de diferents poetes [es refereix a un número extraordinari de la revista *Mediterráneo*]".

L'ambient en el qual es movien aquestes relacions era de permissivitat i d'entesa, encara que fos en una conjuntura marcada per personalitats encabides dins el sistema. Dins de tot servaven un tarannà liberal. Un altre exemple d'aquest tarannà liberal i de no-enfrontament vers les relacions amb el Principat fou Arturo Zabala, fundador de la Col·lecció Murta, dins la Institució Alfons el Magnànim.

L'acte però finalment fou dut l'any indicat i tingué com a resultat l'edició d'un llibre titulat *Compliment a València*, del mateix López-Picó i confegit amb poemes seus "en recuerdo de su estancia" (tal com anotava Eduard López Chávarri, crític literari a *las Provincias* del dia 25.V.1947). En la confecció d'aquest llibret, i com a "mitjancer"⁵¹; intervingué el Pare Miquel Batllori, aleshores en relació també amb cercles intel·lectuals valencians. De les seves activitats en parlarem més endavant.

El llibre de López-Picó esmentat era un aplec de poemes recitats a L'*Aula Mediterráneo* i aplegats pels "seus amics", tal com deia en les paraules introductòries Teodor Llorente Falcó. Les dedicatòries personals d'aquests poemes recollien els sectors que aleshores duïen a terme activitat cultural⁵². Era un exemple, si es vol simbòlic, d'aquelles relacions literàries i cíviques entre valencians i principatins.

Un Joan Fuster, que signava les cartes amb un Joan de la Creu Fuster encara jove, poeta, que intervenia a *Verbo*, revista literària valenciana⁵³, escrivia al Pare Bertran mostrant l'interès per aquest aplec poètic en els següents termes:

⁵¹ Informació facilitada pel pare Miquel Batllori.

⁵² Aquestes dedicatòries eren les següents: Teodor Llorente Falcó, Xavier Casp, Sánchez-Castañer, Pare Bertran, Octavi i Maria Saltor (acompanyats del viatge de López-Picó), Eduard López Chávarri, Nicolau Primitiu, Miquel Adlert, Ricard Sanmartí, J.M. Bayarri, Elena Fayos Alonso, Vicent Casp, Francesc Soriano, Carles Salvador i Josep Mre Casacuberta.

⁵³ Aquesta carta de Joan Fuster al Pare Bertran l'he poguda consultar gràcies a la gentilesa del Pare Baillori. La data és de 23 de juliol de 1947.

"No sé expressar-vos el meu agraïment per les vostra bondat i atenció en deixar-me el llibret de López-Picó. L'he llegit amb extraordinari plaer. Estem tan acostumats a les versions poètiques -d'alguna manera les hem de qualificar- del paisatge valencià, carregades de tòpics i amb un substràctum evidentment econòmic (moltes al·lusions a l'exuberància de la terra, als fruits, al verd...), estem tan acostumats a això, dic, que la visió del mestre català, tan extremadament lírica, arriba a sorprendre. El meu coneixement de l'obra de López-Picó era molt exigü i insuficient; "*Compliment a València*" ha estat per a mi, ara, una bella lliçó de poesia".

A partir de la segona meitat dels anys quaranta les relacions del nucli Casp-Adlert sovintegen a Barcelona. D'aquesta manera el 19 d'octubre de 1947, Osvald Cardona rep una invitació per assistir a una vetllada poètica a casa de Josep Iglésies (al Passatge Permanyer, 17) on Xavier Casp "llegirà els seus llibres inèdits *Aires de Cançó* i *Jo Sense Tu*". La presentació anà a càrrec d'Octavi Saltor⁵⁴.

En lletra de Miquel Adlert a López-Picó datada l'1.VII.1948 Adlert escriurà que:

"li envia *Jo sense Tu*, la lectura de la qual vàren escoltar a casa de l'Iglésies, quan darrerament vàrem ésser Barcelona el passat octubre".

A la llar del mateix Iglésies, un dels centres que als anys quaranta hom concorria per a recitar composicions literàries a Barcelona⁵⁵, també van recitar-hi poesies el germà de Xavier Casp, Vicent, el dia 29 d'octubre de 1949, que va llegir "el seu volum inèdit *Polsina d'Hores*", segons que es desprèn d'una tarja d'invitació d'Osvald Cardona. Dels anys 1950 i 1951, hi he localitzat també invitacions per mitjà de les trameses a O. Cardona, a poetes dels Països Catalans. Així, Manuel Sanchis Guarnier i Francesc de B. Moll presentaren composicions de Blai Bonet el 8 de maig de 1950. I el dia 19 de setembre de 1951 tingué lloc la xerrada de l'historiador Antoni Era, que parlà sobre *La Llengua Catalana a l'Alguer*. En aquesta reunió intervingueren "escriptors de València, Mallorca i Catalunya" que "llegiran algunes produccions representatives en homenatge a l'hoste eminent".

⁵⁴ Agraïxo la gentilesa del senyor Josep Fernández de l'Arxiu Nacional de Catalunya en deixar-me consultar el fons documental d'Osvald Cardona encara sense ordenar.

⁵⁵ Per a una visió general de les reunions a casa de Josep Iglésies vegeu *L'Avenç* núm. 6, Barcelona, 1977.

Pel que fa a activitats i iniciatives les tractaré en un triple exemple. En primer lloc em referiré a les relacions entre el grup de la revista *Ariel* de Barcelona i el nucli Casp-Adlert. En segon lloc encara que de forma abreujada tractaré les relacions mantingudes pel Pare Batllori en cercles culturals valencians als quals he al·ludit més amunt. Finalment tractaré la relació de l'Esbart Verdaguer amb València.

Començaré datant la relació del Pare Miquel Batllori amb cercles culturals valencians a la primera meitat dels anys quaranta. El tipus de relació que hi mantingué entre els anys 1944-1960 -període que serveix de base per a caracteritzar-lo- era cultural i girava al voltant de la realització de conferències. La relació més estreta amb el nucli Casp-Adlert data dels anys 1944-1947, segons que es desprèn tot resseguint la correspondència del Pare Batllori amb el Pare Bertran⁵⁶. Les seves primeres referències a València daten exactament del mes de gener de 1944, quan des de Palma, i en carta del 29 de gener de 1944 explica al Pare Bertran que "segons els meus plans passaré aquí a València la setmana de passió; la següent (...)". Hi anava per a fer una conferència sobre els *jesuïtes valencians exiliats a Itàlia per Carles III*. Però simultàniament Batllori mantenia -en carta del 20 de febrer de 1944- unes relacions inicials amb Manuel Sanchis Guarnier (que s'estaria a l'illa entre 1943 i 1959) amb qui "segons el que ell em digui planejaré la meua anada".

El tema de la conferència de Batllori serà *El lulismo en Valencia desde el siglo XIV hasta el siglo XVIII*. Aquestes conferències, que, segons el pare Batllori, eren freqüentades per "universitaris, amics del pare Batllori i gent de lletres"⁵⁷, comptaven amb el suport constant del pare Bertran, que era el principal punt de referència a ciutat de València de les seves relacions. Després d'haver realitzat aquestes primeres conferències Batllori escriu una lletra d'agraïment al pare Bertran -el dia 4 d'abril de 1944- on, entre d'altres aspectes, comenta aquest regraciament a "La València de D. Jaume, que ara volen estrafer en *Valencia del Cid*, amb un nou engany històric".

Les primeres relacions sempre després de 1939 amb Adlert daten del setembre

⁵⁶ Correspondència dipositada a l'Arxiu Històric-Companyia de Jesús (Catalunya) (AHSIC). Agraïxo al pare Jordi Roca i Pare Batllori la gentilesa per haver pogut accedir en aquest fons. Informació confirmada, també, pel Pare Batllori.

⁵⁷ Informació subministrada pel Pare Batllori.

de 1944. En carta del 13 de setembre Miquel Batllori fa saber al pare Bertran que havia rebut lletra de Miquel Adlert agraint una estada que havia fet amb Casp a Mallorca.

Cal destacar en aquestes relacions la tramesa d'unes estampes que, en nombre de 25, van confeir el grup de Torre (Casp-Adlert) per a repartir a les esglésies. Aquestes estampetes recollien diverses imatges de sants amb una oració a la part posterior en català. En concret, el pare Batllori fa saber a Bertran, en una tarja datada el 8 de maig de 1945, de la recepció de l'estampa número vuit (dedicada a la Mare de Déu dels Desemparats).

Entre les conferències a realitzar pel pare Batllori consta les que impartiria a través de la coneixença d'Arturo Zabala. Així en carta de 17 de novembre de 1946 Batllori confirma a Bertran que accepta de fer una conferència sobre Costa i Llobera arran del XXV aniversari de la seva mort. Portaria com a títol *El poeta, el hombre, el amigo de Llorente y de Valencia*.

El denominador comú de la seva correspondència amb el pare Bertran era la preparació de conferències sobre història de la cultura. La premsa valenciana recollia les seves intervencions favorablement, com és, per exemple la ressenya que fa *Las Provincias* el 23 de novembre de 1952 d'una seva conferència que va fer Batllori al marc del "Conferencia Club". Deia així el diari degà de la premsa valenciana:

"un gran erudito y finísimo cultivador de todas las bellas letras han pasado recientemente por Valencia y nos ha hablado de los Borjas, ese tema siempre vivo y apasionante"

I, en relació a l'edició del Compliment a València, del qual ja he dit que Batllori havia exercit un paper de mitjancer, escrivia al pare Bertran el Nadal de 1946, i li proposava com havia de portar-se a terme la seva edició⁵⁸. La relació del pare Batllori amb València, doncs, era de tipus intel·lectual i cultural i consistia a explicar la història relacionada amb aspectes de la cultura catalana a València; alguns

⁵⁸ Entre d'altres aspectes el Pare Batllori manifestava al Pare Bertran: "De les despeses d'aquesta edició s'encarregaria en Saltor, però ell voldria: 1er la conformitat dels amics de València en l'opuscle i en la seva impressió a Mallorca. 2on un dibuix de Pedro de València per a la coberta, amb evocació estilitzada a València, perquè faci joc amb "L'Intermezzo". 3er uns mots valencians de Teodor Llorente Falcó- en prosa o vers- que puguin anar amb els d'en Xavier Casp al final com a "l'Intermezzo Mallorquí".

d'aquests texts foren compendiats anys posteriors a *Vuit segles de Cultura catalana a Europa*⁵⁹.

Pel que fa a les relacions entre Xavier Casp i Miquel Adlert amb el grup que editava la revista literària *Ariel*, ressegueixo la correspondència entre Casp i Rosa Leveroni, vinculada a la revista. Aquesta relació es va iniciar el mes de febrer de l'any 1945 i la primera carta de Casp a Rosa Leveroni data del dia 26.II.1945. Com he dit, serà a partir de la segona meitat dels anys quaranta que les relacions entre nuclis coetanis del Principat i del País Valencià s'aniran estructurant⁶⁰. Les primeres notícies de la introducció d'*Ariel* a València ens les aporta Casp en carta d l'11 de gener de 1948 quan el poeta valencià sol·licita que

"m'envieu la col·lecció sencera de la revista *Ariel*, exceptuant el 9,10, i el 12 quan els he rebut sense cap indicació ni de preu ni de forma de pagament. M'interessa, com us dic, tota la col·lecció i ésser subscriptor a fi de rebre-la i pagar-la normalment".

Casp també s'oferia per a col·laborar-hi:

"També voldria saber si us interessaria tindre'm per col·laborador a València, enviant-vos alguna prosa, article de crítica literària, poesies...i us aconseguiria subscriptors d'ací".

Casp fa saber a Leveroni que ell i Adlert venien llibres a València "quasi tots els que arriben, [llibres de Rosa Leveroni] són venuts per Adlert i jo". Es tractava, per cert, d'"incorporar València a les vostres coses" (en referència a les obres de la Leveroni).

D'altra banda, en la mateixa conjuntura, Xavier Casp comenta a López-Picó, en carta del 30 de gener de 1948, sobre les "reunions extraordinàries de les que cada dimarts celebrem intimament a casa l'Adlert. Tractem d'espavilar un poc aquesta flameta valenciana". Aquesta "flameta", que deia Casp, anava prenent cos amb les

⁵⁹ Per a veure com Batllori concep la relacions entre València i el Principat Vid: Miquel BATLLORI *Galeria de personatges de Benedetto Croce a Jaume Vicens i Vives*, "València i Catalunya al segle XVIII: Els amics catalans de Gregori Mayans i Siscar", (Pàg 3-32) Ed. Vicens Vives, Barcelona, 1975.

⁶⁰ El fons de Rosa Leveroni és dipositat a la Biblioteca de Catalunya.

relacions amb la resta dels Països Catalans o, com ells deien, relacions "mallorquino-catalano-valencianes" (tal com s'expressaven en una tarja tramesa a López-Picó el 13 de febrer de 1950).

A través de la correspondència mantinguda amb Rosa Leveroni també coneixem la concepció que aquell nucli literari valencià tenia de Joan Fuster, anys més tard no-acceptat per aquell tàndem literari. Era el 10 d'abril de 1948, quan Casp escrivia de nou a Rosa Leveroni, i explicava que Joan Fuster era "un nou poeta valencià i bon company". Aquell clima d'entesa i unitat bàsica quant als objectius, afavoria un clima d'intercanvis progressius.

A nivell del tipus de publicacions que aleshores es feien a València, cal esmentar la revista *Esclat* (de la qual en sortiren tres números durant 1948), del Grup Torre d'Adlert i Casp. És precisament Casp que n'assabenta Rosa Leveroni, en carta de 15 d'octubre de 1948, de la seva aparició. Es tractava, segons Casp, d'una revista

"que no surt a la venda, sinó que va de les nostres mans a les dels bons companys (subratllat de Casp). És bimensual i al preu de cinc pessetes".

Casp demanava a Leveroni que tractés de fer subscriptors a Barcelona.

La correspondència entre *Ariel* i *Esclat* era notable en el sentit que Casp demanava contínuament opinió a Leveroni de com anava l'edició de la primera revista. En una carta del 29 de novembre de 1948 Casp deia que estava assabentat de

"la delicada situació que travessa la vostra magnífica revista. Per açò m'apresse a escriure preguntant-vos em doneu el major detall del fet i si atureu l'edició, etcètera, puix ens interessa per l'estima que sentim per les vostres coses i per saber per on corre l'aigua bruta, i, així, mesurar la situació del nostre *Esclat* abans de donar a fer el quart".

El quart número de la revista *Esclat* no arribaria a bon port per detenció de Josep Romeu i Figueras quan s'estava preparant el corresponent número d'*Ariel*: 18.

El darrer exemple de les activitats que denotaven un progressiu acostament entre nuclis catalano-valencians, fou l'anada a València el mes de juliol de 1948 de

l'Esbart Verdaguer. D'aquest fet interessa remarcar el contingut positiu d'entesa pel que fa a la recepció d'aquest grup de ballarins a la Ciutat de València. Així *Las Provincias* del dia 27 de juliol de 1948 titulava el reportatge: "*A Través del Arte y la Cultura se estrechan más aún los lazos de Hermandad Catalano-Valenciana*". I en el comentari que en fa rebla el significat de l'agermanament: "*Otro acto destacado del domingo que revela la estrecha hermandad entre catalanes y valencianos*". I finalitzava el comentari: "*Acto relamente ejemplar y alentador que dice mucho de la identidad de ideales y compenetración espiritual entre el arte y la cultura de ambas regiones*". Entre els expedicionaris a València cal esmentar, entre d'altres, Eulàlia Blasi, Manuel Cubeles, Josep Benet i Jaume Picas ⁶¹.

He exposat tots aquests fets per tal de demostrar les relacions entre València i el Principat. Relacions que, com hem vist, s'anaven establint a nivell de centres concèntrics, marcats pels nuclis d'avantguerra i que reprenien una tasca de retrobament i de construcció nacional. La comunicació que trencava l'isolament era un dels aspectes bàsics amb els quals podríem caracteritzar aquestes relacions. Hem vist primer el que s'operava a partir de nuclis reduïts literaris que estenien la seva relació a grups homòlegs al Principat i a les Illes (ho demostren els viatges que feien Casp i Adlert a Mallorca). Un segon nucli de relacions eren els editorials. Tot seguit tractaré el fet de les relacions entre Josep Maria de Casacuberta i sectors culturals valencians, depassant la ratlla cronològica dels anys quaranta a causa de tractar en bloc aquestes relacions.

⁶¹ Joaquim SERRA I COROMINES/ per Manuel CUBELES: s.a, s.p, s.l. Informació facilitada per Josep Tremoleda.

1.2 LES RELACIONS DE JOSEP M^a DE CASACUBERTA AMB EL PAÍS VALENCIÀ.

"El nostre amic Casacuberta...". Així era vist l'editor de Barcino entre els valencians. Aquesta concepció, referida per Joan Fuster a Gaetà Huguet en lletra de l'11 de juliol de 1954, va ser un denominador comú. Quan l'any 1979 se li atorgà el Premi Jaume I, un seguidor de la seva tasca, Joaquim Maluquer -que també tindrà relació amb València com veurem més endavant- dirà, referent a les relacions valencianes de l'editor:

"Des que tenia quinze anys i fins l'any 1971 hi va anar una seixantena de vegades, amb el que ell mateix qualifica d'"intencionalitat política a fi de captar simpaties per a la germanor catalano-valenciana, però tenint sempre molta cura de no ferir susceptibilitats" (Joaquim Maluquer: 1979:6).

L'any 1981, en ocasió de la reedició dels sermons de Sant Vicent Ferrer, una altra persona que l'havia conegut a primeries de la postguerra (*Durante unos de sus primeros viajes durante los años 40 tuve la fortuna de conocerle*), Martí Domínguez explicava:

"Durante años y años venía periódicamente a Valencia y estaba al día sobre sus hombres, sus obras literarias, su cultura, con un desinterés y generosidad increíbles" ⁶².

I al mateix any, en ocasió ara d'atorgar-li el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes, Manuel Sanchis Guarner, prenia el cas de Casacuberta com a contrast de la ignorància que des del Principat es tenia de València:

"Més d'una vegada he criticat els barcelonins perquè n'hi ha molts que en referir-se als valencians adopten actituds simplistes i extremes i fins i tot (sic) vegades la mateixa persona passa de l'una a l'altra sense adonar-se de la contradicció. N'hi ha que creuen que com la llengua és la mateixa, igual de mèrit té que l'escriga un autor d'Alcoi o de Lliria, que un de Vic, Manresa, Girona o Maó; no volen adonar-se que l'esforç que li cal fer a un valencià és més del triple del que ha de fer un català o un insular. Cal proclamar que Josep Mª de Casacuberta no ha caigut en cap d'aquests errors d'apreciació, sinó

⁶² *Diario de Valencia*: 26.IV.1981, pàg. 32.

que ha estat un dels pocs intel·lectuals barcelonins que ha tingut sempre un contacte directe, personal i continuat amb els valencianistes. I no sols amb els escriptors sinó també amb els promotors culturals i els llibreters" ⁶³.

En termes semblants d'elogi, Enric Soler i Godes escrivia a Casacuberta en els següents termes d'agraïment:

"Estimat amic, si a València haguéssim tingut un Casacuberta, un home, un patriota com vosté, la cultura valenciana seria una altra cosa" ⁶⁴.

Les paraules de Sanchis Guarner poden ser complementades amb unes apreciacions de persones que visqueren realment aquelles relacions i el tarannà de Casacuberta. Joan Coromines, per exemple, dirà que

"Josep Maria de Casacuberta, al meu entendre, junt amb Joan Fuster, és l'home que ha fet, i amb més passió, per la unió del Principat, el País Valencià i totes les terres de llengua catalana".

I referint-se al context de pre-guerra, que després és veurà continuat a la primera dels quaranta, emmarcarà la seva justa funció:

"Al Principat hi havia molta bona gent que estava molt ben disposada envers el País Valencià, però que no sabia ben bé com prendre-s'ho, o no tenia els coneixements de persones, de llocs. Ell ho anava mostrant a tothom, això; anava orientant, calladament i empenyent aquesta bona gent. Grans personalitats com Pompeu Fabra, Nicolau d'Olwer, Pau Vila, (...) Pere Coromines, Rubió i Lluch, Jordi Rubió i molts altres, ell els va anar orientant, empenyent, sobretot procurant que visitessin el País Valencià (...) em va empènyer (...). Això ho va fer amb moltíssima gent. Del País Valencià, del Principat... en primer lloc, en Joan Fuster, ¿qui va ser que el descobrí? Va ser ell!. Fuster igualment hauria triomfat però així va anar més ben orientat [com veurem més endavant Casacuberta conegué Fuster abans del 1954, moment de la seva primera anada a Barcelona. I "l'orientava". Fou el cas del moment de publicació de la seva *Antologia* del 1956 per

⁶³ *Diario de Valencia*, 31.V.1981, pàg. 30.

⁶⁴ Carta de Enric Soler i Godes a J. M. de Casacuberta, València, 25.VIII.1981.

Selecta, com també específic]. (Joan Coromines: 1985: 39-40).

Adolf Pizcueta, una persona que el tractà també abans de guerra (des del 1924, segons consta en la correspondència rebuda per Casacuberta), en tenia aquesta impressió:

"El recorde des dels primers temps de la seua vida d'editor. Era una visita programada, que tenia lloc una o dues vegades cada any i que no es circumscribia a la ciutat de València, per tal com també passava per Castelló i altres poblacions del País Valencià, allà on s'havia format un nucli més o menys important de valencianistes (...). Casacuberta ens informava i ens encoratjava alhora (...). Mai no es polaritzà en un o altre sentit. Era un diplomàtic que, en les seves visites, procurava mantenir contactes amb tots els grups, amb totes les tendències, sense decantar-se per cap d'elles" (1985: 41).

Enric Valor i Vives fou un altra de les persones que el va tractar. I ara, 1993, en recorda les següents impressions que, pel seu interès contextual (vivencial), mereix que reproduïm completes:

"La meua relació amb don Josep Mª de Casacuberta va ser llarga en anys i, almenys per a mi, interessantíssima. Va ser un gran amic, conseller i en certa manera quasi professor. Parlar amb ell era un encant i una manera molt agradable d'aprendre moltes coses. Recorde que el vaig conèixer -com a molts altres catalans del Principat o de les Illes- en la tertúlia d'Adlert-Casp. Amb mi parlava de temes històrics i teòrics nostrats, i també de lingüística i de literatura.

Ja després d'intimar i de coincidir en tantes coses, quan venia a València em cridava de l'hotel que hi havia o hi ha encara vora l'estació i ens citàvem per a conversar àmpliament, moltes vegades per a la nit, prop al City Bar, de front de la Plaça de Bous. Allà canviàvem impressions sobre la situació general de la catalanitat i especialment, és clar, del País Valencià, i del que calia (i es podia) fer. Jo l'informava tant com era possible de moltes coses -els cursos de català del Rat Penat, del que projectàvem en la tertúlia, etc, etc. En aquesta també ens vèiem, en Casacuberta va arribar a fer-nos pràcticament autèntiques (lliçons?) sobre el País Valencià mateix, tan conegut per ell com a bon historiador i investigador.

Sobre el 1950, en un de tants viatges a València, va venir decidit a fer-nos encàrrecs per a la Barcino -Publicacions de la Revista-. A Joan Fuster li va encarregar un llibre de poemes i a Francesc Almela i Vives un altre. El resultat fou l'aplec de poemes d'Almela "*La veu*

tremolosa" i el de Joan Fuster "*Terra en la boca*". Tots dos llibres són bons, però el de Fuster em va impressionar força, no sols per la seva gran qualitat sinó que també perquè Fuster no era conegut com a poeta.

A mi, Casacuberta, m'encarregà un llibre de narracions -"*Narracions de la Foia de Castella*"- títol suggerit també per ell juntament amb en certa manera el contingut: que parlés de propietaris tradicionals -que tant bé deu conèixer vosté, em deia-, de la gent muntanyesa de la Foia, i coses així. Fou d'unes 40 pàgines, amb un pròleg de Fuster.

Durant molt anys, de tard en tard, solfem escriure'ns, i fins i tot vaig anar a Barcelona a visitar-lo. Una volta em va acompanyar a casa d'un llibreter amic del carrer Enrique Granados on vivia, per tal que em vengués un diccionari Fabra -1ª edició-, prohibitíssim llavors és clar. Em va ser molt útil, no cal dir, ací ja no teníem res.

Fa ja bastants anys, ja molt vells -ell més que jo- em demanà un altre llibre de narracions com el de la *Foia de Castella*, però per tal que el fes d'una altra comarca ben coneguda per mi. Per moltes circumstàncies d'aquells difícils anys, el vaig començar, però no el vaig acabar, i, entretant, l'amic Casacuberta va morir. Em causà allò un disgust durador; com si fos un deute que no li havia pagat.

(...) Ací hi havia una llibreria d'un nacionalista amic que es deia Rigal, en una travessia de la Gran Via del Marqués de Túria. Aquell senyor em sembla que fou el primer que venia els llibres de Barcino i allí vaig comprar *Lo Somni*, *El Blanquerna*, *El Tirant*, *Curial e Güelfa*, etc⁶⁵.

Aquestes opinions sobre la tasca de Casacuberta i els seus viatges a València, les seves relacions amb els nuclis culturals i polítics era la realitat amb la qual tractava. També he de dir que a través de la seva correspondència⁶⁶ transllueix allò que Sanchis, coincidint amb la impressió esmentada de Pizcueta ("un intel·lectual d'alta formació erudita i científica"), apuntava sobre la seva qualitat d'home de lletres, d'intel·lectual. Efectivament, aquesta correspondència serveix d'indicador per

⁶⁵ Carta d'Enric Valor. València, 2.VIII.1993.

⁶⁶ Agraïxo a Jordi de Casacuberta i a la seva família les facilitats que han tingut vers aquest treball a l'hora de donar accés a la correspondència de Josep Maria de Casacuberta. En aquest treball tan sols reproduïxo aquella part de documentació que té relació amb el tema de les relacions amb el País Valencià.

a saber i conèixer idees, persones tractades, treball i opinions tant dels nuclis culturals valencians com dels esforços que feia Casacuberta -quan dic esforços, vull dir dificultats- per a editar llibres d'escriptors i intel·lectuals valencians. Tots aquests aspectes, a més, podrien servir de contrapès a aquelles opinions recents que conceben, primer, les relacions nord-sud com a "anècdotiques"⁶⁷ i la qualificació de "guetto" el món editorial valencià⁶⁸. Aquesta darrera qualificació si bé s'adiu -com ho és per als Països Catalans encara avui- amb les dificultats editorials valencianes, trobo que potser hom hauria d'haver tingut en compte aquestes relacions i intercanvis bibliogràfics per a eixamplar un mercat reduït si es fragmenta.

En aquest punt crec que caldria valorar el que aquestes relacions van suposar per a l'establiment d'un cert model d'estàndard literari; almenys així ho entén, per exemple, un protagonista d'una nova generació -que serà un nucli nacionalista universitari- quan veu quina funció tindrien aquestes relacions amb el Principat: "

"Les relacions editorials d'aquell grup [es refereix al Grup de Torre, dirigit per Miquel Adlert Noguerol] amb Barcelona i les Illes van acomplir una funció primerenca d'esborrament d'antigues reticències i contribuïren a l'assentament estable de la llengua literària entre els escriptors valencians" (Emili RODRIGUEZ BERNABEU: 1981: XIII).

En aquest apartat, doncs, intento de mostrar aquestes relacions de l'editor Casacuberta amb el nucli amb els quals es relacionaran les generacions més joves -sectors de la joventut del Rat Penat, en alguns casos, i el nucli universitari. També he de dir, que, de l'abundosa correspondència existent he emprat aquella -i, per tant, la d'aquells nuclis que recorria amb més globabilitat les relacions i els temes tractats per Casacuberta. Josep Maria de Casacuberta mantenia uns contactes a València ja abans de guerra d'Espanya. Hi ha uns fets que poden servir com a exemple i que ho

⁶⁷ És el cas de Josep BALLESTER a *Temps de Quarantena. Cultura i Societat a la postguerra (1939-1959)*. Ed. 3 i 4, València, 1992. Qualifica com de "circumstància anecdòtica, que actualment es "dóna" les relacions entre el Principat i "el nord del País Valencià" (en el seu apartat en tractar de la revista *Mijares*).

⁶⁸ Vegeu per al cas de la consideració de "guetto" del món literari valencià: Vicent SIMBOR: "La novel·la de la postguerra al País Valencià (1939-1972): entre la problemàtica llengua literària i el desafiament estètic" in *Caplletra*, 10, primavera 1991, pàg. 77.

evidencien. Primer a nivell editorial, editant obres d'Almela i Vives⁶⁹, alhora que tenia coneixement de les publicacions valencianes. Així ho veiem en un fulletó, editat el mes de juny de 1933 per la mateixa Editorial Barcino titulat *Publicacions Valencianes recents*, que posa de manifest la relació amb valencianistes d'ideologia nacionalista de centre. Aquest va ser el cas de Francesc Soriano i Bueso, el qual trametia a Casacuberta publicacions valencianistes⁷⁰.

Després del 1939 Casacuberta continua mantenint relació amb sectors valencianistes dels anys trenta; els publica obres literàries com continuava sent el cas d'Almela i Vives i estenent els seus contactes a nous nuclis que anaven sortint ja a la segona meitat dels anys cinquanta i seixanta⁷¹.

A nivell introductori, puc dir que una de les primeres persones amb les quals entra en contacte Casacuberta el mateix 1939 seran, per ordre cronològic, Francesc

⁶⁹ L'any 1928 Almela intervé en l'edició de l'obra de Jaume Roig *Llibre de les dones o Spill*. L'any 1936 publicarà, dins la "Popular Barcino", l'obra Joan Lluís Vives. Dins la *Col.lecció Sant Jordi* el 1927 publicarà *La Catedral de València*. I ja a l'any 1953, a la Col.lecció "La Revista", *Les taronges amargues*.

Per la història de l'editorial Barcino, cf. Albert MANENT: *Josep Maria de Casacuberta i l'Editorial Barcino*, Associació d'Editors en Llengua Catalana (Barcelona-Mallorca-València. 1980). Albert Manent esmenta que abans de la guerra d'Espanya Barcino tenia, com a persones que feien "tasca divulgadora", Carles Salvador i Francesc Almela i Vives (pàg 32.)

⁷⁰ Segons una carta datada el 29 de maig de 1934, Soriano li trametia els tres primers números del diari valencianista *Acció*. També li diu que ha escrit al director de *El Matí*. Soriano i Bueso hi va escriure articles esparsos durant l'any 1934. En una altra lletra de Soriano a Casacuberta (7.VII.34) li anuncia que estava a punt d'aparèixer la revista República de les Lletres, amb un títol provisional: SUD CATALUNYA. Deia així la carta: "Els catalanistes valencians (Duran, Donderis, Martínez Ferrando, etc.) preparen una gran revista que titularan *Sud Catalunya* i veurem que hi fa esta gent de profit". I ja el 31 de juliol de 1934 Soriano diu a Casacuberta: "La República de les Lletres de quin primer número haureu rebut algun exemplar és la Sud Catalunya". A través d'aquesta correspondència dels anys trenta en carta del 23 d'abril de 1935, Soriano fa saber a Casacuberta que escriu per a *La Publicitat* i *La Veu de Catalunya*: també li diu que li tramet resum d'una conferència de Joaquim Reig per a *la Veu*. Com a addenda només dir que a la Biblioteca de Josep Maria de Casacuberta he pogut veure completa la col.lecció de la *Taula de les Lletres Valencianes* (1927-1930)

⁷¹Entre les relacions editorials que mantenia Casacuberta amb la Joventut del Rat Penat, he de dir que he trobat correspondència dels germans Codonyer, aleshores integrats a la tasca de la Distribuidora General, sol.licitant suport bibliogràfic a Casacuberta. Entre les relacions amb universitaris, Casacuberta mantenia una certa relació amb Lluís Alpera, Lluís Aracil i Eliseu Climent (aquest darrer amb Joan Fuster, en els primers moments del funcionament de la llibreria Tres i Quatre, 1968). La relació amb Eliseu Climent va continuar fins poc abans de la mort de Casacuberta. (Informació d'Eliseu Climent). Vegeu més endavant aquestes relacions pel que fa a la Joventut del Rat Penat i universitaris (Segona part d'aquest treball).

Soriano i Bueso i Adolf Pizcueta. La primera carta que, he de suposar, tramet Soriano a Casacuberta és datada a València el 19 de juliol de 1939. Li envia l'import de 150 pta. en concepte de pagament d'uns llibres; li comunica la idea d'organitzar una llibreria i li sol·licita una tramesa dels *Sermons de Sant Vicent Ferrer*.

La lletra de Pizcueta, datada el 26 de setembre de 1939, denota el fet de voler restablir el contacte ("*tengo vivos deseos de charlar con V. un rato*"). Cal destacar la *Censura Militar* de "*Valencia del Cid*"). Aquestes primeres lletres també es caracteritzaran per a sol·licitar a Casacuberta col·laboracions per a publicacions que aleshores reprenien la tasca. Un cas és el de "L'Almanaque" de las *Provincias*, com consta a través de la relació amb Pizcueta ("Les aportacions a L'Almanac de *Las Provincias* podrien fer-les els interessats directament, amb lletra adreçada al Sr. Teodor Llorente" Carta: València, 6.XII.41). Un altre cas del que dic es troba en una carta del 31.I.42 ("Les poesies d'autors mallorquins les havia enviat el senyor Llorente i huí li passe les que he rebut d'autors catalans"). Aquestes composicions les hi feia arribar Casacuberta: "Ja tinc reunides diverses composicions per a l'Almanac de les Províncies; ara em manca rebre les de Mallorca" (esborrany de lletra de Casacuberta a Pizcueta: 25.X. 42); que rep poc temps després Pizcueta (carta del 25.XI.42: "he rebut les poesies que m'haveu enviat per a l'Almanac de *Las Provincias*). Tenim notícia encara d'una altra tramesa, la del 9.XII.42 (Casacuberta a Pizcueta: poesies de Maria Antonia Salvà, de Mallorca). I Pizcueta li anuncia, en carta del 13.IV.44, que a l'Almanac del 1943 Llorente inclou un treball seu del Nomenclàtor toponímic dels pescadors de Cabanyal.

A nivell de tramesa bibliogràfica, Pizcueta rep els primers llibres de la Barcino de la col·lecció els Nostres Clàssics; es tracta d'uns exemplars d'Arnau de Vilanova: "He rebut ja els dos volums d'"Els Nostres Clàssics(...), els primers després de la represa". He reproduït aquests textos perquè allò que poden tenir d'interès és saber com, la manera, el mitjà pel qual s'anaven duent a terme tasques de represa amb uns mitjans i medis d'incidència limitada. Calia aprofitar totes les escaletes possibles en un context marcat pel franquisme autàrquic. Aquest és el cas, com a un altre exemple, d'una carta que Soriano tramet a Casacuberta del 19 de "febrero del 1940", des de la redacció del *Levante*, en la qual l'editor fa saber que han aconseguit autorització

"para editar nuestra revista de fallas PENSAT I FET(...). También está autorizada la publicación en valenciano de los periódicos de los Altares de San Vicente (...). Yo desearía que algun amigo de ésa y

nadie mejor que Ud. sabrá quien pueda hacerlo, nos hiciese un par de cuartillas para Pensat i Fet [revista que rebia Casacuberta]".

D'aquesta revista Soriano en volia distribuir a Barcelona i li fa saber que en volen fer un tiratge d'uns "15.000 ejemplares". I en aquesta conjuntura fosca Casacuberta també era preguntat sobre parers a donar: "*Preparamos -diu Soriano- una nueva publicación de carácter religioso que aparecerá para la Virgen de los Desamparados, ¿cree Vd conveniente admitir originales en castellano? Así no resultaria tan pesado como todo en latín y se facilitaría su adquisición por cierto público*" (carta de Soriano a Casacuberta: Burgos, 21.III.40).

Penso que allò de més rellevància no seria precisament enfocar aquest tema pel costat de l'ús de la llengua; aleshores, en aquell context, potser cal valorar més el sol fet d'entrar en contacte de nou. De retrobar-se; de refer llaços. És més un aspecte humà -almenys en els primers quaranta- que no pas l'estrictament polític o cultural allò que caldria valorar: posar el marc d'actuació; les peces amb les quals treballar: l'element humà. En una carta de finals de 1943 (carta sense data), Soriano es refereix a una de les primeres fites en la trajectòria del valencianista dels anys trenta: la publicació -i el finançament del llibre- de Carles Salvador: *Nadal, Flor Cordial* (1943). Tramet a Casacuberta

"220 exemplars: 120 que us els regale (...) perquè pugueu enviar-los als amics que reben els fulls de versos; els altres 100 per posar-los a la venda".

I el que és important:

"No em faig il·lusions respecte a l'èxit econòmic del llibret; me interessa més la seua difusió: hem tirat 600 exemplars i pense regalar-ne la meitat".

Possiblement li interessés més el fet cívic que no pas una altra cosa.

Més endavant, quan també les relacions de Casacuberta anaven desenvolupant-se, allò que cívicament preocupava Soriano (des de l'angle valencianista) era aplegar forces. I ho feia -segons conta a l'editor en carta del 5 d'abril de 1944- aprofitant l'avinentsa de la publicació de llibres de poemes, com fou el de *Gloria Vicentina* (1944): "Estic content perquè hem lograt l'aportació dels valencianistes de tots els

sectors". Sobre el tiratge de la *Glòria*... li comentava

"pense fer un tiratge de 750 per si surt algún compromís. A Mallorca he pogut enviar-ne 6 al fer la liquidació amb el distribuïdor".

Aquests eren conductes de distribució diferent que els públics, però que servien per a fer-ne coneixença als nuclis activistes. Per exemple el *Gloria Vicentina* Soriano els trametrà directament a "López-Picó, Bertrana i Sagarra, Coll i Rosquelles" [Miquel Coll i Rosquelles eren de la Unió Democràtica de Catalunya].

Aquella idea de reunió, d'agrupament de personalitats disperses la torna a repetir pocs mesos després:

"Estic molt satisfet de la reunió del dia 27 (d'abril) i alguns elements dels que van venir, que no tenien cap contacte amb nosaltres ja han passat a oferir-se" (carta del 1.V.44).

Un altre mitjà de sensibilització cultural i lingüística eren els goigs, del quals Soriano era autor d'alguna part. Així ho fa saber (i en trametrà) a Casacuberta

"Les tres edicions de goig que he fet dies passats, han estat fetes "corrent i fugint" (...). Calia aprofitar-s'en de la diada, era per als gros públic, era una arma política mes que una obra literària per a erudits, folkloristes o col·leccionistes de goigs [subratllat meu]. De cada definició n'he fet 1.000 exemplars (...)" (lletra del 2.X.1945).

Una altra mostra de vehiculació cívica de manifestacions culturals més estrictes seria també el Misteri d'Elx, a redòs del qual es publicà *Festa d'Elig* (de la qual Casacuberta també en tenia coneixement ja que tenia el número del 1945).

Soriano li comenta el fet de donar a conèixer la publicació com a suplement de *Jornada*, guanyant així un debat sobre la polarització de societats que podien publicar la revista (un "grup popular" versus un "grup madrileny alacantí"):

"Es van vendre 5.000 exemplars i en canvi no va arribar a 500 els del grup d'(Eugeni) d'Ors. Es va organitzar una caravana des de Valencia, ens van rebre entusiàsticament i als crits de Visca Valencia i diguent que ells eren valencians d'Elx. Hem deixat organitzat un grup de valencianistes i el camp adobat per a futures intervencions... Segueixo

mantenint contactes amb ells i preparant coses que un dia donaran un resultat que ningú no espera. Elx, serà, no ho dubteu, la sorpresa més gran dels temps pròxims" (2.X.45).

Aquestes lletres i les relacions que mantenia amb Casacuberta, com amb d'altres nuclis d'activitat cultural i política del Principat (ja n'hem vist alguns noms), palesaven una represa dels nuclis dels anys trenta i un focus de sensibilitat - valencianitzadors- des de sectors de la societat civil.

Les relacions amb el Principat, servien d'informació i de mitjà per a promoure activitats. Un darrer exemple pel que fa a Soriano que dedico en aquest apartat és a les gestions amb Félix Millet i Maristany perquè "sigui possible enviar a València l'Orfeó i l'Esbart (Verdaguer)" (carta de Félix Millet a Francesc Soriano i Bueso (Madrid, 27.X.47). El que ha de quedar clar de la informació que facilitava aquesta relació, aquest teixit que anava fent-se, és l'aprofitament dels mitjans que hom tenia a l'abast: Soriano no va tallar amb el valencianisme -al contrari de les diguem-ne indecisions d'altres valencianistes de pre-guerra, com és el cas d'Almela i Vives.

Els dos casos esmentats de represa de relacions, els continuarà Casacuberta amb d'altres nuclis. Aquest fou el cas del Grup Torre. La primera carta de Miquel Adlert a Casacuberta és del 25 de març de 1942. Li tramet un exemplar de *Pensat i Fet* (revista fallera anual editada per Ricard Sanmartí) i, com succeïa amb López-Picó, signada pels "Amics d'Acció". La primera lletra que he pogut registrar de Xavier Casp a l'editor és del 10 de setembre de 1942. N'era la primera, després que Casacuberta el conegués en un viatge que realitzà a València el mateix any; en aquesta lletra, Casp demana a Casacuberta poder col·laborar a *Destino*. L'editor de Barcino va tenir la relació editorial amb Casp, el qual publicà el 1950 un aplec de poesies: *Aires de Cançó* (núm. 2 de *Publicacions de la Revista*), obra que, segons carta del poeta a l'editor del 14 de febrer de 1947 havia de publicar l'editorial de Barcelona, Estel.

Aquesta obra -acabada per Xavier Casp l'any 1949⁷²- comptà amb la

⁷² Tal com Casp notifica a Josep Romeu i Figueras del grup *Ariel* en carta del 24 de gener de 1950. Casp també diu que li tramet "5 cànctics a la mare de Déu de Montserrat pertanyents al meu llibre *Aires de Cançó*, editat per J. M. de Casacuberta en data 1949, però que encara no ha sortit per

col·laboració per la seva venda dels directors de Torre. Almenys així ho explica Adlert a Casacuberta en carta del 30 de juny de 1947. Adlert adverteix que estan disposats a fer-se

"càrrec dels cinquanta exemplars en ferm del llibre de Casp "Aires de Cançó", però tenint nosaltres l'exclusiva de distribució al País Valencià, a fi de col·locar el major nombre d'exemplars". [En aquesta mateixa carta Adlert inseria l'estampeta número 25 darrera de la qual, segons hem vist, enviava aleshores a d'altres contactes que tenien: Miquel Batllori, per exemple].

Aquesta tasca de distribució de llibres a València abastava altres llibres que els editats per Casacuberta. Fou el cas del *Compliment a València*, que tingué una certa dificultat per a vendre's, tal com explica en una lletra Adlert a Casacuberta del 4 d'agost de 1947, en la qual també feia l'oferiment de distribuïdor de la col·lecció de la Barcino Els Nostres Clàssics.

Simultàniament a la venda del *Compliment...* (que anava sortint a poc a poc: "Hem venut ja vuit exemplars (d'una edició de més de dos-cents, com anotà Adlert a Casacuberta en carta del 26.V.47) de *Compliment a València*" en carta del 13.VIII.47), Adlert informava sobre subscriptors per a *Els Nostres...* En la mateixa lletra del 13 d'agost hom esmentava el nom d'un valencianista: Robert Móróder, a qui "interessaria comprar *Regiment de la Cosa Pública* i els *Sermons de Sant Vicent*". Per a aquesta mateixa col·lecció Adlert aconseguí dos altres subscriptors: Antoni Senent i Micó i Ricard Sanmartí Bagues (carta del 21.VIII.47). Subscripció que continuà amb els noms de Francesc Esteve Genovés i Emili Beüt Belenguer (30.VIII.47). De tota manera, la subscripció de Els Nostres Clàssics a València ciutat no semblava ser fàcil.

Un altre col·laborador de la venda de llibres de Barcino al País Valencià serà el gramàtic Josep Giner. El 1951 ja deia a Casacuberta, a nivell de vendes de llibres

no sé quins detalls". Romeu i Figueras jugà un paper de mitjancer a l'edició del llibre en col·laborà Casp. Es tracta del *Llibre de la Mare de Déu de Montserrat*, Ed. Selecta, 1950. Casp hi publicarà *Corranda alada* (pág: 195). L'any 1957 Xavier Casp participarà, amb Vicent Sorribes (*Salve mare dels catalans*, Ricard Sanmartí (*El carrer de Montserrat*) i Joan Fuster (*Només la pedra i encara*) al llibre col·lectiu: *Corona Literària oferta a la Mare de Déu de Montserrat*. (Abadia de Montserrat, 1957). Casp hi col·laborà amb "Senyora, sóc un ferm valencià". Agraïxo a Josep Romeu i Figueras la consulta d'aquest llibre. El 1950 Casp inicia la coneixença amb Romeu i Figueras. El gener del 1951 Romeu i Figueras ressenya el llibre de Casp *On vaig Senyor* a la revista de crítica literària *Insula*.

d'altres editorials, que "La meua feina més eficaç, al meu entendre, és col·locar llibres: ara mateix li he demanat a la Selecta un lot de tots els nombres publicats de la Biblioteca Perenne per a un senyor, he venut 6 antologies de contistes i 8 Criteris de Balmes (prosa), 4 de Ruyra, 3 Costa Llobera, etc". I afegia: "Jo espero que això és sembrar i fruitarà" (carta de Josep Giner a Casacuberta: 6.IX.1951).

Doncs bé, Giner feia saber a Casacuberta que a València Els Nostres Clàssics "són els més mal de vendre". I especifica

"(...) perquè els qui podrien comprar-los ja ho faran directament a vosté, o bé ja els tenen o no els compren; en canvi els meus habituals compradors són generalment gent impreparada o no interessada per la llengua medieval. Aquests llibres els sol anunciar la llibreria d'Almela als seus catàlegs, etc. I jo m'he limitat a distribuir profusament els catàlegs de propaganda que vaig rebre, sense fer cap venda. Jo he treballat més aviat la massa de gent més difícil: els alumnes i amics del curset, als qui cal començar a ensenyar-los de llegir, ortografia, diccionari, obres modernes, versos, etc. en fi la tasca més ingrata i anònima de totes les que es fan ací: és més planer dedicar-se a fer versos que no pas fer homes".

I entre altres causes de la dificultat de venda d'aquesta col·lecció al·ludia a interessos intel·lectuals:

"Per altra banda, és un fet que ací hi ha pocs amants de l'estudi de la llengua antiga, en primer lloc pel que significa d'estudi, mot que expressa una activitat que causa horror a la gent, i en segon lloc que ningú practica la lectura de la llengua medieval: ja li deia que he arribat al convenciment que a València no s'han llegit mai els autors antics: les biblioteques regalades als centres d'ací d'abans de la guerra, la de l'Ateneu Mercantil, etc. no els han obert mai... i no conec cap coneixedor de la llengua antiga (fora de Sanchis Guarner) entre els valencians (jo en canvi m'hi dedico cada vegada amb més deler").

He intercalat aquests mots de Josep Giner perquè reflecteixen el context amb què és trobava la venda de llibres de Casacuberta. Penso que reflecteixen una voluntat i uns esforços per difondre'ls a València en tractar-se de clàssics⁷³.

⁷³ En la correspondència de Josep Giner amb Josep Maria de Casacuberta el gramàtic valencià comentava aspectes com s'havia de concebre de la llengua els clàssics i altres aspectes del clima cultural català. En carta del 4 d'abril de 1952 deia, referint-se al criteri d'editar obres de clàssics en

Continuant amb les relacions amb el Grup Torre, per carta de Xavier Casp a l'editor (4.XII.43) sabem d'un viatge que va fer Casacuberta a València aquell mateix mes. Hipotèticament (ja que no ho he pogut comprovar documentalment) penso que aquest viatge deuria ser un dels primers de Casacuberta després de la postguerra. 1943 podria representar, doncs, (com ja hem vist anteriorment amb el cas de López-Picó) una certa represa de contactes. Així, en carta del 6.VI.43 Adlert demana a Casp una col·lecció de Els Nostres Clàssics de la sèrie B; i ja planteja de fer un pròxim viatge a Barcelona. L'efectuaria el mes de novembre i tindria per escenari un recital de poesies a casa de López-Picó. En Carta d'Octavi Saltor a López Picó del 25 de novembre de 1943, li explica que Casacuberta va informar-lo de la impressió d'aquell viatge de Casp i Adlert. Diu així:

"Per altra banda, Casacuberta va informar-se que els visitants valencians varen restar pregonament (il·legible en l'original) de l'acollida que ací reberen i que la ponderaven amb ulls esburnejats. Però que entre totes aquestes emocions llurs destacaren com a culminants per a ells la coneixença personal de López-Picó i la inoblidable visita a la seva llar" (...).

I per la carta de l'11 de novembre del mateix any, coneixem la tramesa "dels llibres d'Acció, com a modest present d'Acció Valenciana" a Ramon Aramon, Miquel Coll i Alentorn, entre els noms esmentats. I la correspondència del dia 25 d'aquell mateix mes Adlert diu que ha tramès el llibre de Casp *Volar* a Ramon Aramon, López-Picó, Amades, Miquel Dolç (i a Miquel Coll, com ja hem pogut veure). Aquest viatge de 1943⁷⁴ a Barcelona per part de nacionalistes dels anys trenta que maldaven per continuar una tasca de continuïtat cultural, implícitament política (car ja hem vist que alguns dels noms esmentats cara a Barcelona eren polítics), és un

català:

"(...) propugno que les edicions de texts capitals, importantíssims, com les obres d'Ausiàs Marc siguen fetes amb criteri més elevat que les edicions de la cultura francesa o acastellanada: text "llegible" per tothom, val a dir, sense "normalització" rigorosa o sistemàtica però corregint les coses anacròniques o absurdes medievals, tot consignant al peu la forma exacta del ms(manuscrit); glossari extens, etc. etc.". Pel que feia al clima intel·lectual deia a la mateixa lletra: "Patim un baf d'escripols intel·lectuals que ens perjudiquen molt. ¿A què ve en els premis Barcelona premiar obres en castellà de gent forastera per membres del jurat catalans, quan els nostres autors freturen de premis i les obres catalanes passen una forta crisi?. I així tot."

⁷⁴ Segons carta de Francesc Soriano i Bueso a Casacuberta (València, 4 de febrer del 1944) el viatge d'Adlert i Casp a Barcelona va ser finançat per Ricard Sanmartí, el qual "va dedicar els guanys de l'any passat del llibre [*Volar*] al viatge".

exponent de com a través d'uns contactes, d'unes coneixences, es podia anar obrint camins per a donar a conèixer activitats de tipus normalitzador, encara que en aquest moment es limitessin al conreu literari.

Aquell any 1943, acabaria amb un altre viatge d'Adlert a Barcelona (carta del 10.XII.43) i amb una tramesa de llibres a Maurici Serrahima (carta del 2.XII.43, d'Adlert a Casacuberta). Aquests anys quaranta -que ja he dit que començaren a veure un cert tombant a la seva segona meitat, sempre tenint en compte un nucli molt reduïts i la conjuntura de l'autarquia franquista- no tan sols veuen viatges i relacions entre l'editor de Barcelona, Casacuberta i el Grup Torre; eren relacions que, com hem vist, s'estenien al binomi López-Picó i Octavi Saltor (que faria presentacions dels poetes valencians a casa de Josep Iglésies). Entre el període 1944-1946 la correspondència d'Adlert a Casacuberta explicita unes altres iniciatives. Per exemple: en carta del dia 2.IV.1944 Adlert parla de l'anada a València d'un militant d'Unió Democràtica de Catalunya, Roca i Cavall, alhora que anunciava, per primera vegada, la presència del pare Batllori a València i a casa de Miquel Adlert. En carta de 29.VI.44, Adlert li parla d'un viatge a Mallorca "amb els germans Casp". Xavier Casp hi recitarà poemes (carta d'Adlert a Casacuberta 14.VII.1944). Però les relacions abastaven d'altres intel·lectuals catalanistes. En carta del 23.XI.1944 Adlert diu que López-Picó "pensa visitar València i Mallorca al febrer". També li diu que visitaran València Octavi Saltor i Bertran Oriola (aquest, com Adlert, ho havia sabut pel pare Bertran). En carta del 11.XI.44 Adlert explica que Ramon Aramon havia anat a València. També hi anà uns dies més tard (carta 17.X.44) Rosa Leveroni.

Pel que fa a l'any 1946 aquestes relacions continuen amb el mateix ritme i contingut: sessions de lectures poètiques. És el cas de la carta que Adlert escriu a Casacuberta el 27 de març de 1946 quan López-Picó li'n fa una. Un mes més tard (20.IV.46) diu que Saltor ha estat a casa seva. El mes de juny (28.VI.46) anà a València un militant d'Unió: Jaume Rosquelles Alessan: "va estar a València -diu Adlert- i donà un recital a casa de Soriano". L'any 1947, el 13 d'octubre, Miquel Adlert informa Casacuberta que Casp i ell seran a Mallorca per a la commemoració de Costa i Llobera i "marxaran a Barcelona el 17"; el dia 18 Xavier Casp oferí un recital a casa de Josep Iglésies (del qual ja n'hem fet esment amunt).

Aquestes relacions amb el nucli de Torre continuaran en d'altres escenaris a Barcelona. És el cas de la xerrada que féu Casp a l'adreça d'un organisme cultural, l'Associació de Cultura Occidental (A.C.O), que dirigia en la seva "Secció d'Estudis

Mediterranis", Oriol Folch i Camarasa, al carrer de Còrsega, 286. Casp hi parlà els dies 29 i 31 de març de 1952 amb les "comunicacions" (cito del full de la invitació⁷⁵: "Panorama valencià al naixement de la meua poesia" i "Poetes valencians d'ara". Aquest viatge es féu dos anys abans del que realitzà Fuster l'any 1954 per primera vegada a Barcelona, i que anuncià un relleu de representativitat de la cultura catalana de València a Barcelona.

Entre els aspectes que reflectien les activitats del Grup Torre, puc dir que Casacuberta rep, per primer cop, puc suposar, les estampetes que, com hem vist, també rebia el Pare Batllori. En aquest cas podríem datar, pel tipus d'informació que Adlert dóna, que es van començar a fer cap a mitjan 1944: "Us envie unes estampes de la Mare de Déu del Puig que Casp i jo hem fet a fi que les doneu al més íntims". Aquesta tramesa continuarà segons consta en carta de 7.X.1944: "Casp i jo fem el que podem, si bé sabeu que la nostra activitat en potència és immensa", comentari que continuarà en carta del 17.X.44 quan Adlert agraeix la impressió favorable que Casacuberta tingué d'aquestes estampes: "M'afalaga, així com a Casp, el que us haja agradat la idea de les estampes". I continua amb aquesta explicació de la seva voluntat de fer coses:

"Casp i jo (Adlert) no podem estar sense fer res i ja que no ens és possible fer altra cosa, fem les estampes. Naturalment seguiran unes altres. Regularment fem Casp i jo una per mes, perquè les nostres disponibilitats econòmiques no ens permeten més. Estem ara enllestint l'Angel Custodi del Regne de València, amb quadre de Joan de Joanes, pertanyent a la seu de València i l'oració de la missa corresponent". Per la mateixa carta sabem que aquestes estampes arribaven a Miquel Coll, Sabater i Girona "per llur interès per les estampes".

Pel que fa a d'altres notícies d'interès que arribaven a Casacuberta, anoto la concepció que hom tenia de Joan Fuster al Grup Torre (Fuster aleshores encara era considerat com a poeta naixent) i les notícies que arribaven sobre *Esclat*. Pel que feia a Fuster, Adlert deia en carta del 6 de desembre de 1947:

"Posteriorment hem organitzat un recital per a donar a conèixer un

⁷⁵ Es tractava d'una invitació de la "Secció d'Estudis Mediterranis de la Associació de Cultura Occidental" cursada a Manuel Blasi el 25 de març de 1952 per Oriol Folch i Camarasa. Agraeixo a Eulàlia Blasi l'obtenció del document.

nou poeta jove i que té magnífiques dots per a esdevindre un gran poeta: Joan Fuster, nat a Sueca. Va constituir un èxit i varen ésser presents Moll i Sanchis".[Encara no existia el conflicte⁷⁶].

Pel que fa a la revista *Esclat*, de la qual Casacuberta rebé els tres exemplars, Adlert ja anunciava que eren a l'espera de si sortia *Ariel*:

"El quart número d'*Esclat* està pendent de les notícies que ens vinguen de Barcelona, sobre l'entrebanc d'*Ariel*, per si és prudent o no publicar-lo".

La notícia de la suspensió d'*Esclat* li notificarà per carta Adlert el dia 18.I.49. La notícia de la subscripció de Casacuberta a la revista "tres exemplars d'*Esclat*" consta en carta d'Adlert (qui li'n fa subscriptor) del 27.X.1948. I en carta del 20.XI.48 Casacuberta comunica a Adlert que n'ha enviat un número a "Londres", "i és bo que el coneguin". També diu a Adlert que faci subscriptor de la revista a "l'amic Joan Triadú".

Però a banda dels fets de distribució de llibres de Barcino o subscripcions de llibres valencians per Casacuberta, un fet a tenir en compte és la informació que Adlert va enviant a l'editor sobre el context cultural a València. I un aspecte que reflecteix aquesta relació és l'inici de la polèmica del Grup Torre amb el Rat Penat, tot just quan s'escull nova junta i s'inicien els cursets de llengua oral. Era el mes de gener de 1949. En carta del 3 de gener de 1949 Adlert comenta a Casacuberta que es va "negar" a entrar-hi, cosa que comptava amb el suport del joves ja que "no volen res amb el Rat Penat i els seus modes, sobre antiquats, ridículs". També li fa saber de l'homenatge que hom estava preparant a Casp -al qual s'adherirà Casacuberta- i recorda que:

"vós millor que molts sabeu la importància que ha tingut per al valencianisme, en aquests acoltellats anys en un dels quals, abans de publicar-se "*Volar*"..."vàreu ésser vós el primer del Principat que, a ma casa, coneguéreu les seves poesies. La seua conducta literària i patriòtica a l'ensem, és digna de l'administració i l'homenatge de tots els indrets on es parla la nostra llengua; per això ha estat tan conhosta-

⁷⁶ Fuster va dedicar un exemplar numerat (núm: 90) de *Sobre Narcís* amb una dedicatòria: "Homenatge a J. M. Casacuberta". I quant a la dedicatòria de Casp que mostrava aleshores una relació afable amb el jove poeta, vegem les següents paraules: "Amic: València té goig de sentir-se l'aire tocat de la teua personalitat".

dor, veure com per tot arreu s'ha respost i s'ha sabut apreciar el que a València ha representat Xavier Casp, i per consegüent a tot el conjunt de les nostres terres".

Adlert aleshores estava d'acord amb una visió global del país. Això repercutia, per exemple, que es fessin sessions d'homenatge "extraordinàries" a Fabra (carta d'Adlert 6.III.49) -en escaure's el centenari del seu naixement. Aquestes activitats, com les editorials, tenien com a fons una concepció del valencianisme: "Nosaltres creiem que el valencianisme deu ésser de qualitat i procurem que així sigui el que fem". Aleshores, com a tasca novedosa, Adlert feia saber que esperaven l'aprovació de censura per a donar sortida als primers títols de la col·lecció gavina -després anomenada Col·lecció L'Espiga-, que iniciaran "L'Editorial Torre". Mentrestant, a la mateixa lletra, Adlert continua rebent "la tramesa del(s) Clàssics" (lletres: 25.V i 21.VI.1949). I en carta del 3.VIII.49 tramet a Casacuberta l'estampa número 25 ("Hem estat un temps sense fer-ne cap per veure de salvar dificultats de cost de les mateixes"); però també insistint en les crítiques als partidaris de treballar al Rat Penat. A la carta comenta la celebració dels Jocs Florals i en critica el discurs del mantenidor pels comentaris sobre el català ("dient d'ella que no podia arribar a comparar-se amb el castellà i que sols per a la llar i per a fer poesia devia utilitzar-se i no fer com fa anys es va fer a algun lloc, inflant-la i usant-la per a atentar contra la unitat"). I referint-se als favorables al Rat Penat dirà

"Això és el que han autoritzat els valencianistes amb llur presència al Rat Penat; amb aquest preu han pagat, i amb altres coses semblants, el curset d'ortografia i alguna coseta més".

Quant a relacions, visites, Adlert diu que Dolç vindrà a València per a fer una xerrada a la Institució Alfons el Magnànim (25.X.49). Vicent Casp farà una altra anada, aquest cop a Barcelona, a casa de Josep Iglésies, (citada amunt). Adlert agraeix a Casacuberta el tracte dispensat al germà de Casp. I li diu que l'Espiga podia ser "una substitució d'*Esclat*, mentre aquest no es puga publicar". Però aquestes publicacions volien subscriptors: Casacuberta se'n fa de l'Espiga; i Adlert manté un to crític amb les falles ("aquesta festa que cada dia més va desorbitant-se i, per tant, cada dia més ens va disgustant a tants valencians". Carta del 17.III.1950). Una de les lletres més interessants serà la del 30 d'abril del 1950 on Adlert esmenta les diferències -des del valencianisme- amb el Rat Penat:

"'Torre' és simplement un grup que actua dins el conjunt del

valencianisme que està unànimement apartat del Rat Penat. Els qui segueixen Salvador-Sanmartí-Almela, són ratpenatistes però no valencianistes (...). Els tres o quatre valencianistes que estan lligats a ells, ho són per raons particulars, però estan disconformes amb l'actuació, com ens ho han fet constar (...). No vull dir que 'Torre' representa tot el valencianisme, sinó que Torre "coincidint" amb tot el valencianisme, però com és l'únic grup organitzat i actuant, sembla que no haja res més que ell, a banda del neoratpenatistes".

El vessant informatiu d'aquestes relacions semblava prou clar.

Les relacions de Casacuberta amb Carles Salvador van ser editorials, ja que l'any 1952 l'editor publicà *Les festes de Benassal*; però, a més, la correspondència remarca aspectes de context pel que fa a les relacions de Carles Salvador amb el Grup de Torre. També serveix per a tenir notícia del ressò de la seva *Gramàtica*, editada l'any 1951. Una altra raó per a incloure Carles Salvador en aquest apartat és la relació amb els cursetistes que desenvoluparan una tasca de conscienciació cultural, amb vinculació primordial amb l'*Obra del Diccionari*. Carles Salvador es féu càrrec a partir de 1949⁷⁷ de la Secció Filològica del Rat Penat, iniciant uns cursos de llengua al Rat Penat. En carta del 18 de juliol de 1949 explica a Casacuberta de la seva dinàmica:

"Cóm vós ja sabeu la vella entitat "Lo Rat Penat" ha estat aquests darrers mesos a les nostres mans i hi hem treballat de valent. El meu volumet d'ortografia l'hem esgotat en les classes orals i per correspondència i ara estudiem l'edició de tota la Gramàtica. Si no ho fem així no podrem continuar els cursos aquest hivern pròxim. Hem fet recitals de poesia, conferències i un concurs infantil de Lectura Valenciana amb premis en metàl·lic i lots de llibres. Tot, públicament i amb notes als periòdics. No tot, però, han estat ajudes; hem tingut, desgraciadament, els corresponents blasmes dels valencianistes "superhomes" que no tenen inconvenient de fer coses en castellà si és a profit personal". [Per la mateixa lletra tenim coneixement d'un viatge de Casacuberta a València el mes d'agost]: "sí que en doldré no ésser a València quan vós hi aneu el mes que ve. Jo seré a Benassal fins el 14 de setembre".

L'edició de la *Gramàtica* serà un dels temes nuclears de la correspondència.

⁷⁷ Vid.: "Lo Rat Penat" en 1949". Separata de l'*Almanaque de Las Provincias* per a 1950, Publicacions de "Lo Rat Penat", Imp. F. Doménech, València, 1950.

Per carta del 14.XII.50 sabem que acabava de publicar-se "i a base d'ella volem organitzar curssets orals i per correspondència"; aquesta gramàtica, Carles Salvador l'entenia com a "complement" a la de Sanchis Guarner (carta del 9.IX.1951), com també ho entenia Josep Giner aleshores en un pròleg a la *Gramàtica* no publicat ⁷⁸.

Pel que fa a l'edició del seu llibre per Casacuberta - diu en carta des de València el 23.I.52 "hui mateix he certificat com a "original d'impremta" l'original mecanografiat de Les Festes de Benassal". A la mateixa diu també que ha pogut llegir l'article que Casacuberta va fer sobre Constantí Llombart a la *Revista de Filologia Valenciana*, dirigida per Artur Zabala⁷⁹. Però la notícia de més relleu, a banda del llibre editat, és que a la mateixa lletra hi comenta l'article que Miquel Adlert féu per a *Ariel* el desembre de 1951. Hom aprecia en aquest article una opinió no favorable a les concepcions d'Adlert. Aquest debat ja feia uns anys que tenia durada⁸⁰. Carles Salvador hi deia:

"Ja conec -l'he llegit amb gran interès- el desgraciat treball que el Sr. Adlert ha publicat a Barcelona a un quadern que es titula 21 [és refereix a *Ariel*] i va dedicat a la literatura valenciana. Segons ell a València solament hi ha un poeta (...). i el tal poeta és el Sr. Xavier Casp. També diu que hi ha un grup de seguidors: Fuster, Villar, Bru, Burguera, Vicent Casp... I dos prosistes: Enric Valor i Sanç Moia. Nomena Carles Salvador i Almela i Vives com a poetes que han derivat a l'infraliteratura fallero-rat-penatista i que en un altre nivell (dóna a entendre que més baix encara) els Srs. Thous Llorens, Soler Godes i Mascarell. Com que no nomena ni Ernest Martínez Ferrando, com a prosista, ni Bernat Artola i Tomàs, com a poeta, entenc que els menysprea tant com li fan nosa".

⁷⁸ Deia Giner en aquest pròleg no publicat: "El lector desitjós de més informació gramatical valenciana farà bé tenir present els altres dos tractats gramaticals a l'abast: *La Gramàtica Valenciana* de Manuel Sanchis Guarner (Editorial Torre, València, 1950) i *La Conjugació dels verbs en valencià*, de G. Renat [Josep Giner]. Totes tres obres es complementen mútuament, fins el punt que, realment, constitueixen una sola obra. No cal dir que tenen unitat de doctrina gramatical, exposada de manera diversa, i llur estudi conjunt és el millor sistema pedagògic: teoria i pràctica". Carta de Sofia Salvador i Monferrer. Benassal, 13 de desembre de 1992.

⁷⁹ Es tracta de l'article de Casacuberta "Constantí Llombart, admirador i traductor de Jacint Verdaguer", aparegut al número 2 de la *Revista Valenciana de Filologia*. Aquest article va ser tramès a la Revista per mitjà d'Adlert (carta d'A. Tormo a Casacuberta: 15.I.1950).

⁸⁰ La polèmica vers el Rat Penat és explicada per Miquel Adlert a Josep Maria de Casacuberta en carta del 18.I.48. Li diu que s'hi homenatjà els autors de la Sarsuela *La canción de la Huerta*. També hi comenta la presència de Carles Salvador, Sanmartí, la qual no els "prestigia".

D'altra banda la resta del 1952 és constant l'interès per fer saber a Casacuberta la marxa de la seva *Gramàtica*. En carta del 13.VI.1952 diu:

"que amb les classes del Rat Penat -que han estat d'un 'exit enorme-hem esgotat els 500 exemplars en un any i mig i ara ens caldria preparar la segona edició per correspondència". I ja el 18 de setembre de 1952 "Estic corregint proves de la 2ª edició de la meua "gramatiqueta valenciana". Ara en fem 1000 exemplars". [I, entremig, anota, en carta del 30.VII.52, la influència dels] "escriptors joves, perfectes i universals" de València" en López-Picó i Ramon Aramon [C. Salvador es referia al Grup de Torre].

En aquests primers anys cinquanta, Carles Salvador, en carta del 30 de juliol de 1952, només va un cop a Barcelona, fent constar que "Fora de vós (de Casacuberta) no tenia, ni tinc ganes de vore ningú". Les relacions amb Casacuberta, doncs, es caracteritzaran per estar marcades per aquests conflictes entre Carles Salvador i Miquel Adlert (com a representant del Grup Torre). Reprodueixo aquestes lletres per mostrar com i fins a quin punt Casacuberta coneixia el context cultural valencià i el clima de les polèmiques. Es per aquest coneixement i el seu tarannà de com tractar aquestes situacions que el van fer valer d'una gran valoració per sectors culturals del País Valencià, com fou el cas de Martí Domínguez en una valoració de la tasca de l'editor⁸¹.

Les relacions amb Joan Fuster, com a darrer exemple elegit de relacions editorials i de context, abasten el període 1952-1970, quant a relació epistolar. Ja n'hem consultat una part; la localitzada a l'arxiu Casacuberta. Hem vist també que Casacuberta tenia notícia de Fuster via Casp. El llibre que Casacuberta va publicar a Joan Fuster va ser, primerament, *Terra en la boca* (1953) i *Les Originalitats* (1956). Però com els altres casos vistos, la correspondència era informativa del context que, en aquest cas, envoltava Fuster.

En carta del 16.XII.52, per exemple, Fuster parla a Casacuberta de la futura aparició de la col·lecció Raixa, de Mallorca: "A finals de la setmana passada vingué a València Sanchis Guarner. Diu que això de "Raixa" està a punt de ser una realitat. Tan de bo".

⁸¹ Diu Martí Domínguez: "Quantes vegades m'enrecorde de vostè i dels seus modèlics viatges a València, una València encara no dividida fraticidament" (carta del 26.III.79). A notar el context d'enfrontament anticatalanista que aleshores hi havia a la ciutat de València.

En aquesta mateixa lletra Fuster enviava "dues còpies" de *Terra en la boca*. El 16.I.1953 Fuster diu que ha començat a treballar en *Les Originalitats*, llibre que comentarà a Casacuberta l'Octavi Saltor. Fuster mateix en carta del 2.V.1953 valora l'"atenció" que l'editor va tenir amb *Terra*...:

"Crec que, a més, com a valencià, un devia -i us ho devem tots- palesar el nostre reconeixement col·lectiu per haver-nos "desenterrat", en les vostres edicions, els nostres grans clàssics".

En el decurs de la preparació de *Les Originalitats*, Fuster dóna a conèixer la celebració de la Vena. Taula de Poesia:

"Aquests dies s'ha clausurat a València la V Taula de Poesia. Ha resultat una mica pintoresca. diguem-ne pintoresca, però ens ha permès de conèixer algun poeta nou, interessantíssim: em refereixo de Vicent Andrés Estellés, finalista del Premi València d'enguany, i de qui Torre publicarà, probablement, un llibre en l'Espiga [es tracta de *Ciutat a Cau d'Orella* (1953)] (carta de Fuster a Casacuberta: 30.V.53).

Per una altra carta del 12.VI.53 també sabem que Casacuberta va ser a València abans que Fuster anés per primer cop a Barcelona (1954): "quan en parlarem a València [de l'edició de *Les Originalitats*]. Aquestes "qüestions" d'edició es traduïen, un cop publicat el llibre, en qüestió de distribució. Allò més normal aleshores (ja hom hem vist en el cas de Casp-Adlert, Josep Giner) era que el mateix autor ajudés a vendre alguns exemplars de la seva obra publicada. Fuster no n'és excepció. Quan va publicar-se *Terra*.. sabem per una carta d'aquell a Casacuberta del 29.VII.1953 que

"Ací a Sueca jo mateix col·locaré algun exemplar, entre els amics que s'interessen. Per aquests i per tal de disposar-ne jo d'algun més, voldria que m'enviàsseu 10 exemplars, de l'edició corrent".

A les llibreries de la ciutat de València, segons diu Fuster (s.l, s.d) en una tarja, s'anaven venent els llibres de Casacuberta: *Terra*, per exemple. Es tracta de les llibreries Maragat i Bello. En carta del 12 de setembre Fuster ampliava la informació de la venda de *Terra*.. a les llibreries de València: "Maragat i Bello sembla que han venut un exemplar cada un; Rigal encara els tenia els dos; Almela, a diferència dels altres, no els ha posat en lloc visible". Fuster en demana cinc exemplars més "per atendre algunes demandes que m'han fet personalment" (la tramesa

d'exemplars continua el mes de novembre de 1953. Carta del 21.XI.53). La conjuntura de 1953, doncs, ve marcada, en aquestes relacions per l'edició del llibre de Fuster; com també del llibre d'Enric Valor: *Narracions de la Foia de Castella* (1953).

L'any 1954, Casacuberta intervé en la vinguda de Joan Fuster a Barcelona⁸². En unes notes de l'editor (s.d.) consta que, com a record del viatge de Casacuberta a València esmentat abans, aquest li escriví: "Servo molt bon record de les nostres entrevistes a València, i em plauria molt que us deixéssiu veure a Barcelona abans de gaire" ⁸³. I de fet Fuster hi anà el mes de febrer del 1954. En una lletra d'aquest darrer, datada a Sueca el 30 de gener de 1954, avisava de la seva vinguda:

"Probablement, l'11 de febrer vindré a Barcelona. Estic a la vostra disposició per fer la lectura que em proposàveu. Ja he escrit a Saltor anunciant-li també la data [es tracta d'una carta datada a Sueca el 20 de gener de 1954 i que reproduceixo més endavant]. Ignore encara el dia i l'hora en què he de fer la lectura que justifica el viatge. Aquesta l'organitza Rafael Tasis. Per fer compatibles els dos actes podríeu -vós o Saltor- posar-vos en contacte amb ell".

En una nota, datada el dia 4 de febrer de 1954, Casacuberta escriu a Joan Fuster parlant dels preparatius del viatge:

"Em plau molt que us proposeu passar uns dies a Barcelona. Les lectures o converses vostres que es proposen són tres: una, al domicili de Josep Iglésies, d'una selecció de la vostra producció, en vers i en prosa, publicada i inèdita; una altra, a la joieria Sunyer del vostre treball que es publicarà a Amèrica. *La poesia catalana fins a la Reinaxença*, i una altra, organitzada per un grup de poetes joves, per escoltar-vos sobre l'estat actual de les nostres lletres a València. L'amic Tasis ja us deu haver escrit que la primera d'aquestes sessions s'hauria de convocar precisament per al dijous dia 11, a les set del vespre, perquè l'endemà l'amic Iglésies haurà de marxar de Barcelona⁸⁴".

⁸² Vegeu l'apartat *Infra* Joan Fuster i Barcelona.

⁸³ Es tracta d'unues notes, passades a net posteriorment, localitzades entre la correspondència de Josep M^o de Casacuberta.

⁸⁴ Notes localitzades entre la correspondència de J. M. de Casacuberta a Joan Fuster.

Aquesta anada de Fuster a Barcelona marcava, d'alguna manera les relacions d'aleshores; però les qüestions editorials continuaven essent presents.

Entre els mesos de juliol i agost d'aquell mateix any, Fuster i Casacuberta tracten d'aquests fets: sobretot de distribució i finançament dels llibres de la Barcino per personalitats de la cultura catalana a València amb recursos econòmics. Fuster, doncs, escriurà una carta (Sueca 11.VII. 1954) al patrici de Castelló de la Plana, Gaetà Huguet, sol·licitant el seu suport econòmic per a llibres de la Barcino:

"Es tracta, simplement, d'un problema que us vaig exposar en la nostra conversa (...): el problema de l'edició dels llibres valencians. Crec que estàvem d'acord respecte d'uns punts previs: que l'única tasca a fer, a hores d'ara, és la de la cultura; que interessa assegurar la continuïtat de la producció literària valenciana; que és urgent estimular la incorporació de nous escriptors; que els escriptors valencians -llevat d'algunes excepcions- no disposen de mitjans per a editar, per compte propi, les obres que escriuen: que la manca d'un públic lector consolidat fa irremediablement deficitàries les edicions valencianes".

Hi plantejava que Casacuberta "en la seua col·lecció "la Revista", podria suplir (...) aquesta enorme dificultat en què ens trobem". L'editor va plantejar a Fuster únicament una qüestió econòmica per a editar llibres valencians. Diu a Fuster: "¿No podrien, un o dos patricis valencians, adquirir un nombre d'exemplars de llibres valencians editats per la Barcino, assegurant així, almenys, un cert equilibri del pressupost de l'editor en aqueix cas particular?"⁸⁵

Aquesta situació problemàtica comptà amb l'ajut de Fuster i d'Enric Valor a l'hora de fer de distribuïdors de llibres de la Barcino. En carta del 17.VII.54 l'assagista de Sueca li tramet "l'import de l'última remesa de llibres de la Barcino". I li'n sol·licita més:

"Ara voldria rebre'n uns quants més en les mateixes condicions: 2 exemplars de *Terra de boca*, 2 exemplars de les *Narracions* de Valor, 1 ex. de la *Poesia segons C. Riba* de Triadú, i 1 ex. del *Pere el Gran* de F. Soldevila, aquests dos últims, de la Col·lecció Popular".

⁸⁵ Fuster posava un exemple de mecenatge a seguir per al cas de Casacuberta: el suport econòmic destinat a la Història del Regne de València de Mossèn Moscardó.

Pel que fa a la proposta conjunta amb Valor

"vaig agafar en Valor i li vaig plantejar igualment la qüestió. Valor voldria que ell i jo ens encarregàssem de la venda dels llibres de la vostra editorial més o menys relacionats amb València. Per això caldria, naturalment, que vós us decidíreu a deixar-nos en exemplars en dipòsit i amb descompte de llibreter. Valor fa prou viatges, per assumptes professionals, a molts pobles valencians. Crec que la cosa podria donar bons resultat".

Aquesta oferta és admesa per Casacuberta en carta del 24.VII.54 (de la qual es conserva un esborrany a l'arxiu Casacuberta). La proposta de l'editor era fer "un dipòsit de llibres: dos exemplars de cada un dels vint o vint-i-cinc títols de l'editorial que són d'interès especial per a València, i un exemplar d'almenys un centenar de títols "A mesura que venguéssiu exemplars m'ho escriuríeu; jo us els enviaria immediatament".

Pel que fa a la distribució de venda de llibreries, Casacuberta trametria exemplars a "Almela, a Adlert, a cinc o sis clients antics a València a qui sempre hem vingut servint les nostres publicacions", mentre que Fuster i Valor tindrien cura de les llibreries "Maragat, Bello, Garcia Rigal, i les altres de València i del Regne foren proveïdes per vosaltres. Finalment Casacuberta troba bé la gestió de Fuster davant Gaetà Huguet i n'amplia la possible xarxa de mecenes: "Nicolau Primitiu, Soriano, Pizcueta, I. Vilallonga, Joaquim Reig [aquests dos darrers figuraven ja com a col·laboradors-accionistes de la Benèfica Minerva⁸⁶] etc,".

Per a la Col·lecció La Revista, Casacuberta preveia uns 125 exemplars de venda a València. Tots aquests projectes anaven avançant. Per una carta de Fuster (21.VIII.54), hom sap que, pel que fa als mecenes probables, esmenta l'ajut d'Huguet, Beüt, i, possiblement Nicolau Primitiu. Pel que fa al nombre d'exemplars de La Revista, Fuster preveia 60 exemplars d'adquisició directa i uns 70 "els vendríem, a poc a poc, a les llibreries i a través de gestions particulars". Referent a la proposta conjunta amb Valor, s'inclinaven a vendre volums de La Revista, i els de la Col·lecció Folklòrica, que anirien a distribuir-se per "alguna" llibreria d'Alacant, d'Alcoi i de Castelló". Aquestes demandes anirien tenint continuïtat. És el cas de la

⁸⁶ A més de Joaquim Reig cal esmentar Ignasi Vilallonga i Alfons [Adolf?] Pizcueta. Font: *Relació de Noms dels Membres del Patronat Agrupació Cultural Minerva desde [sic] els seus inicis*. Agraïxo a Teresa Sàbat de Puig Quintana la possibilitat d'accedir a papers de P. Puig Quintana.

lletra que Fuster li adreça el 21.IX. 54 on li fa una comanda de diversos exemplars de les col·leccions de la Barcino:

"creiem convenient que ens envieu deu exemplars dels títols següents: Almela, *St. Vicent Ferrer*; Almela, *Lluís Vives*; Duran, *Teodor Llorente*; Soldevila, *Pere el Gran*; Almela, *La catedral de València*; Sanchis, *Calendari dels Refranys*; Sanchis, *Els vents...*; Salvador, *Les festes de Benassal (...)*; Romeu, *La nit de Sant Joan*; Fuster, *Terra en la Boca*, i Valor, *Narracions...*"

Aquest era un tema constant en les relacions entre editor i escriptors valencians. La demanda de llibres, però tenia un context cultural ⁸⁷. Per exemple, en carta de 18 de novembre de 1954 assabenta Casacuberta que durant l'estada a Barcelona que féu durant febrer, conegué J. V. Foix, prologuista del llibre *Terra en la boca*.

En carta del 12 de gener de 1955 Fuster diu a Casacuberta que "la Universitat ha organitzat uns cursos de cultura valenciana. Sanchis Guarnier hi donarà un cicle de trenta lliçons sobre lingüística; després, hi haurà unes conferències de tema vicentí, a càrrec de Martínez Ferrando, Mateu i Llopis, Joan Beneyto i algú més; un notari explicarà Dret foral, i Almela parlarà de la Renaixença". I li comenta una crítica que va fer Almela i Vives contra el llibre de Ruiz i Calonja, *Història de la Literatura Catalana*: "el to rancunios de l'Almela...", diu Fuster. Uns mesos més tard li comunica el traspàs de Carles Salvador, al·ludint l'assistència a l'enterrament de Casp i Adlert que, com hem vist, tenien unes postures contraposades a Carles Salvador en matèria literària (retorn al popularisme per part de Carles Salvador i crítica d'aquest per Adlert, dissentien també pel que fa al Rat Penat: entre el rebuig dels directors de Torre i l'ús que en feia el gramàtic):

"Era a Sueca, i no vaig poder assistir a l'enterrament... al qual, en un gest ja inoportú de tan tardà, van acudir Casp i Adlert, segons m'han dit (...). Aquests dies he estat rellegint els poemes de Salvador dels anys 20-35, i s'aguanten bastant encara".

⁸⁷ A València aquesta demanda s'anava obrint a causa de nous subscriptors per a noves col·leccions, com la de Raixà, en un context marcat per la plataforma de l'*Obra del Diccionari*; aquesta hi era representada, entre d'altres per José Cano Marqués, impulsor de les subscripcions de la col·lecció mallorquina a la capital valenciana. Fuster en carta del 1.X.55 deia a Casacuberta: "He pensat si Cano, l'encarregat del Diccionari Moll a València, que distribueix Raixa, acceptaria un dipòsit vostre". Era una conjuntura de recerca de distribuïdors de l'editorial Barcino.

Davant aquells conflictes sembla que Fuster en fugia i es plantejava reflexions de més abast en el terreny de les preocupacions cíviques. Aquest vessant el plantejava en una carta del 19 d'agost de 1955. Fuster planteja a Casacuberta unes reflexions breus però clares sobre la manca d'articulació del valencianisme i de la capitalitat valentina, arran d'un viatge que va fer a Elx per a veure-hi la representació del Misteri.

"He estat, aquests dies passats, a Elx, per veure-hi el *Misteri*. És un espectacle meravellós. Llàstima que sigui tan poc conegut. Si puc, pense tornar-hi més d'una vegada. Però ¡que lluny de València que és Elx! Visitant aquelles ciutats del sud, als mateixos límits de l'idioma, es pot comprovar que pobres d'eficàcia i que curts d'ambicions han estat fins ara els esforços valencianistes. València ha perdut el prestigi capitalici respecte a aquelles comarques, i em fa la impressió que mai no hi ha arribat ni tan sols la notícia del petit moviment restaurador. La situació de la llengua per allà, és, més o menys, com per ací. A Elx es nota una gran aflluència de murcians i d'andalusos, atrets per la vida industrial del poble".

Entre altres funcions de Casacuberta també hi cabia la d'assessorament, la de punt de suport. Aquest podria ser el cas d'una carta de Fuster (13.IX.55) on diu que

"Tinc acabada la Introducció a l'*Antologia de la Poesia Valenciana* que m'encarregà Cruzet. Abans de donar-ne la redacció definitiva m'agradaria que algú se la mirés i em fes les indicacions que crega oportunes (...). Jo havia pensat que potser vós em podríeu fer aquest favor. Com a especialista de l'època de la Renaixença i com a seguidor atent de la poesia valenciana posterior, esteu en les millors condicions de fer-me suggerències i de donar-se consell".

Casacuberta n'accepta la gestió (19.IX.55) que, potser, "Nicolau Primitiu i Gaetà Huguet n'adquiriran alguns [exemplars de *Les Originalitats*]. Fuster també trametia a Casacuberta les intervencions que feia al suplement de *Levante* dedicat a València: en rebé uns de "valencianistes", segons qualificació de Casacuberta (notes de Casacuberta a Fuster 3.XII.55)⁸⁸.

Quant a viatges de Casacuberta al País Valencià podem resseguir-ne un de

⁸⁸ Podem suposar, ja que no n'hem trobat els suplementes, que els que trametia Fuster deurién ser "Fortuna de la Crónica de Jaume I (7.X.55) i *Raimundo Lulio y Valencia* (18.XI.55)

realitzat l'agost de 1963, on no pogué veure Fuster, perquè aquest també acompanyava Oriol Folch a veure ciutats del país ("Ara mateix he de sortir cap a Xàtiva, acompanyant uns amics barcelonins que també recorren el país" (Sueca, 16.VIII.1963). Tot seguit ressegueixo l'itinerari d'aquest viatge de Casacuberta per considerar-lo un viatge global del país i perquè hi esmenta valencianistes d'aleshores.

Aquell viatge s'inicià el dia 15 d'agost de 1963. Després de recórrer el litoral principatí (Barcelona-Tarragona-Salou-Tortosa) arriben a Vinarós el dia 16; posteriorment van a Peníscola on els rep (anaven familiars de Casacuberta) Sanchis Guarnier "director dels Cursos d'Estiu de la Universitat de València" que els guia pel castell.

"Ens acompanya també el professor Vicent Esquer. Saludem Miquel Dolç i la Carola Reig [que encara no tindria reticències contra el Principat, com succeí als anys setanta, en època de reforma borbònica]. "El mateix dia passen per Castelló, València ("no ens hi aturem gens") i Sueca per Saler ("és a dir entre l'albufera i el mar. Bonic paisatge. Notable visió d'un canal on diversos pescadors pescaven dintre barques inmòvils i proveïts d'unes sombrilles (sic). Realment era una estampa japonesa").

A Sueca, van a casa de Fuster ("sembla prou benestant. Hi veiem un gran retrat de Zumalacárregui"). Van a Gandia, Oliva ("on els tarongers són vorejats de flors, com els que abans havíem trobat a la Plana de Castelló i a l'entrada de l'horta de València"). Passen per Xàbia, Calp i Altea-Benidorm, on, davant l'"enorme creixença del conjunt de xalets", avantposa els "pobles típicament amb platges poc freqüentades pels forasters de feia "pocs anys". Arriba a Alacant on l'"endemà el Sr. Gosàlvez Montoro ens parla de la seva actuació valencianista". D'Alacant, i després de visitar-la ("esplendïd panorama: mar, ciutat, hortes i muntanyes), el dia 17 van a Elx on "hi trobem una estàtua del rei En Jaume, evocadora de la reconquesta d'Elx". D'Elx van a Oriola⁸⁹.

Aquesta no seria, però, la darrera vegada que Casacuberta anés cap a València. Dels anys seixanta n'hi ha una altra emmarcada en les commemoracions del centenari del naixement de Pompeu Fabra. Ací Casacuberta ja trobarà un ambient marcat per les activitats de les noves generacions -activitats de les quals s'assabentava, com era el cas de la tramesa de la revista Diàleg, de l'any 1961, per

⁸⁹ Després el viatge continua per terres de ponent.

mitjà de Fuster-. Casacuberta farà un parlament a la Facultat de Filosofia i Lletres, en el marc dels "cursos de Lingüística valenciana". La seva xerrada fou feta el dia 9 de març de 1968 (conjuntament amb Antoni Seva i Joan Segura de Lago)⁹⁰. El parlament que féu anava sobre la tasca de Pompeu Fabra i les qüestions culturals catalano-valencianes. D'entre les paraules de l'editor podem citar les següents:

"Sóc conscient que la meua relació amb el senyor Fabra, llarga i intensa, ha estat decisiva en diversos aspectes de la meua vida. Per una altra, el tracte freqüent amb nombrosíssims amics valencians, pertanyents a tres -a hores d'ara, ja a quatre- generacions distintes, ha fet sorgir en mi un interès i un afecte tan autèntics envers aquesta ciutat i aquesta regió, que us els expressaré tot dient-vos, ingènua-ment, que l'exclamació "Visca València!" afecta els meus sentiments en forma semblant a la de "Visca Catalunya;" i que els entranyables noms de "llengua dels valencians", "llengua valenciana", "llengua dels catalans", "llengua catalana", són per a mi designacions sinònimes del nostre idioma comú, la gloriosa llengua de Ramon Llull, Ramon Muntaner, i Ausiàs March"(...).

Després de fer un repàs històric per la renaixença del segle XIX, apunta cap a a la concepció que Fabra tenia de "les aportacions de les modalitats regionals a la llengua literària comuna":

(...) es tracta simplement que dins cadascuna de les tres grans regions de la nostra llengua es realitzi una obra de depuració, de redreçament. "Cadascuna té llurs clàssics dins la nostra gran literatura medieval: que els escriptors de cadascuna parteixi d'ells per a depurar-la i redreçar-la; i això farà que ens trobem escrivint modalitats no pas molt diferents d'una sola llengua literària".

I la part final del discurs la dedicà a la responsabilitat del principat vers el desconeixement de la cultura valenciana i les tasques de Fabra quant a l'interès que mostrava per València:

⁹⁰ Aquest cicle de conferències va ser organitzat el 1968 per la Facultat de Filosofia i patrocinat per la Fundació Huguet. Els participants van ser: Miquel Dolç ("Verdaguer, al marge del Modernisme", 4.III), J. Gulsoy ("Els estudis de lèxic valencià", 5.III), Manuel Sanchis Guarnier ("Les últimes promocions de poetes valencians: dels intimistes als protestataris", 6.III), Joan Fuster ("Ideologia dels agermanats", 8.III), Antoni Seva, Joan Segura de Lago i J. Mª de Casacuberta ("Homenatge a Pompeu Fabra en el centenari del seu naixement").

"Ben a desgrat meu haig de reconèixer que la selecció intel·lectual i política del Principat no ha complert, en general, amb el seu deure de prestar la deguda atenció al moviment cultural i patriòtic de les terres valencianes, en contrast amb l'interès que ben sovint els valencians han sentit per les activitats paral·leles produïdes enllà de l'Ebre. Realment, en aquest punt el Principat es troba en deute amb València, per bé que, venturosament, el bon sentit de la generació nova, avui ens fa albiradora una tendència a la reparació.

Quant al senyor Fabra, val a dir que constituïa, en el seu temps, una singular excepció, car sempre s'interessà vivament per l'estat lingüístic del País Valencià i estigué ben informat de les orientacions dels seus escriptors. Prouestic jo en condicions d'acreditar-ho, per tal com sens fi de vegades havia parlat amb ell, extensament, d'aquests temes, adés a propòsit de la redacció d'articles del Diccionari, adés amb motiu de les freqüents visites de valencians que ell rebia, adés encara en ocasió de les meves sovintejades vingudes ací- n'he fetes sens dubte més d'una setantena, ben bé la meitat durant els llargs anys d'assidu tracte amb el mestre (...). No voldria silenciar, per exemple, la viva admiració que Fabra sentí per l'eficaç tasca gramatical de l'enyorat Carles Salvador.

Pompeu Fabra era plenament conscient del gran pes de València dins el conjunt de la nostra col·lectivitat, i de la importància de l'aportació valenciana en la nostra literatura clàssica; fenomen, aquest darrer, que a mi m'estranyaria que, en major o menor proporció, es repetís en una etapa no massa llunyana.

D'altra banda, em consta que Fabra tenia interès a introduir en el *Diccionari General* preparat per l'Institut un nombre considerable de mots genuïnament valencians i a admetre en ulteriors tractats seus de gramàtica determinades formes i dessinències verbals que el valencià ha conservat de la llengua dels clàssics⁹¹.

He reproduït la major part d'aquest parlament perquè a través de la figura de Fabra s'hi entreveia la concepció nacional que tenia Casacuberta: plural i unida alhora. Aquest aspecte seria remarcat per les ressenyes periodístiques de l'acte, com

⁹¹ El text -incomplet- de la conferència de Casacuberta es troba entre els seus papers del centenari Fabra.

és el cas de *Las Provincias*⁹². En el ressò que tingué cal esmentar integrants de la generació dels anys 60⁹³. Casacuberta coronarà aquest compromís amb València amb la publicació dels Furs, la qual cosa li valdrà rebre un homenatge organitzat per la Fundació Huguet:

"La fundació Huguet per al foment de la llengua dels valencians es complau a testimoniar el seu reconeixement a Josep Mª de Casacuberta. Benemèrit editor de la Literatura Catalana antiga i Moderna en l'avinentsa de la seua edició dels Furs de València (1970)".

Fuster, d'altra banda, aprofitarà l'avinentsa a la revista *Destino* per a comentar la tasca de l'editorial Barcino, la qual

*"se ha distinguido por un criterio integrador y amplio de "lo catalán", y en cualquiera de sus series se advierte el designio de abarcar el entero ámbito de la comunidad catalana, de Elche a Salses, de Lérida a Mahón"*⁹⁴.

Resumint, doncs, amb les relacions de Casacuberta al País Valencià he tractat de resseguir els aspectes de més relleu que integraren les seves relacions: els nuclis amb els quals es relacionava i les activitats que aquestes relacions posaven de manifest i de quina manera es feien conèixer. A través dels anys en què Casacuberta

⁹² *Las Provincias*, 12.III.1968. Entre aspectes més genèrics, la ressenya de l'acte de Casacuberta diu que "*Fabra (...) tuvo siempre un gran interés en que se respetara tanto el valenciano, como el mallorquín y el catalán occidental*".

⁹³ Serà el cas de L.V. Aracil. Aquest li agraeix l'article "sobre el tracte entre Llombart i Verdaguer". Li diu que "lamenta" que Casacuberta no hagi fet un estudi més ampli "sobre les relacions literàries i extra-literàries entre Barcelona i el País Valencià durant la Reinaxença (...)" "vós domineu com ningú tot un període històric que nosaltres coneixem molt imperfectament(...). Disculpeu-me que us recordi també el deute en què esteu; no pas respecte a mi personalment, sinó respecte al públic més jove del país". Gràcies per tot, sense oblidar la vostra conferència sobre Fabra, que em va interessar enormement" (València, 21.III.1968).

⁹⁴ Joan Fuster: "*Después de 100 'Clàssics', el 101*", pàg. 27 a *Destino*, 3.X.1970, núm. 1722. D'altra banda cal dir que una altra edició de clàssics, els *Sermons de Sant Vicent Ferrer*, veieren, primer, la seva adquisició- 300 exemplars- l'abril de 1971 per part de la Caixa d'Estalvis de València. Però l'any 1978 (carta 7.VIII.78) el seu Director, Marcelino Alamar Belloch decideix retornar els 300 exemplars del tom IV de l'obra editada per Barcino perquè el sant era considerat català i no pas com a "obra literaria de autores valencianos". Vet ací dues edicions en moments distints.

va portar a terme una relació, entre professional i cultural, també hem vist passar l'ambient, el context d'aquestes relacions per diversos moments: els més foscos dels primers anys quaranta (quan tot just es reprenien aquestes relacions) i una progressiva activitat a partir de la segona meitat dels quaranta fins abastar la dècada dels cinquanta. Serà aleshores quan Casacuberta, a través de les publicacions de la Barcino, editarà llibres de temàtica diversa a intel·lectuals i escriptors valencians. Els anys cinquanta, doncs, per a Casacuberta suposarien dinamitzar aquestes relacions a través de la distribució de llibres per terres valencianes. Ja hem vist els migrats mitjans amb què es comptava, però existia una voluntat.

Les cartes i situacions que he anat resseguint permeten de veure una escaleta en l'aïllament cultural català d'aleshores. I l'aïllament s'encarava amb les relacions entre Barcelona-Mallorca (del qual hem vist alguns casos amb els viatges d'Adlert i Casp)-València. I Finalment els anys seixanta, com el mateix Casacuberta va reconèixer, existia una esperança en les noves generacions que ja es manifestaven. Esperances fundades a nivell intel·lectual ("¿Coneixeu les últimes coses publicades a València? N'hi ha algunes, fabricades pels joves, força interessants", dirà Fuster en carta del 1.II.69) i nacional (tal com va reconèixer l'editor al parlament sobre Fabra). Entre els anys cinquanta (amb l'Obra del Diccionari) i seixanta s'estava establint un punt d'inflexió nacional que serà personalitzat en nuclis valencians nacionalistes. Les relacions de Casacuberta anaven entreveient aquest caleidoscopi.

Aquest caleidoscopi el presentem tot seguit amb l'Obra del Diccionari i el seu "món".

II CAPÍTOL: L'OBRA DEL DICCIONARI.

2.1. L'OBRA DEL DICCIONARI: UNA XARXA DE RELACIONS.

Els anys cinquanta suposen un altre nus en el panorama de les relacions entre el Principat i València. De fet al llarg dels anys cinquanta es van donant una sèrie de contactes i relacions a nivell cultural que, d'alguna manera, intensifiquen la tasca realitzada als anys quaranta. Hom pot dir que la dècada dels cinquanta inaugura una obertura, una progressiva aparença pública de la tasca nacionalitzadora. Els cercles es van eixamplant i les magnituds de la xarxa de relacions es van fent més amples. Exemples d'altres contactes que no pas els de l'Obra del Diccionari són els que van realitzar Joaquim Molas i Germà Colom, quan aquest feia el darrer any de filologia a la Universitat de Barcelona, i que va fer possible que un seguit de col·laboradors del Principat escrivissin a la revista castellanenca *Mijares*⁹⁵. També cal fer esment - en aquesta ocasió en el terreny estètic- dels viatges que feia Alexandre Cirici per terres valencianes ja abans de la guerra i els anys cinquanta⁹⁶.

⁹⁵ Informació de Joaquim Molas. Barcelona, juny 1993.

⁹⁶ Alexandre Cirici ja va mantenir relacions als anys trenta amb nuclis valencianistes, quan era militant de la Federació Nacional d'Estudiants de Catalunya (FNEC). Per a aquestes relacions *vid: El Temps barrat*, Destino, Barcelona, 1973, pàg. 204-205. Als anys cinquanta féu altres viatges pel País Valencià. En uns dietaris que he pogut consultar gràcies a la gentilesa de Carme Alomar Cirici, hi anotava tots els seus viatges. Sense ser cap mostra exhaustiva, i segons aquests quaderns de notes, Alexandre Cirici féu un viatge a Alacant iniciat el 15 de gener de 1959, passant prèviament per Castelló, Vila-Reial dels Infants, Borriana, Nules, Morvedre, Puig de Santa Maria, València, Sueca, Cullera, Favareta, Tavernes de Valldigna, Gandia, Oliva, Verger, Ondara, Xàbia, Gata, Benisa, Ifac (penyal), Calp, Altea, Benidorm, Vila-Joiosa, Sant Joan, Santa Faç, Alacant, Santa Pola, Elx (viatge realitzat entre els dies 15-17 de gener de 1959. Quadern de notes D-115). Alexandre Cirici feia descripcions geogràfiques i estètiques dels indrets que visitava. Al quadern de notes C-116 (reprès el 17 de gener de 1959) explica una ruta turística per Alacant, on coneix escultors i pintors, amb els quals es reunia al Cafè *Las Vegas*. Cirici continuava visitant indrets propers a la ciutat d'Alacant: Polop, Aitana, sortiren cap a Xilxes, Guadalest, La Núcia i retorn a Alacant. En una d'aquestes trobades culturals Cirici fa notar: "En Garcia Leal expressa el seu amor per la llengua com a forma de tendresa. (...) El fet que hagin de parlar en castellà fora de casa per la barreja de gent, dóna més valor sentimental a la llengua de la llar (El cas de Pérez Gil ho demostra)". El dia 18 de gener surten d'Alacant, pasen per Altea, Benissa (hi dibuixa uns riurats) Xàbia, Dénia, Ondara, Verger, Oliva, Gandia, València. Hi fa una visita pel nucli històric (Carrer de la Pau, del Mar, Porta dels Serrans, Miquelet...); visiten Castelló, Oropesa. Ací s'acaba la ruta el dia 18 de gener de 1959. Un altre viatge cap a València el fa el 19.III.1961 amb Riera Clavillé i Jaume Arnal. Passen per Peníscola,

Però de fet, quan l'àmbit en la xarxa de relacions adquireix més organicitat serà amb la plataforma de l'Obra del Diccionari Català-Valencià-Balear (d'ara endavant, OD).

La represa de l'OD es va fer l'any 1948 a Mallorca. L'any 1950 es formava a Barcelona el Secretariat de l'OD amb Joan Ballester al capdavant (juntament a Manuel Blasi i Joan Mateu). L'any 1951 se n'organitza el de València on hi figuren: Josep Cano Marqués, Joan Baptista Carles Llamós, Leopold Martínez Vidal i Enric Valor (Enric Valor serà substituït per Emili Beüt a partir del setembre de 1951)⁹⁷.

Un cop feta efectiva la composició del Secretariat del Diccionari a València, que tindria la seva seu al Carrer Joan d'Àustria, II, es va procedir a nomenar una Comissió Patrocinadora, amb la finalitat d'aconseguir una certa representativitat entre tots els sectors de la societat valenciana. Els seus integrants seran: Agustín Alaman Rodrigo, Francisco Alcaide Vilar, Emili Beüt Belenguer, Joan Baptista Carles Llamo-

Benicàssim, Almenara, Morvedre, El Puig, València. D'aquesta ciutat fa unes anotacions de caire sociològic: "Des dels primers carrers Senyeres [eren les Falles] i noies vestides de llauraora (...) anem fins a la placeta de la Mare de Déu dels Desamparats, tota rosada, curulla de muntanyes de flors, (...) grups (...) que ballen la Tarara donant-se les mans en farandola". Va a casa del pintor Portolès i Michavila, ambdós pintors. Passeja amb Carles Arean "gallec que m'explica de Galícia i que s'interessa per Catalunya i llegeix en català, i escriu en gallec". Continuen la ruta per carrers de València i Cirici anota: Veiem moltes falles, carrers populars. Tot senyeres. Les espanyoles són típicament burgeses". A "la P. del Caudillo ens rep el Dr. Hernando, metge prestigiós que em deia que és bon català de València". El dia 20.III.1961 continua a València ciutat: "Trobo impressionants les Torres de Quart, més del que creia. Les han restaurades". Visita diversos paratges: la Llotja, Palau de Dues Aigües, Col·legi del Patriarca. Visita el pintor Nàssio Baiarri. Va a la Glorieta i al Grau. A la tarda del dia 20 fa una conferència a General Tovar, 3. El tema era "sobre sentit de la plàstica actual". I anota: "Intervenien: Aguilera Cerni, Carlos Arean, Ventura [Vicent]" (amic de Ridruejo, molt preocupat per la cosa social. Es (il·legible) de Fuster. Parla català. Es declara socialista), Adolfo de Azcárraga (...), Carles Sentí (periodista no tan polititzat com Ventura", Joaquim Muñoz Peirats "és europeista, gran capitalista (un dels accionistes del nou hotel Astòria)". Hi ha un apartat on posa "Dades socials", entre les quals hi inclou l'Ateneu Mercantil: "Ateneu Mercantil és un lloc importantíssim. Té 7.500 socis, la base és el petit comerç. Els molt rics són del Círculo de la Agricultura i el Tiro del Pichón, aquells *high life*, aquest monàrquics. A l'Ateneu, classe mitjana. Domina el democristià Maldonado, actual president. Abans era el republicà Vicent Iborra, que és el que fa que hi sigui Maldonado. És molt ric i blasquista. El Marquès del Túria va plantar cara a l'estat per no donar el que va prometre per les inundacions. Famosa reunió pública municipal, al crit de Vixca València lliure!!! Corts Grau, rector de la Universitat és falangista molt moderat per les circumstàncies. Afluixa amb la llengua catalana". Dia 21.III.1961 retorn a Barcelona: El Puig, Morvedre, Almenara, Vila-reial, Benicàssim, Torreblanca, Alcalà de Xibert, Benicarló, Peníscola, Sant Carles, Perelló, Cambrils. (Quadern de notes C-129).

⁹⁷ Carta de Josep Torres Valero a Leopold Martínez Vidal (Barcelona, 14.IX.1951). Agraïxo la gentilesa de la família Moll, i en concret a Susanna i Francesc Moll jr. per haver permès que accedís a l'arxiu epistolar i documental de Francesc de Borja Moll.

sí, Salvador Carreres Zacarés, Francisco Cerdà Roig, Martí Domínguez Barberà, Enric Duran i Tortajada, Salvador Ferrandis Luna, Domènec Fletcher Valls, Joan Fuster Ortells, Josep Giner Marco, Nicolau Primitiu Gómez, Manuel González Martí, Leopold Martínez Vidal, Josep Ombuena, Manuel Palau, Adolf Pizcueta Alonso, Joaquin Reig Rodríguez, Baltasar Rull Villar, Carles Salvador Gimeno, Baró de Sant Petrillo, Julià San Valero, Francesc Soriano i Bueso, Vicent Sorribes, Maximilià Thous Llorens, Ignasi Vilallonga Villalba i Artur Zabala⁹⁸.

No ha d'estranyar el lector que, per exemple, el director de *Las Provincias* (aleshores Martí Domínguez), donés suport a la difusió de l'OD a València. El director, que va ser cessat del seu càrrec l'any 1958 a causa de la seva actitud no claudicant davant les autoritats en les riudes de 1957, era catalanòfil; i el diari jugava aleshores una carta de simpatia, o com a mínim de no bel·ligerància, cap a la cultura catalana. Una prova d'això darrer -i que té a veure amb l'aplicació d'aquest esperit en l'OD- és que, per exemple aquest rotatiu el dia vuit de juliol de 1951 incloïa una ressenya de la presentació de l'OD a Barcelona, i era signada per un tal B. Canals, que no era sinó Joan Ballester Canals, impulsor del diccionari al Principat.

La primera activitat que féu l'OD a València va ser una exposició dels objectius del Diccionari Alcover-Moll i una sèrie de conferències. Prèviament, però, havia confeït un fulletó de propaganda, redactat per Manuel Sanchis Guarnier, titulat: "*El Diccionari Català-Valencià-Balear*"⁹⁹. Era l'any 1951. Tractava dels aspectes històrics: any d'inici del Diccionari i les seves característiques internes; alhora que hi reservava un espai titulat *València i el Diccionari* on es feia esment de quin era l'interès dels valencians "per la replega del lèxic de la llengua pròpia". Acabava amb la relació dels integrants de la Comissió Patrocinadora i el cost de l'obra.

L'exposició es va celebrar els dies del 12 al 23 de desembre de 1951. El diari de *las Provincias* del dia 16 de desembre de 1951 en parla amb els següents termes

⁹⁸ (*Diccionari Català-Valencià-Balear*): Fascicle num: 69 (Palma de Mallorca 1951). Per a una visió general de l'*Obra del Diccionari* a València cf: Josep Ballester: Temps de Quarantena. Ed. Tres i Quatre, València 1992, pàgs 79-80 i Francesc de Paula Bruguera: *És molt senzill: Digueu-li Espanya*, Ed. Tres i Quatre València 1991 pàgs. 90-98, i "Joan Mateu torna de València i diu" in *Ressó* 1951/1952 pàg. 30-31.

⁹⁹ *El Diccionari Català-Valencià- Balear* (Notícia informativa publicada per la COMISSIÓ PATROCINADORA DEL DICCIONARI EN VALENCIÀ) Ciutat, 1951, (s/p). Agraïxo la gentilesa de Josep Vafó Bodí en permetre'm consultar el seu arxiu documental sobre el Secretariat de València.

elogiosos, difícils de trobar actualment:

"En esta semana que hoy termina han tenido lugar en nuestra ciudad un verdadero acontecimiento: la inauguración de la exposición del Diccionario Català-Valencià- Balear en el Patio Acristalado del Ayuntamiento, recayente en la calle de la Sangre. Si ya en el plano estrictamente cultural esta exposición merece el elogio superlativo, esta vez el hecho alcanza mayores proporciones al dilatarse en el seno mismo de la vida ciudadana".

I acaba l'informe:

"Valencia ha sabido comprender la trascendencia de esta empresa y ha respondido como debía: entregándose a ella totalmente".

Aquesta exposició va ser anunciada per "Ràdio Nacional de España" en un programa que feia Vicent Giner Boira: *Valenciano Conoce tu tierra*¹⁰⁰. L'assistència a l'exposició es xifra en unes 4000 persones, com esmenta Francesc de Borja Moll, remarcant l'acord bàsic entre els sectors culturals valencians:

"(...) l'èxit del Diccionari entre la intel·lectualitat de València resulta més admirable si tenim present que entre els lletraferits valencians hi havia en aquell temps dos o tres grups rivals que es combatien aferrissadament. Crec que les dificultats de tipus personal arribaren a ser vençudes per la virtut de l'encert que tingueren els homes del Secretariat, d'elegir president de la Comissió Patrocinadora el senyor Nicolau Primitiu Gómez (...). Era un ferm valencianista, però no admetia que el valencià fos un resultat de la conquesta catalana (...), don Nicolau accedia a fer-nos costat, perquè per damunt la divergència de les idees sobre els orígens remots de la llengua, ell posava la realitat d'una coincidència d'ideals que actualmentens unia" (1975: 110-111).

Els conferenciants van ser, en el marc d'aquesta exposició, Manuel Sanchis Guarner, dia 12 de desembre; Francesc de Borja Moll, dia 15 i Josep Sanchis Zabalza el dia 21. Les tasques del Secretariat del Diccionari, abans i després d'aquesta exposició foren difondre i fer subscriptors del Diccionari Alcover-Moll. I dic abans, perquè, per exemple, al començament de la seva formació ja en feia. Un llistat inicial ens

¹⁰⁰ Informació d'Enric Tàrraga. València, març de 1990.

refereix els següents subscriptors: Joan Garcia Rigal, Ricard Sanmartí, Maximilià Thous, Miquel Adlert, Nicolau Primitiu, Primitiu Gómez Senent, Domingo Gómez Senent, Xavier Casp, Josep Giner, Adolf Pizcueta, Emili Beüt, Josep Gironés, Llibreria Maragat, Agustí Alaman, Facultat de Filosofia i Lletres, Aureli Castanyer, Francesc Soriano i Bueso, Antoni Senent, Agustí Gascó Oliag, Ajuntament, Diputació.

De Castelló en formaran part: Biblioteca Municipal, Joan Antoni Nicolau, Biblioteca Pública Provincial, Àngel Sanchez Gozalbo i Lluís Revest Corzo. A Carlet: Ramón Trullenque. A Cocentaina: Salvador Morant Tormo. De fora de València, trobem Madrid: Joaquim Reig, Ignasi Vilallonga i Salvador Ferrandis Luna.

Aquesta relació, efectuada fins el dia 31 de juliol de 1951 va ser continuada. Per exemple, d'Alcoi es va subscriure: Roc Monllor Boronat (23 de juny de 1952) i Joaquim Maldonado i Almenar (29 de gener de 1955), entre d'altres.

En el sentit, precisament, d'anar estenent les suscripcions, a la secció "Actualidad Valenciana", del diari *Las Provincias*, Vicent Badia, el dia 4 de febrer de 1953, feia una crida per aprofundir en el nombre de suscripcions, que aleshores xifrava en "*algo más de ochenta*". I hi assenyalava quins sectors n'havien de fer possible l'extensió:

"(..) el logro de un esfuerzo así no puede depender nunca del entusiasmo general sino de la sensibilidad, generosidad y señorío de los grupos rectores de las clases pudientes de las minorías llamadas a comprender, aquilatar y ayudar en ocasiones tan extraordinarias con ésta".

Joaquim Maldonado n'era un cas de classe benestant i que s'havia subscrit al Diccionari.

Però la funció de la qual he parlat a l'inici i que caracteritzaria el que hi havia dessota eren una sèrie de viatges entre València i Barcelona iniciats a començament dels anys cinquanta. Podem dir, doncs, que la tasca de difusió de l'OD era doble: estendre la difusió del Diccionari per tot el País Valencià i alhora tractar de cohesionar una comunitat nacional. Ja hom havia iniciat la tasca de presentar a València el Diccionari, ara calia continuar les relacions amb la joventut. Abans d'explicar aquests viatges extrec un comentari de Joan Ballester de l'any 1961 perquè

conté l'esperit implícit de l'OD i tenen a veure, doncs, amb el sentit dels viatges a Barcelona o a València:

"(El Diccionari) simbolitza tantes coses:(..) unitat de la llengua, comunitat de pobles, personalitat clarament definida... El Diccionari pot ésser vehicle i motor per a movilitzar nacionalment el nostre poble, moure les nostres comarques que d'una manera tan visible desvetllen del letarg i hi estan freturoses d'incorporar-se al retrobament i reconstrucció del País, amb el nom del qual podem oferir i establir lligams cada vegada més estrets amb el País Valencià i les Balears. Organitzar sistemàticament visites i conferències, que posaran en contacte directe els nostres homes d'ahir i els de les generacions noves, amb una multitud de gent desconnectada de les nostres figures senyeres, sense comunicació i sense un coneixement massa profund de les realitats del País.

L'exhibició de l'exposició del Diccionari, es per si sola una plasmació gràfica del País, no solament del punt de vista lingüístic, sino històric, geogràfic i humà (...)

Lligams de relació amb els nuclis de catalans d'arreu del món amb l'intent de fondre, en una mateixa activitat, els catalans de l'interior i de l'exterior". (1961: s/p).

Ballester treballava a fi de construir una "mentalitat integradora" (com ell mateix afirmava en aquesta conferència) cara a les relacions entre Barcelona-Mallorca-València-Perpinyà. I aquells viatges tenien aquesta funció "integradora" en posar en contacte persones que així trencaven un possible isolament.

El primer viatge que va subvencionar l'OD va ser a causa de la fi del curs de llengua a Lo Rat Penat 1952/53. Era un premi d'aplicació consistent a pagar un viatge a Barcelona per aquells cursetistes que més s'haguessin destacat en l'aprenentatge de la llengua.

En aquella primera promoció hi havia: Pere Queralt Ferrandis, Lluís Nadal Romero i Ferran Sanchis Cardona (de Castelló). En lloc de Sanchis, primer hi havia d'anar Francesc Pérez i Pascual d'Alcoi, però finalment no hi anà. L'excursió, organitzada conjuntament amb el Secretariat de València i Barcelona tingué lloc entre els dies 7 i 15 de juliol. I serà Ballester qui n'expliqui el decurs a Francesc de B. Moll en carta datada a Barcelona el 14 de juliol de 1953:

"Arran del viatge d'en Mateu a València [Mateu era un altre integrant del Secretariat de Barcelona que ja havia anat a València a presentar l'OD el desembre de 1951] i de la petició d'una biblioteca de llibres catalans, va néixer la idea d'establir un premi al guanyador o el més mereixedor d'un curset de llengua valenciana organitzat pels nostres amics. L'èxit del curset va obligar a ampliar el nombre de cursos i per tant de premiats. De les converses sostingudes a Barcelona entre diversos amics va decidir-se presentar-ho com una cosa del Secretariat (...) La part econòmica de la qüestió està molt a base de quotes mensuals de 10 ptes. fins a exhaurir l'import de totes les despeses. Ara començarem a portar-ho a la pràctica, per lo tant ja podeu suposar que no podem despreciar el vostre oferiment, però ens es difícil senyalar-hi cap quantitat. Ara bé els cursetistes premiats són: Pere Queralt Ferrandis, Lluís Nadal Romero i Ferran Sanchis Cardona, varen arribar a Barcelona el dia 7 i en marxaran demà dia 15. Durant la seva estada a la nostra ciutat han visitat els centres culturals, han assistit a una sessió de teatre català, han recorregut la ciutat en els seus diversos aspectes, monumentals, urbà, des del Tibidabo fins a Montjuich. Ahir dilluns varen anar a Montserrat. Com a prova de l'interès desvetllat per la remesa de llibres catalans, han demanat si poden proporcionar-los més llibres.

Particularment cal dir-vos que tots tres cursetistes han estat per a nosaltres una veritable sorpresa. Els amics Cano i Beüt, principalment, que són els que han escollit els premiats han tingut un veritable encert. Són gent plenament nostra i que amb aquesta estada a Barcelona hauran comprès encara molt més les coses. Si el projecte ens va semblar sempre molt interessant, ara que s'ha complert, amb la seva realització tenim la seguretat que haurà estat de gran profit i que caldria fer els possibles per ampliar-ho pel curs vinent. Sabem que a València ha causat molt bon efecte".

A València les impressions d'aquest primer viatge dels cursetistes no es féu esperar en els medis valencianistes. Carles Salvador, mestre aleshores dels cursos, deia a Josep Maria de Casacuberta, un dels partícips d'aquell viatge, en carta adreçada el 21.VII.1953:

"Sé que han retornat de Barcelona els cursetistes premiats de València i que el de Castelló (Sanchis Cardona) està entusiasmat i disposat a col·laborar. Si a Catalunya obrigueren els ulls i ens ajudaren material i espiritualment es podria centuplicar la nostra labor".

La col·laboració del Principat va continuar com veurem. El mateix Carles

Salvador escriu a Enric Matalí, Secretari dels Cursos de Llengua referint-se al viatge a Barcelona del 1953:

"Estic molt content de les notícies que tinc del viatge a Barcelona del trio Queralt-Sanchis-Nadal. El Sr. Casacuberta m'escriu: "Em va plaure molt la visita dels tres alumnes premiats del vostre curset del Rat-Penat". El senyor Huguet em diu: "El jove Ferran Sanchis ha retornat entusiasmat de Barcelona; hi va discutir i tot amb l'Aramon el discurs d'en Nicolau i a la maleta ha portat un munt de llibres que els hi van regalar. Sanchis serà un dels nostres col·laboradors". (s/d)

Un dels expedicionaris, Sanchis Cardona, va anar a casa de Ramon Ràfols Camí, ex-cooperativista del CADCI. Sanchis li va escriure aquestes paraules:

"Molt agraïts estem pel nostre viatge a Barcelona. Jo abans no la coneixia; i em va agradar molt com a capital, i ademés el seu ambient; i l'haver conegut a tots vostés...(...)"¹⁰¹.

Aquests contactes -que hem vist que esmentava Ballester- eren una de les conseqüències dels viatges d'aleshores. Ramon Ràfols, per exemple, mantingué contacte amb diversos escriptors valencians: A. Sanchez Gozalbo, Carmelina Sánchez-Cutillas, Beatriu Civera, Joan Valls Jordà, Jordi Valor, pare Bernardí Rubert. Aquests són els noms que he trobat a la seva correspondència. Sanchez Gozalbo -a qui va contactar Ràfols per mitjà del Grup Torre (carta de Ràfols Camí a la Societat Cstallonenca de Cultura del 2.VII.1953)- li escrivia el 19 de setembre de 1953 esmentant-li el ressó de l'OD a Castelló: "Ací a Castelló té l'obra de l'amic Moll molts col·laboradors i de les obres publicades per la Societat ha tret moltíssimes cèdules (...)".

Aquestes relacions tenien importància cara a estendre l'àmbit d'irradiació de la cultura nacional. Per exemple, com veurem més endavant Ramon Ràfols adquiria el Calendari Jaume I que es va fer des de València, i en el marc de l'OD.

A l'hora del primer viatge a Barcelona d'aquests expedicionaris l'OD era en un moment d'assentament. Per l'abril de 1952 s'organitzava la primera parada de llibres (23.IV) del Diccionari, amb volums demanats a molts escriptors de València

¹⁰¹ Carta de Sanchis Cardona a R. Ràfols i Camí. Castelló de la Plana: 21, de juliol de 1953. Gentilesa de la família Ràfols.

en els següents termes:

"Aquest Secretariat es proposa instal·lar, amb motiu del (dia) del Llibre el 23 dels corrents, una parada en lloc cèntric d'aquesta ciutat, per a la propaganda i difusió de l'*Obra del Diccionari Català-Valencià-Balear*.

Com que a l'ensem és el nostre desig posar en la parada per a exhibició i venda, llibres editats en valencià, ens dirigim a vós per a que si ho estima oportú ens féu tramesa d'allò que tingueu publicat en la nostra llengua".¹⁰²

A més cal dir que joves valencianistes que formaran la secció jove del Rat Penat també hi col·laboraran, amb l'OD; tant a la parada de llibres com amb viatges a Barcelona. Eren uns moments d'activitat inicial per aquest nucli. Igualment hi havia el projecte de dur l'Exposició per tot el País Valencià. Com s'expressava F. de B. Moll en carta del 30.X.1951 adreçada al membre del Secretariat de València, Joan-Baptista Carles Llamós: "calendaris-itinerari de l'Exposició per les terres valencianes a base de fer la ruta València-Castelló-Alcoi-Elx-Alacant". Aquesta expansió no es realitzarà com a tal OD, però ja hem vist com se n'havien fet subscriptors a Alcoi de Cocentaina.

El següent viatge que va organitzar, i finançar, L'OD de Barcelona amb el Secretariat de València en el mateix context del premis d'aplicació dels Cursos de Llengua del Rat Penat, va ser el curs 1953/1954. *El butlletí del Rat Penat* recollia així la notícia:

"A l'igual que l'any passat, *L'Obra del Diccionari Català-Valencià-Balear* va concedir els tres premis establerts per als Cursetistes tant del Curs Oral, com per Correspondència, consistents en un viatge i estança de set dies a Barcelona, visitant monuments, arxius, etcètera, a càrrec de la dita *Obra del Diccionari* totes les despeses.

Els alumnes premiats enguany han estat:

Vicent Ferris Garcia. Curs per correspondència, capital. Antoni Pérez Perales. Curs Oral. Manuel Santonja Domínguez. Curs per Corres-

¹⁰² Carta del "Secretariat" de València a Joan Valls Jordà: 18.IV.1952. Gentilesa de Josep Vañó i Bodí.

pondència, per als cursetistes de fora de València.¹⁰³

Com a anècdota i segons carta de Josep Cano a Joan Ballester el dia 2.IX.1954 val a dir que van sortir de València el dia 11 i que l'import dels bitllets fou de 600 ptes: "També com l'any passat, aquests amics baixaren a l'estació de França, i els podreu reconèixer, com l'any passat, perquè duran al tram de l'americana l'emblema del "DICCIONARI". Els sectors socials dels quals procedien aquests expedicionaris era diversa. A la mateixa carta hi deia: "Vicent Ferris Garcia: advocat i fiscal d'un jutjat de València; Antoni Pérez Perales: administratiu de Macosa; Manuel Santonja Dominguez: Teixidor". Com veiem els dos darrers inscrits es poden inscriure en les classes populars.

Aquests viatges, tal com s'expressa Ballester en carta del 16 d'octubre de 1959, es van interrompre, almenys els que es feien amb els estrictament cursetistes del Rat Penat, i eren concebuts com uns "viatges-concentració", que, com hem vist, tenien per objecte fer que aquells joves valencianistes coneguessin culturalment el Principat, anant a Barcelona.

Entre aquest viatge i el que farà a Castelló el març de 1956, L'OD per a presentar-hi el Diccionari, el Secretariat de Valencià portarà a terme la confecció d'un Calendari. El primer -i tota la resta fins el de 1964- ideat per Josep Cano Marqués va aparèixer al 1954.

En carta del Secretariat de València a F. de B. Moll del 2.III.1953 hom assabenta de la idea de "fer un calendari-bloc, amb el títol de *Calendari valencià*, per al proper any 1954 (...) Els amics de Barcelona ens asseguren que, de dur-se a efecte, col·locaran una bona quantitat a Catalunya. Pensem fer una tirada de 5000 exemplars. El preu de venda al públic el calculem en unes 10 pessetes". En carta del 12.III-1954 el mateix Secretariat assabenta dels efectes de la venda del primer Calendari: 1) diu haver rebut l'import de 3.375 pta de Barcelona per raó de venda de 900 calendaris, 2) comenta la venda de València: "Son moltíssims els valencians que s'han quedat amb els desitjos d'adquirir un *Calendari 1954* puix es varen esgotar ràpidament", "l'èxit de venda de València, ha superat en molt els nostres càlculs i ha sorprés a quiosquers i llibreters. La gent ha respost amirablement".

¹⁰³ *Lo Rat Penat: Cursos de Llengua i Literatura Valenciana*. Ed. Lo Rat Penat (s/d; s/p; s/a).

Es diu que el tiratge per aquell Calendari fou de 2.000 exemplars. S'explica que qui difonia el Calendari a Castelló era Ferran Sanchis Cardona, que "va esgotar ràpidament els primers 50 que li varem enviar". A Barcelona la difusió la feia Públia, llibreria de Joan Ballester, que feia els equivalents al Secretariat de l'OD a Barcelona. I, per exemple, aquest calendari -pel cas de l'any 1955 del qual tenim esment per carta a Sanchis Cardona del 23.II.1955- l'adquiria gent com Ramon Ràfols i Camí: "Els amics del Diccionari a Barcelona ja l'han rebut [*El calendari de Jaume I*] i ells me n'han proporcionat uns quants exemplars". Ràfols esmenta el Calendari Jaume I perquè a partir del 1955 el calendari prengué aquest nom. El seu cost era de 5 pta i Ballester deia al Secretariat de València que en volia "100 a 150 exemplars" (cartes del Secretariat de València, anunciant el canvi de nom: 30.XII.1954 i carta de Ballester del 25 d'agost de 1954).

Pel que fa a les característiques del Calendari, en carta del 9 de desembre del 1953, el "Secretariat" de València escrivia al president de la delegació a Barcelona del Rat Penat, Miquel Pérez i Garcia, dient-li: "El calendari (...) és el primer que es fa en la nostra llengua, des de fa molts anys". I hi esmentava els col·laboradors literaris: "Cada fulla mensual porta el marge de l'esquerra algun motiu literari al·lusiú al mes. En aquesta secció literària havem col·laborat Beüt, X. Casp, Valor, Mossèn Moscardó i Jo [Josep Cano Marqués]".

Pel que fa al calendari de l'any 1957 tenim la relació total dels col·laboradors: "(gener): *L'any que comença* (Antoni Igual Ubeda); (febrer) *La nostra llengua* (Josep Cano), (març) *Els papers valencians* (Mossèn Moscardó); (abril) *Alcoi* (Josep Vañó Bodí); (maig) *Arnau de Vilanova* (Leopold Martinez Vidal); (juny) *Els Almogàvers* (Josep Cano); (juliol) *Turisme* (Joan-Baptista Carles Llamosí) (agost) *Xàtiva* (Joan Fuster Ortells); (setembre) *Les Drassanes* (Carles Llamosí); (octubre) *Alfons el Magnànim* (Mossèn Moscardó); (novembre) *La Seda* (Carles Llamosí); (desembre) *NADAL* (Miquel Adlert Noguerol). (carta de Josep Cano Marqués o Francesc de B. Moll el 7 d'octubre de 1956). Com veiem, el fet que aquest Calendari tingués un abast nacional era un exemple de la marxa de relacions que anava estenent el diccionari amb viatges i exposicions i requeria una correspondència amb l'eixamplament d'un mercat cultural.

Però a banda de les activitats pròpies del Diccionari quant a la confecció de

calendaris que anaven sedimentant la seva activitat¹⁰⁴, els viatges continuaven.

Al mes de març de 1956, l'OD féu una exposició del diccionari a Castelló de la Plana. La idea començà a funcionar cap a l'octubre de 1955, en el marc d'una progressiva difusió de Barcelona cap al sud del Diccionari. Ballester en carta del 17 d'octubre de 1955 deia a Cano Marqués que "aprofitant els actes celebrats a Tarragona i els que estem preparant per Tortosa, varen creure que fora interessant fer coses a València i especialment a Castelló, on semblava que era un moment indicat".

I el moment ho era perquè les activitats de valencianistes com Sanchis Cardona i dels valencianistes històrics a redós de la Societat Castellonenca de Cultura feien el seu *Butlletí*. Hi havia un caliu. Per exemple Santiago Albertí, editor i col·laborador amb l'OD ja havia rebut una contesta positiva de Sanchis Cardona, per carta datada a Castelló el 9.III.1955, en la qual veia favorablement

"el vostre desig d'estendre per terres valencianes les vostres publicacions, la qual agraeixo, car no solament deveu difondre l'assegurança del Principat, sinó d'eixir fora d'ell, València, Mallorca, etc, som tot un conjunt d'una mateixa ànima. Però vaig a fer-vos una suggerència, i es que com es natural, junt amb noms catalans, hi poseu noms valencians, d'aquesta manera es facilitaria millor la difusió pel País Valencià". Acte seguit li oferia l'adreça de Maximilià Thous, el qual "es director d'un FITXER, dedicat exclusivament a la venda i difusió d'obres valencianes".

Aquest era el clima. Era una mena de xarxa nacional-cultural que s'anava estructurant en xarxa de relacions. El viatge, doncs, a Castelló es feia en aquest marc. Hi va haver un suport molt significatiu: l'exposició es féu als locals de la Caixa d'Estalvis de Castelló amb què pròximament s'havia posat en contacte Joan Baptista Carles Llamós (carta del 9.I.1956), que per mitjà d'aquesta lletra feia conèixer al seu president la finalitat de l'exposició "*de gran amenidad e interès informativo sobre la importancia de nuestra lengua vernácula*". L'exposició va comptar amb el suport de Gaietà Huguet i del Delegat del Diccionari a Castelló: Àngel Sánchez Gozalbo.

¹⁰⁴ Una altra era la venda de la col·lecció de llibres *Raixà* a València, coordinada per Josep Cano Marqués entre 1953-1956 i entre abril de 1956 i març del 1957 per Josep Vafió i tornant a la coordinació del 1957 Josep Cano. Entre els primers subscriptors figuren en carta del 27.X.1954 de Josep Cano a Francesc de B. Moll: Joan Baptista Carles Llamós, Francesc Ferrer Pastor, Maximilià Thous Llorens, Germà Roig, Julià San Valero i l'"*Instituto de Estudios Ibericos y Etnologia Valenciana*".

L'exposició seria inclosa dins el programa de les festes de la Magdalena i seria inaugurada el dia 3 de Març de 1956.

L'Ajuntament li donà una subvenció de 500 pts i la planificació dels actes era la d'assistir a la romeria de la Magdalena -on hi assistiren la secció de Joventut del Rat Penat: A. BARGUES, E. TÀRREGA, F. CUEVA, germans CODONYER ...- i a la processó de les Gaiates. El motiu era situar l'Exposició del Diccionari en el context de les dates de la fundació de Castelló de la Plana. Els expedicionaris va ser uns "40 o 50 amics" tal com explica Cano en carta del 19.I.56 a Ballester i d'uns "35" els principatins.

Les persones que serviren de contacte a Castelló van ser Gaietà Huguet Segarra "que és l'amic més valuós que tenim a Castelló, i que ens està ajudant amb gran eficàcia"; el "sr. Sanchis", "un dels cursetistes premiats pel *Diccionari* que va anar a Barcelona fa uns anys", "El Sr. Sánchez Gozalbo", "subscriptor del *Diccionari* i el nostre representant oficial a Castelló", i el "Sr. Codina", "l'arxiver de la Diputació Provincial. Encara que no podem considerar-lo com amic, en tota l'extensió de la paraula, és un simpatitzant que mira les nostres coses amb afecte i interès, i que ens ha ajudat amb eficàcia en aquest afer de l'Exposició de Castelló". En aquests Josep Cano donava a conèixer la situació a Joan Ballester, en carta datada a València el 7.II.1956.

Finalment el cycle inaugural de les conferències de l'OD a Castelló va ser: el dia 8 de març: "Conferència explicativa de l'Exposició" per Manuel Sanchis Guarnier; el dia 10 de març: "Dos escriptors castellonencs en l'*Obra del Diccionari*, Salvador Guinot i Josep Pascual Tirado" per Àngel Sánchez Gozalbo. L'exposició va tenir lloc als baixos de la Caixa General d'Estalvis al carrer Cavallers, 2. La premsa, el *Mediterráneo*, de Castelló de la Plana el dia 4 de març de 1956, recollia la notícia en aquests termes:

"Entre los actos celebrados ayer por la tarde destacó el de la solemne inauguración de la exposición del Diccionari Català-Valencià-Balear, instalada en los bajos de la Caja General de Ahorros y Monte de Piedad. Presidieron el alcalde de la ciudad, camarada José Ferrer y el delegado del Diccionari en Castellón, D. Àngel Sánchez Gozalbo. Los amplios locales de la Caja se hallaban rebosantes de un numeroso y selecto público entre el que figuraba la mayoría de la intelectualidad castellonense y un nutrido grupo de excursionistas

procedentes de Valencia y Barcelona"¹⁰⁵.

Entre aquests expedicionaris de València cal situar els joves del Rat Penat i entre els de Barcelona els representants del Secretariat de Barcelona: Manuel Blasi i Joan Ballester. L'acte, seguint amb la ressenya de la premsa, va ser iniciat per Josep Vañó i Bodí "*quien manifestó el cariño y el entusiasmo con que la exposición había sido tratada a nuestra ciudad, y ofreció a Castellón la espléndida muestra de las actividades del Diccionari*".

Pel que fa als mots de Manuel Blasi va anar en la direcció de recordar

"los vinculos entrañables de lengua y cultura que unen a las tres regiones hispánicas del Mediterráneo". [Francesc de B. Moll]"insistió acerca del alcance cultural del Diccionari y de los lazos de hermandad que contribuye a reanudar entre valencianos, catalanes y balearicos". [Finalment es conclouïa que a l'exposició] "se revelan diversos aspectos de la labor del Diccionari y datos interesantísimos acerca de la lengua y de la cultura de las regiones de Valencia, Castellón y Baleares y del esplendor de su literatura autóctona".

El context d'aquesta exposició remarcava una relació de Castelló cap al Principat: en el marc de les festes de la Magdalena d'aleshores hom anunciava -al mateix diari del dia 4 de març- en el programa de festes un partit de futbol entre "*Viejas Glorias de Cataluña y Castellón*". També, a finals dels anys 50, segons apunta Ferran Sanchis Cardona, es féu una enquesta finançada per Gaietà Huguet entre comerciants que reflectia aquella relació de Castelló cap al Nord¹⁰⁶.

Però les relacions continuaren. L'octubre d'aquell mateix any es féu un viatge al Monestir de Poblet a fi de visitar aquell paratge que simbolitzava la confederació catalano-aragonesa. Els dies de l'expedició foren el 12-14 d'octubre del 1956. Aconduïda per Enric Matalí, Emili Beüt i Ricard Sanmartí l'expedició del Rat Penat visità el Monestir de Santes Creus. A Tarragona els reberen el Secretariat de l'OD, Manuel Blasi, Joan Crusellas amb els quals anaren conjuntament a Poblet. Posteriorment, acabaren el viatge a Reus on Josep Deloncle, catalanista de Perpinyà, féu un

¹⁰⁵ Per als actes de l'exposició a Castelló, cf: (*Diccionari Català-Valencià-Balear*): fascicle núm. 130 (Palma de Mallorca, 1956).

¹⁰⁶ Informació de Ferran Sanchis Cardona. Castelló, juliol de 1990.

discurs sobre l'agermanament catalano-valencià, referint-se al símbol de Sant Vicent Ferrer¹⁰⁷.

Cal dir que el viatge fou remarcat per la premsa valenciana. En concret *Las Provincias* en féu un seguiment exhaustiu, com demostra la ressenya dels dies 16 i 17 d'octubre de 1956. El dia 16 aquest diari remarcava que aquell viatge

"ha resultado altamente emotivo, tanto por los lugares recorridos, de tan honda significación espiritual, como por los sentimientos de hermandad puestos de manifiesto por las distintas representaciones que acudieron".

Aquesta situació era percebuda enmig dels cercles valencianistes com de progressiu avenç. Antoni Pérez Perales, un dels fundadors de la Distribuidora General amb els germans Codonyer i Antoni Barges, tots ells integrants de la Joventut ratpenatista deia:

"Ací a València es fa poc, vosaltres ja ho sabeu. Està la gent molt atrassada, en general, i els pocs que hi som restem una mica desperdigats, a falta del cap que sàpia organitzar-nos. No obstant, entre la joventut és ben certa l'existència d'un interès i unes ganes terribles de saber i d'ajudar. Aquesta joventut procurem no abandonar-la; ans bé, fem els possibles per orientar-la catalanísticament i, de moment, existeix un grup prou nombrós amb els qui mantenim un contacte molt permanent (es referia al nucli de la Joventut del Rat). El centre de reunió d'aquests xicotets és, per ara, el "Rat Penat"¹⁰⁸.

El proper viatge seria el que van fer a València, Alfred Vilaplana, Joan Crusellas, Santiago Albertí, Joan Ballester. Es van reunir amb els integrants del Secretariat de València, Josep Vañó, Manuel Sanchis Guarner, i hi assistiren igualment Vicent Andrés Estellés, que aquell mateix any havia anat a Barcelona, Maximilià Thous, Manuel Blasi, Xavier Casp, Josep Cano, Miquel Adlert, Ferrer Pastor, entre els 22 participants a la trobada. Un lloc de reunió va ser el restaurant

¹⁰⁷ Cal dir que Deloncle tindrà relació amb Francesc Giner Perepérez, de Cullera i Fermí Cortés - a causa dels Goigs i del record de Sant Vicent Ferrer, ja als anys seixanta. L'any 1967, per exemple, anirà a València per la festivitat de Sant Vicent en un acte on s'aplegaren valencianistes.

¹⁰⁸ Carta d'Antoni Pérez Perales a Alfred Vilaplana. València, 28.II.1956. Gentilesa de Roser de Vilaplana.

la Marcelina. Els dies d'estada foren del 7 al 9 de desembre de 1956.

Com a conseqüència d'aquell viatge, Joan Crusellas va fer un article a *Quart Creixent* fent esment de com s'havia de conèixer València per a parlar-ne amb coneixement. Es titulava "Parlar de València". L'objectiu era cridar l'atenció sobre el coneixement del País Valencià:

"Anem a veure tot el que no veiérem de València. Anem-hi en nom nostre, i no ens posem a parlar ignorant-la i en nom d'ella. Submergim-nos en ella, i deixem que ens parli, i així podrem prendre com a base del nostre discurs l'evidència de la realitat manifestada en ella mateixa (...) Fem, abans de parlar, una anàlisi de les seves manifestacions col·lectives i coneguem València com a poble. Després coneguem les manifestacions individuals, i, si potser, coneguem les persones que les realitzen. Respectem-la. Mantinguem un contacte en l'espai i en el temps. I treballem en comú en el que de comú tinguem. Aquest és el començar.

La realitat és que València ha estat poc coneguda i poc difosa al Principat. I moltes idees fetes són radicalment falses. No totes les veritats són vàlides per a totes les èpoques"(1957:17).

"Viure en la realitat", en relació amb València, aquest serà un dels objectius de l'article de Crusellas. Objectiu que es donava realment com anem veient. Per exemple, a nivell de relacions editorials per a difondre publicacions. Tal com va passar amb les relacions entre Alfred Vilaplana i Ferrer Pastor, almenys entre els anys 1955-1957. Primerament Ferrer i Pastor difonia la col·lecció Els ocells de Paper. Per carta del 31 de març del 1956, Alfred Vilaplana li diu "Suposo que aneu rebent els volumets de l'OCELL". També Alfred Vilaplana i Joan Ballester tenen cura de distribuir el *Diccionari de la Rima* de Ferrer Pastor a Barcelona (carta d'Alfred Vilaplana a Ferrer Pastor:

"He parlat amb en Ballester de l'assumpte dels fullets del *DICCIONARI DE LA RIMA*. Entre ells i nosaltres, us podem repartir a subscriptors i gent coneguda, prop de tres mil fullets. Un repartiment a fons i a gent interessada, naturalment (...) Quant a l'adreça poseu en el lloc corresponent: Consell de Cent, 281 [adreça de la Llibreria Publia]", [i en carta del 7 d'agost de 1956], Vilaplana diu a Pastor "Podeu lliurar-nos una seixantena de diccionaris en caràcter de dipòsit. Un cop repartits els fullets i començat la temporada, nosaltres farem dipòsits a totes les llibreries de Barcelona i del Principat que tracten amb estimació les nostres lletres".

La plataforma editorial a l'entorn de l'OD era una altra concreció de les relacions que s'anaven cristal·litzant. De nou serà Antoni Pérez Perales qui en carta a Alfred Vilaplana del 15 de març de 1957 parli de la conjuntura d'aquestes relacions vistes des de València:

"(..) a València estan despertant tots els estaments socials envers la nostra llengua i cultura, i hi existeix un veritable desig de rectificació, malgrat les grans dificultats que vosaltres ja coneixeu i que fan que qualsevol activitat que s'hi mamprenja cobre més valor que el seu intrínsec si haguera estat feta sense l'abandó a què les hem sotmeses des de dins i des de fora. Sortosament, però, considere que un gran nombre d'aquestes dificultats les hem superades i que podem comptar, si més no, amb la bona voluntat dels valencians que encara descobreixen, per una circumstància o altra, l'avenç tan gran que ha donat el Regne cap a l'unió de totes les terres catalanes".

I aquest marc d'unitat, d'integració catalano-valenciana continuava. El 9 de juny de 1957 té lloc a Xàtiva una concentració de l'OD. Hi anà el Secretariat de Barcelona. I els reberen Joan Fuster, Josep Cano, Enric Matalí, Emili Beüt, Ricard Sanmartí, Maximilià Thous i integrants de Joventut com Albert Thous. Visitaren la ciutat i feren discursos E. Beüt, Enric Matalí i Joan Crusellas. S'hi adheriren Francesc de B. Moll i Ramon Muntanyola. El comentari de Joan Ballester a Francesc de B. Moll en carta del 18 de juny de 1957 era positiu:

"La visita a Xàtiva va anar molt bé, i a tots plegats ens va estimular a persistir en aquests intercanvis personals i a fer-los el més intensament possible".

De fet la conjuntura dels anys 1956-57 marcava un altre tombant en les relacions. Si el viatge emprès per Vilaplana-Albertí- Crusellas-Ballester del desembre de 1956 a València tenia un caràcter cultural i polític¹⁰⁹, el de Xàtiva era el correlat a l'emprès pels valencians a Poblet. Però per desembre de 1956 tindrà lloc un altre viatge: els integrants de la Joventut aniran a Barcelona.¹¹⁰

¹⁰⁹ Ballester deia en carta del 14 de novembre del 1956 a Francesc de B. Moll que tenien "planejat un viatge col·lectiu per tal de posar-nos en contacte directament amb tots els valencianistes".

¹¹⁰ Per a informació del viatge a Xàtiva, *Vid.: Diccionari Català-Valencià-Balear*: fascicle núm. 147, Palma de Mallorca, 1957 .

El viatge va transcórrer entre els dies 10 al 20 de desembre de 1956 i va ser patrocinat pel Diccionari Català-Valencià-Balear, Biblioteca Raixa, Nova Col·lecció Lletres i la Col·lecció dels Autors de l'Ocell de Paper "i un grup d'amics i simpatitzants". És a dir altra vegada les plataformes editorials aconduïdes per integrants de l'OD: Moll-Albertí-Vilaplana-Ballester. Tingué un cost total de 10.000 pta. aproximadament. Els col·laboradors 11 en total- en pagaren unes 7.600, entre els quals hi havia: Joan Ballester, Manuel Blasi, Alfred Vilaplana, Joan Mateu, Joan Crusellas, Josep Alsina, Rafael Grieria, Joan Fortuny. Als expedicionaris se'ls va obsequiar amb sis lots de llibres, a més d'anar a visitar museus i altres llocs culturals i històrics de Barcelona. Es desplaçaren a Barcelona amb TAF i anaren a Montserrat. Aquesta expedició fou en correspondència a la del desembre a València per part dels integrants de l'OD de Barcelona. Els sis expedicionaris van ser: germans Codonyer, Emili Olucha, Antoni Berbaneu Llatas, Ferran Sanchis Cardona (que ja havia fet el viatge el 1953 a Barcelona) i Enric Tàrrega. Pel "gener" de 1957 aquest grup va escriure una carta d'agraïment a un dels organitzadors del viatge, Manuel Blasi, un dels fragments deia així:

"Reposats ja de les bones impressions del viatge que venim de fer; que ens està deixant records magnífics, de totes i cadascuna de les assentades, visites o actes on hem assistit, sols ens resta donar-vos les gràcies, a vós i als amics que d'una manera conjunta haveu contribuït a dispensar-nos tan bona acollida"¹¹¹.

Aquests joves expedicionaris acabaven la lletra acomiadant-se en qualitat d'un "grup d'animadors de la Cultura". Abans de l'anada Sanchis Cardona notificava d'aquest viatge a Ramon Ràfols, el primer contacte a Barcelona en el viatge de 1953, dient-li:

"de sobte [una invitació] del nostre comú amic Albertí per fer uns curssets de 10 dies de duració (del 10 al 20 de desembre), destinats a la formació valencianista de cara al futur, que tots hem jutjat força interessant a seguir-los".

¹¹¹ En carta de Joan Ballester a Francesc de B. Moll el dia 22 de desembre de 1956 comentava: "Segurament Sanchis us haura donat referències del nostre viatge a València que per part nostra varem quedar molt satisfets. Ara hem tingut, fins ahir, 4 nois de València, 2 de Castelló, durant deu dies en pla de "inoculació [?] massiva" encara que ells venien especialment preparats, han causat la sorpresa de la nostra gent estrictament barcelonina que no hi veuen més enllà del nas"

Així es conjugava la formació cultural amb la formació ideològica. Heus ací el sentit d'aquells "viatges- concentració", tal com els entenia Ballester.

L'any 1957 però també s'organitzà una reunió de les editorials esmentades: Col·lecció Lletres-Ocell de Paper-Moll-Ballester: l'Acció Coordinada Editorial. Es va iniciar el dia 2 de març de 1957 a Barcelona amb idea de Joan Crusellas ¹¹². I Moll en carta del 5 de març del 1957 ja esmenta de la creació al Grup Torre. Val a dir que Crusellas havia disposat en carta citada que amb aquesta coordinació editorial també es volia "ajudar València". La carta de Moll deia:

"En una reunió tinguda a Barcelona el dia 2 d'aquest mes, acordarem una acció de cooperació publicitària recíproca entre les empreses editorials "Nova Col·lecció Lletres", "Raixa", "Els autors de l'Ocell de Paper", "Quart Creixent" i "Nova Europa", a les quals pertanyien els reunits. Per unanimitat acordarem també invitar a formar part de la mateixa organització aqueixa Editorial Torre com a empresària de la col·lecció "L'Espiga" i l'empresa del *Diccionari de la Rima*, perquè hi figurassen elements valencians que tenim en la més alta estima.(...)

L'organització, que no és cap persona jurídica ni cap contracte formal, sinó un simple conveni amical sense compromisos, portaria el nom d'"Acció Editorial Coordinada" i no tindria (almenys de moment) altra manifestació que posar al final de cada volum que els "coordinats" publicàssem, dues pàgines que contindrien un anunci conjunt de les diferents col·leccions esmentades (...)"

L'aspecte de coordinació editorial era una altra base que conduïa l'OD. N'hi havia una d'interna però que recollia l'esperit de relació Barcelona-València-Mallorca. Però això no era tot. Com veurem en un discurs realitzat en ocasió del segon aniversari del traspàs de Carles Salvador, una característica dels nuclis que s'anaven organitzant a València era la projecció exterior. En concret aquell document parlava de la voluntat europeïsta del valencianisme. De fet aquest posicionament d'obertura cap enfora raïa en la concepció dels integrants més actius de l'OD i que, ja hem vist, organitzaven coordinacions de la seva tasca. Un exemple d'aquesta vocació europeïsta que relacionarà València i Barcelona serà un viatge que Alfred Vilaplana farà a París amb valencianistes com Antoni Pérez Perales. Aquest fet, que

¹¹² Carta de Joan Crusellas a Albertí-B. Moll-Ballester-Vilaplana

no hem pogut contrastar d'una altra manera que no fos el documental¹¹³, el podem considerar com a versemblant perquè entre la documentació existent d'aquest viatge figurava entre els interessats el nom d'Antoni Pérez Perales. En considero, si més no, la participació a nivell d'hipòtesi.

Aquesta trobada europeïsta va ser a París entre els dies 27 al 29 de setembre de 1957 i va ser organitzada per les Joventuts Europees Liberals. Els temes centrals d'aquelles jornades van ser debatuts el dia 28 de setembre i van ser:

- a) Unificació de l'ensenyament europeu, b) Relacions entre la Comunitat europea i la comunitat atlàntica i c) L'Europa davant la realització del mercat Comú i de l'Euratom.

Era un viatge d'obertura exterior i fer coneixences. De fet aquests viatges, sobretot a París, era un fet recurrent tant als anys cinquanta com als anys seixanta, entre els joves nacionalistes valencians universitaris. Eren viatges que formaven part de la descoberta de la realitat.

Quant a la descoberta del món d'aleshores hi hagué un llibre: *Els Pobles Joves*, editat per la Col·lecció Nova Europa l'any 1958 que influí a integrants de la Joventut del Rat Penat i als universitaris (de fet com hom pot veure en la llista d'adquisicions a la Distribuïdora General dels germans Codonyer, era adquirit per estudiants d'aleshores). N'era autor Joan Crusellas, a qui hem trobat en aquell viatge a València al desembre del 1956. Fou conegut per Àngel Saéz Pedrero, els germans Codonyer, Antoni Bargues, tots ells integrants d'aquella joventut nacionalista a València¹¹⁴.

Els Pobles Joves, es tracta d'una aportació a l'assaig que per a l'autor tenia els precedents de Vicens Vives i Ferrater Mora¹¹⁵, i és un exposició global sobre els factors que constitueixen la vida col·lectiva dels pobles, de com "un poble viu en un temps històric col·lectiu" (1958: 36). Crusellas hi tracta el concepte generació

¹¹³ Agraïm l'amabilitat de Roser de Vilaplana en haver-nos fet coneixedors de l'existència d'aquest viatge.

¹¹⁴ Informació d'Àngel Saéz Pedrero. Crusellas li va dedicar *Els Pobles Joves* el 27 de juny de 1958.

¹¹⁵ Informació de Joan Crusellas. Octubre 1992. A la pàgina 160 de *Els Pobles Joves* Crusellas cita *Les Formes de Vida Catalana*, de Josep Ferrater i *Notícia de Catalunya*, de Vicens Vives.

l·ligada a la vivència conscient d'un problema històric. I és aquesta vivència el que constitueix la "voluntat generacional" (1958:72). Per a Crusellas la generació, el "grup" s'articula no tant en el fet de tenir una mateixa edat cronològica "coetaneïtat" (1958:71) sinó en la "contemporaneïtat", és a dir en el fet de viure un "mateix temps històric" (1958:71). Per a Crusellas, doncs, allò que vehicula un nucli de persones serà el fet de tenir consciència -una "consciència històrica"- entesa com la "coneixença interna i directa de la pròpia realitat històrica i de les possibilitats reals i presents d'obrir-li un futur" (1958:70).

Allò que calia veure era si calia "prendre o no prendre la consciència històrica". Si calia "procedir d'una o altra manera. Això és el que poden fer un poble i els seu homes a cada moment". I afegeix: "Per això la mateixa època no dóna el mateix resultat a tothom. Depèn de l'actitud que hom adopti. Operant o inoperant" (1958:70).

Aquest marc -que es volia d'intervenció activa sobre una realitat- és el que uniria els nuclis nacionalistes tant de l'OD (no és casualitat que l'obra fos editada i distribuïda pel Secretariat de l'Obra del Diccionari) com els mateixos nuclis al País Valencià. Independentment de l'edat aquells nuclis que treballaven a redòs del Rat Penat, (el qual, recordem-ho només n'actuava de xopluc), i els que ho feien a la Universitat s'unien en la tasca de construir una comunitat nacional vinculada al Principat i oberta a Europa. De les relacions amb el Principat en parlem més endavant; però el llibre de Crusellas també tenia en compte el fet europeu, al capítol "Europa" hi planteja aquesta idea com a "necessitat" i en relació amb els *Pobles*:

"La nova fase històrica és la de constituir la nova Europa sota una estructura que permeti la vida de la comunitat i la vida dels seus membres. Sense la vida dels pobles europeus és impossible cap mena de vida per a Europa". I afegeix: "La construcció d'Europa és així bifront. Cada poble ha d'ésser ell perquè Europa pugui existir. Cada poble ha d'ésser Europa per a poder existir ell" (1958: 134-135).

Cal tenir en compte aquest llibre perquè serà un exponent previ a *Nosaltres els Valencians*, i que posa les bases de reflexió en factors generals, metodològics i de coneixement d'un marc global on emmarcar l'acció dels anys cinquanta i començaments dels anys seixanta: Europa. I el situo en aquest moment perquè Joan Crusellas era un exponent -de fet ideològic- pertanyent a l'Obra del Diccionari que implícitament es feia partícep del contingut de l'assaig *Els Pobles Joves*. En reprenc

la seva influència quan parlo del nucli universitari que es movia al voltant de la revista *Diàleg* (1961-1962).

Però tota acció humana esdevé una realitat amb contradiccions. L'OD no n'estaria exempta. L'any 1961 a València hi havia una manifestació lligada al discurs que féu Francesc de B. Moll al Rat Penat amb una conferència titulada *Mossèn Alcover i el País Valencià*, en la qual constatava la unitat de la llengua. El diari *Las Provincias* es féu ressò d'una polèmica al voltant de si era o no català la llengua que es parlava a València. Val a dir que aquesta polèmica no tingué efectes posteriors a nivell social (no es pot comparar als efectes que va prendre l'anticatalanisme violent a València a partir de la segona meitat dels anys setanta). De fet el mateix Moll considerà aquella polèmica en el seu context:

"No em vingué de nou aquest conat de polèmica en una ciutat on perduraven i avui encara perduren, els conceptes vuitcentistes sobre l'escala d'equivalències entre el valencià i el català. Vaig saber que les divergències s'havien manifestat també en tertúlies literàries i en alguna sessió tempestuosa de la mateixa junta directiva de Lo Rat Penat" (1975: 191).

La polèmica s'inicià quan en una entrevista a la premsa (*Las Provincias*: 18.VI. 1961) el periodista Ros Marín féu una entrevista a Borja Moll en ocasió de fer una conferència al Rat per a clausurar el curs 1960/1961. En ser preguntat sobre si el valencià era la mateixa llengua que el català de les Illes o del Principat, respongué:

"Indudablemente; aunque los tres tienen variedades, giros, vocablos y construcciones que los distinguen"(...); ¿"El valenciano, pues, habla en catalan? - No es más que eso -deia Moll-; aunque en una forma especial del catalán". [I en el mateix sentit el periodista que va fer la ressenya de la conferència -AUDITOR- deia]: "Sobre la unidad idiomática se extendió el conferenciante, afirmando que era absurdo, en realidad, titular catalán-valenciano-balear a este Diccionario, como lo sería titular castellano-andaluz-aragonés-extremeño a un diccionario castellano" (Las Provincias: 20.VI.1961:9).

La polèmica -que es va estendre durant 10 dies al diari *Las Provincias*¹¹⁶-

¹¹⁶ La polèmica es desenvolupa al diari *Las Provincias* durant els dies següents: 21.VI, 22.VI, 23.VI, 24.VI, 25.VI, 27.VI, 28.VI, 29.VI, 30.VI, 2.VII del 1961.

va començar amb un article titulat "*¿Catalán o Valenciano?*" el dia 21 de juny, signat per "*Un Ruzaféño*". Hi establia la idea bàsica del debat: a) la no existència d'un estàndard lingüístic, con a conseqüència de la inexistència d'unitat de l'idioma, en contrast amb la unitat de l'espanyol i b) el manteniment de la procedència llemosina del valencià. Aquest "*Ruzaféño*" deia:

"Respectuosamente expongo mi disconformidad a dichas manifestaciones [les de B. Moll], como valenciano que siempre he hablado de la lengua materna, que me siento orgulloso que mis hijos también la hablen, opino que el valenciano es una lengua viva, con vida propia, y no forma ninguna unidad con el catalán y el mallorquín; he formado mi criterio a la vista de que cuantas veces he tenido necesidad de sostener la mayoría de las palabras en catalán, y respecto el mallorquín, nunca he podido comprender ninguna palabra, pues aún es más difícil".

Hace unos veinte años tuve ocasión de tener en mi poder durante unos días un diccionario valenciano-castellano; recuerdo que en el prólogo el autor afirmaba que la lengua valenciana era una derivación del lemosín, lengua de la región francesa de dicho nombre, lo mismo que el catalán y el mallorquín, y debía decirse lemosín-catalán, lemosín-valenciano y lemosín mallorquín. La lengua que forma una unidad indiscutible y efectiva es el castellano, pues si en una conversación intervienen murcianos, andaluces (...), se entenderán a las mil maravillas, y por contra, si en otra conversación hay catalanes, valencianos y mallorquines, no se entenderán en sus lenguas respectivas y al final tendrán que recurrir al castellano"¹¹⁷.

Aquesta carta va ser contestada pel filòleg, President de la Secció de Filologia del Rat Penat, Josep Giner el qual proposava la denominació de llengua catalana-valenciana la pròpia dels valencians:

"Aunque corrientemente se suele designar catalana en Cataluña y Mallorca y valenciana en el Reino de Valencia, por habitudes históricas, con justeza se puede llamar la lengua catalana-valenciana"¹¹⁸.

¹¹⁷ *Las Provincias*, 21.VI.1961, pàg. 11.

¹¹⁸ *Las Provincias* 22.VI. 1961 pág 9.

Però "Otro Ruzafeño" en feia cas omís i ja apostava per un factor extralingüístic: l'assimilació de València pel Principat:

"Conjeturamos que cierto sentido absorbente. Totalitarismo ridículo pretende desde Cataluña capitidismuirnos, dialectonizarnos a los valencianos, pero ya es brava cosa que sean valencianos los que se avengan a negarla a Valencia, nuestra madre, el honor y la verdad de esa integral característica que es "la lengua valenciana"(...) El nombre de esa lengua, es claro, lengua valenciana. La unidad está en nosotros y este pueblo valenciano tiene naturalmente su lengua. Y somos tres millones los que hablamos y muchos más los que han hablado. Y no morirá"¹¹⁹.

Al mateix dia i sota la mateixa secció (*¿Catalán o Valenciano?*) Enric Soler i Godes intervenia rebatent les opinions del "Ruzafeño" de la primera carta, llegida, segons Soler, amb "estupefacción". Hi deia que l'adscripció llemosina del valencià era "ochocentista" i "desprestigiada". "El lemosín- deia Soler- forma cuerpo lingüístico del provenzal". Però sobretot hi afegia el factor del repoblament: "Y no olvide que nosotros, los valencianos, no somos étnicamente más que descendientes de los catalanes que un día vinieron a Valencia". Antoni Igual (Ubeda) juntament amb "Un valenciano de Valencia" afirmaven, en la polèmica esmentada i el dia 24.VI.1961, la unitat de la llengua en el marc del respecte a les variants dialectals paraleles:

"Los valencianos -dirà Igual- tenemos perfecto derecho a hablar y escribir el valenciano (...); pero también estamos obligados a aceptar la unificación e identificación, lo más amplia posible, con las lenguas del resto de nuestra circunscripción idiomática". "Una cosa es la lengua literaria -dirà- "un Valenciano en Valencia" y otra la lengua hablada".

Aquest era el to de la polèmica: negació/afirmació de la unitat de llengua; afirmació/negació de l'estàndard lingüístic; implicació de factors polítics (l'assimilació catalana de València/repoblament català a València).

De la resta de les intervencions volem anotar només que a *Las Provincias* del 25 de juny, "un Valenciano" recomana als polemistes de llegir *La llengua dels*

¹¹⁹ *Las Provincias*, 23.VI.1961, pàg. 9.

Valencians, de Manuel Sanchis Guarner; a la referència recurrent per part de J. Maria Bayarri- l'"*Otro Ruzafteño*- a les "*subvalencianidades*" que afirmen la unitat de la llengua en què s'apostant per "*NUESTRA*" *Llengua valenciana*" (28.VI.61), al diari de data 29.VI. 61, (signada per "Un valencià Desconegut") hom hi apostava per la unitat lingüística, però fent una al·lusió a allò "Lamentable", per part del "*nacionalismo literario catalán*", a identificar com a llengua literària "*el dialecto de Barcelona*".

Hi ha, finalment un posicionament intermedi en aquesta polèmica -que havia causat un nombre abundós de cartes a la direcció del diari¹²⁰- és a dir reconèixer la unitat de la llengua però alhora reconèixer una tríada nominal de designació: català-valencià-balear, explícitament, o Bacava, en el cas de Nicolau Primitiu que significativament és elegit per a cloure la polèmica:

*"Pero a esta unidad en su totalidad no se le puede llamar catalana, porque el catalán, lo mismo que el valenciano, son unas variantes de esa lengua que mientras no se le de otro nombre (provenzal, lemosín.....) se le debe denominar catalano-valenciano, Balear"*¹²¹.

[Bacavès] Tan dialecte és, afirmen, el parlar mallorquí i el català populars com puga ser el poble valencià; i tan llengua literària són el Mallorquí i el Valencià , com puga ser la llengua catalana (...). Amic "*Ruzafteño*": València, Regió, desapareix aclaparada pel nom de *Levante*; la Llengua Valenciana per la Catalana i la nostra Història està tancant els ulls. A penes hi romandrem una Província ja que, part d'esta pertany a Castella. Tot per l'indiferentisme i la frivolitat dels valencians, principalment de València, Ciutat"¹²².

Aquesta polèmica serà recurrent al llarg de la dècada dels anys seixanta complementada per aspectes de tipus històrico-polítics. El cas de la polèmica contra la guia de Destino *El País Valencià*, de Joan Fuster el 1963 en serà una de

¹²⁰ *Las Provincias*, 2.VII.1961, pàg. 15. Es feia ressò del gran nombre de cartes sobre el tema rebudes a la redacció del diari, la qual cosa "*se haria interminable*" i com que segons el diari tots els lectors que hi envien cartes "*reinciden en los mismos puntos de vista servidos por parecidas razones*", el diari diu que "*ponemos por nuestra parte fin a la cuestión*".

¹²¹ "Un doctor valenciano", a *Las Provincias*, 27.VI.1961.

¹²² Nicolau-Primitiu: *Las Provincias*, 2.VII.1961.

significativa. El que sí caldria dir és que aquests fets sí que es podria inscriure en dos tipus de mentalitat. La mentalitat historicista -"Vuicentista"segons hem vist que la denominava Moll, i una mentalitat dinàmica i amatent a fets actuals, com és la que demostrava tenir la joventut nacionalista que s'aixoplugava amb l'activitat de l'OD i que, com veurem, s'emparava en les idees de Joan Ballester. L'altre exemple el tindrem amb els universitaris situant-se al voltant de Joan Fuster que va esdevenir aquella polèmica.

Però aquells fets no anaven en contra de l'esperit agermanat de valencians i principatius. De fet la unitat cultural s'expressava en diverses manifestacions, com succeí l'any 1963, en activitat coordinada per Ballester del Secretariat de l'OD. En aquest marc es procedí a fer un homenatge al jurista del Principat Francesc Maspons i Anglasesell. Del seguit de signatures que s'hi acoblaren hi hagué les següents de valencians: Joan Fuster, Nicolau Primitiu Gómez, Ernest Martínez Ferrando, Adolf Pizcueta, Ferran Sanchis Cardona, Manuel Sanchis Guarner, Ricard Sanmartin, Francesc Soriano¹²³.

El mateix 1962 hom assistí a la fi de realització del Diccionari. El 27 de maig de 1962 a Mallorca es féu un acte d'homenatge a Francesc de B. Moll on Bernat Bono Barber, representant al Rat Penat, va fer un breu discurs d'adhesió, i va dir que en aquell acte "no podia mancar mai la veu de les terres valencianes". En aquest homenatge hi parlaren, a més de Bernat Bono, Josep Maria Llompart, Francesc de B. Moll, i Miquel Forteza (Illes); Pere Bohigas (Principat), Ballero de Candia (L'Alguer) i R. Llech-Walter i Carles Baubi (Perpinyà-Catalunya nord)¹²⁴.

Aquest mes però tingué lloc un altre encontre: el concurs d'assaig, instituït per l'Obra del Diccionari, en el qual van prendre part Joan Fuster, amb *Qüestió de noms* i Santiago Sobrequés amb el treball, *A la Recerca d'Una Denominació Comú pels*

¹²³ *Homenatge a Francesc Maspons i Anglasesell* (fulletó) (Barcelona, Obra del Diccionari s/a).

¹²⁴ *Discursos del 27 de maig de 1962 a l'Hotel Cristina* (Palma de Mallorca) (s/p). Material fotocopiado.

Cal dir que a València hom havia organitzat una Comissió-Homenatge a Francesc de B. Moll. Les adhesions s'havien de trametre a la Llibreria Rigal. Formaven aquesta comissió entre d'altres; Francesc Soriano i Bueso, Joan Segura de Lago, Beüt i Belenguer, Josep Cano Marqués (carta de Manuel Sanchis Guarner i Joan Ballester del 9 de març de 1962).

D'altra banda entre els subscriptors del Diccionari cal esmentar; Vicent Ferris Garcia, Martí Domínguez Barberà, Gaspar Lloret, Vicent Iborra, Camil Pascual (Alcoi), Josep Cano, Miquel Adlert, Nicolau Primitiu, Rafael Cort Àlvarez.

homes i les Terres dels Països Catalans. Aquest aspecte el tractaré més endavant ja que recull uns aspectes teòrics més generals. De tota manera el fet de reflexionar sobre la denominació de les Terres Catalanes volia dir que prèviament hi havia hagut un moviment per la base. L'Obra del Diccionari m'havia donat mostres per la voluntat articuladora d'uns nuclis nacionals al País Valencià i al Principat, però: quina continuïtat va tenir aquest esperit?.

2.2. L'ESPERIT DE L'OBRA DEL DICCIONARI.

La tasca nacionalitària dels anys cinquanta i començaments dels seixanta tingué una continuïtat a València i al Principat en uns nuclis nacionalistes. A València, la Joventut del Rat Penat era presidida el 1965 per Domènec Serneguet. Aquesta continuïtat la centrarem en dos viatges realitzats el 1965. S'hi pot veure la ideologia nacional que els conformava. Era continuadora dels viatges realitzats per integrants de la Joventut l'any 1956, i, per extensió, els anys previs: 1953 i 1954 que, com hem vist, eren finançats pel Secretariat de l'Obra del Diccionari de Barcelona amb el suport del de València. La idea que veurem de nou reflectida en aquests viatges serà la d'Integració nacional.

El primer viatge a comentar fou el realitzat per Joan Ballester a València amb 51 components. Tots aquests viatges al País Valencià eren organitzats des de la llibreria Pública, que comandava Joan Ballester Canals. Aquest viatge el van fer entre els dies 16 i 17 d'octubre de 1965. En l'informe que se'n féu¹²⁵, es deia que d'aquells 51 expedicionaris "només 12 persones tenien més de 30 anys". El viatge es va fer amb la finalitat de coincidir amb la Joventut del Rat Penat i assistir conjuntament a l'acte del VIè Aplec al Puig, que organitzava conjuntament la Joventut i els universitaris. Quan arribaren a València l'informe diu que aquests expedicionaris van veure

"als primers carrers de la ciutat de València, nombroses parets pintades ostensiblement amb quitrà i amb grossos caràcters de lletra, que ocupen una llarga de 5 a 6 metres, amb la llegenda PARLEM

¹²⁵ *Excursió a la ciutat de València (dies 16 i 17 d'octubre de 1965)*, 3 pàgs, material fotocopiats. Agraïxo a Teresa Bayà de Ballester el fet d'haver pogut accedir a la documentació de Joan Ballester.

VALENCIÀ, encapçalada amb un cercle amb quatre pals que recorda l'escut oficial de la Generalitat de Catalunya".

Val a dir que aquesta pintada fou feta la matinada del vuit al nou d'octubre per nacionalistes militants al Partit Socialista Valencià i de la Joventut del Rat Penat, principalment. L'informe d'aquest viatge¹²⁶ afegeix una dada que per als integrants de l'expedició era significativa a nivell de reflectir la consciència nacional i les contradiccions que anava causant:

"El diumenge, en recórrer la ciutat de València, es va poder observar que, en bona part dels cartells que deia PARLEM VALENCIÀ, hi havien afegit una nova retolació: "Visca Espanya", l'escut castellanista i els distintius tradicionalistes.

Els PARLEM VALENCIÀ havien fet diana, i erem contestats amb una intenció, que, si bé no deixaven entreveure-la, feia evident que "algú" havia recollit la significació que lògicament tenien. Però alguna cosa deu passar a València quan, fins aquestes respostes, cal donar-les en valencià".

El moviment creixent del valencianisme el van reflectir a la concentració de diumenge al Puig. Era el VIè Aplec. Els Aplecs havien estat organitzats conjuntament des del 1960, any de la celebració del primer aplec organitzat per la Joventut i pels universitaris. En nombre de 150 components van partir, des de la Torre dels Serrans, cap al Puig de Santa Maria. En el decurs de la marxa els expedicionaris rebien l'adhesió de cada poble:

"En cada una de les poblacions del trajecte eren esperats i rebuts amb visibles mostres d'adhesió. Durant tot el camí, els joves del Principat van anar rellevant-se a portar la bandera". Al Puig, a l'ermita de Sant Jordi, Mn. Alexandre Alapont, féu una missa en català, "invocant l'esperit cristià i valencià al País", el qual "exaltà la llengua natural, la fidelitat que cal mantenir al País i a la seva llengua, exhortà tots els valencians a l'ús general de la seva llengua en tots els actes públics i privats, féu un cant emocionat al País i a la Pàtria i evocà la conquesta de València per Jaume I, que hi portà el cristianisme".

Així fou vista aquella missa pels expedicionaris de Barcelona.

¹²⁶ *Excursió...*

Cal dir que 1965 fou un any que marcà un punt d'arribada en el fet de la reivindicació de llengua a la litúrgia. Una campanya de recaptació de 25.000 signatures, duta també per nacionalistes, va ser-ne una mostra de reivindicació pública.

L'acte central de la concentració al Puig reflectia aquella idea de "germanor" i d'integració:

"Després del dinar de germanor, els assistents van concentrar-se en el punt més alt de la muntanyeta, on els fou explicada la significació de l'acte per l'entusiasta element de la Joventut, Enric Tàrrega, que va anar invitant els següents oradors a fer ús de la paraula. Ho féu en primer terme el president de la Joventut de València, Domènec Serneguet, un representant de les comarques del País Valencià, el filòleg Manuel Sanchis Guarner i l'escriptor Joan Fuster. En representació del Principat, va fer ús de la paraula l'escriptor Ramon Folch i Camarasa. Tots ells van invocar l'esperit comunitari de la nostra àrea lingüística, la fidelitat de totes aquestes terres als vincles que les uneixen i la confiança i el desig de poder celebrar ben aviat l'aplec de la victòria".

La idea general d'aquest viatge fou, doncs, la de palesar un agermanament entre València i el Principat. Els temes de conversa que hi hagué se centraren "al tema País i la vinculació de totes les terres de llengua catalana en una unitat política que ragrupi el nostre territori nacional en una estructura col·lectiva". La conclusió-impresió del viatge ens la diu Joan Ballester:

"En resum, la jornada fou esplèndida en tots els seus aspectes, però immillorable com a manifestació de civisme i d'esperit d'integració nacional. La nostra gent va descobrir possibilitats que no havia comprès encara intensament, els joves del País Valencià van enfortir, encara més, la seva moral amb la presència de la nombrosa representació del Principat i en definitiva fou per a molts com una presa de possessió física d'una part del País, que, si bé ja el sentien, no havia vist encara que bategava al mateix ritme, ritme de la vella terra d'on venien ells, i que va ésser qui va donar caràcter, fesomia i sang nacional a totes les terres de parla catalana. L'autèntica política d'integració dels Països Catalans, la construcció de la futura estructura política del nostre conjunt ètnic, es forja en el coneixement, relació i vinculació de la gent de tots els nostres territoris".

Precisament la vinculació, la relació i el coneixement de la realitat valenciana i del Principat era un dels objectius que es portaven a terme des dels anys cinquanta a redòs de la plataforma de l'*Obra del Diccionari*.

Posteriorment Joan Ballester a la seva obra *Per Una Consciència de País* (1963) recollia el sentit del que entenia com a "política d'integració nacional" (1963: 28-30). En la seva concepció deixava clara una postura de no-superioritat de cadascuna de les regions catalanes:

"En la integració dels Països Catalans, el Principat és una part que no ha de tenir la pretensió de portar-hi l'orientació ni la iniciativa en un sentit exclusiu. El País Valencià, les Illes Balears, la petita Andorra i també les terres annexades a l'Estat francès, han de sentir-se considerades en una igual participació que el Principat. Tan perilloses considerem les actituds de negligència com les redempció, quan unes o altres són aplicades a las parts que, junt amb nosaltres, integren aquesta comunitat que anem reconeixent com a Països Catalans" (1963:29).

Remarco el terme "comunitat" com a sentit de col·lectivitat nacional entesa com a procés de realització interregional. Com a mètode per a construir aqueixa "integració", Ballester posava com a exemple els Aplecs que aleshores s'havien convocat en tres ocasions (1960-1962) i els viatges:

"Coneixem una de les experiències més profitoses que s'han realitzat, viatges de joves valencians i balears a Barcelona. I, malgrat que tot això s'ha fet en un grau molt reduït i sense continuïtat, podem certificar-ne l'eficàcia i l'alt rendiment moral i espiritual. Una altra prova de la necessitat d'intensificar aquestes relacions entre les nostres joventuts ha estat la beneficiosa influència mútua, obtinguda amb la presència dels nostres joves als Aplecs de la Joventut del País Valencià" (1963:29).

D'altra banda, el viatge que van fer els joves nacionalistes valencians va ser els dies 21 al 27 de novembre de 1965 en correspondència al que van fer els expedicionaris del Principat pel mes d'octubre del mateix any suara esmentat.

Al prefaci de l'informe del viatge¹²⁷ hom continuava expressant una idea

¹²⁷ *Assistència a Barcelona de valencians i mallorquins*(Curs 1965). 5 fulls ciclostilats.

semblant a la continguda al viatge de l'octubre de 1965 i al llibre *Per Una Consciència de País*, de Joan Ballester, tot dient que aquells viatges "es produeixen ininterrompudament fa uns quants anys i els resultats obtinguts aconsellen no sols el manteniment sinó la incrementació d'aquests viatges". I Ballester, que féu el resum d'aquell continua:

"Aquesta no és una tasca de resultats dubtosos, de profits a veure venir. L'experiència dels viatges precedents ha demostrat, des dels seus inicis, que avui per avui, és una de les tasques positives de les quals, és aconsellable d'ampliar l'abast, si volem que el País es trobi íntegrament. Només en intercanvis constants, en una roda permanent de les joves generacions circulant per tota l'àrea territorial de la nostra ètnia, és com aconseguirem les cèl·lules bàsiques que ens donaran com a conseqüència a la integració de la mostra comunitat en un cos que respongui a una voluntat i a una concepció autènticament nacional dels Països Catalans. I simultàniament a aquest circular constant de les joves generacions caldria que els nostres escriptors, economistes, sociòlegs, historiadors i tots aquells que tinguin una intervenció activa en les múltiples facetes que poden determinar el nostre futur, es desplaressin al llarg i ample del País per viure una realitat difícil de copsar des de llurs actuals posicions locals".

El mateix dia de l'arribada a Barcelona el representant de la Joventut, Domènec Serneguet va posar de manifest

"que tots ells tenien plena consciència del que representava per al País les jornades que en aquell moment s'iniciaven".

L'itinerari de les jornades va ser el següent: el dia 22 de novembre Miquel Coll i Alermtorn els féu una conferència: *Prehistòria i Història dels Països Catalans*. Pel que fa a l'assistència a la conferència Ballester assenyala que aquell any

"el nivell de formació és molt més elevat que el dels grups vinguts en anys anteriors", [i afegia]: "Una prova més de l'eficàcia d'aquests cursos, ja que els qui assistiren en els anteriors ja exerceixen unes activitats directrius".

El mateix dia a la tarda Carles Muñoz Espinalt els parlà sobre *La Psicologia dels Països Catalans*, novament Ballester en remarca "l'interès" per a aquests joves, els quals

"demostraven una intenció i una compenetració absoluta amb els temes i els conceptes que van desenrotllar-se".

El dia 23 Baltasar Porcel els va fer una altra conferència: *Relació dels Nostres Pobles*, en la qual

"un diàleg intens i obert a tota mena de preguntes va demostrar novament la formació i la intenció de les noves promocions que van produint-se al País Valencià i a les Illes".

A la tarda va ser Josep Tremoleda qui els parlà sobre el *Treball a Realitzar Als Nostres Països*¹²⁸. Les conferències de Tremoleda van ser

"una lliçó de com cal treballar actualment, amb esperit d'equip i responsabilitat constructiva, sense personalismes, sense buscar altre lluïment que uns resultats positius per als nostres Països".

A tots els integrants de l'expedició -un total de quinze expedicionaris- els fou obsequiat amb uns exemplars de *Cavall Fort*. El dia 24 al matí es va fer una visita al Tibidabo i a la tarda els parlà Josep Faulí sobre *La Renaixença Literària i Política dels Nostres Pobles*. El dia 25 anarem a Poblet acompanyats -com va succeir en la visita que hi va fer Lo Rat Penat l'octubre de 1956- per Frederic-Pau Verrié. Hi van fer la visita perquè, segons Ballester, fes entendre a aquella joventut

"l'evidència d'uns fets immortalitzats entre aquelles parets com un testimoniatge d'un passat comú, que encara perdura avui, simbolitzat amb la presència d'aquests joves".

Calia veure-hi un "esperit col·lectiu", segons Ballester. Després anaren a Valls i a l'Espluga del Francolí. Al mateix dia anaren a la Cova del Drac, on, segons un d'aquells protagonistes, Rafael Climent i Cabrera, els parlà Delfí Abella¹²⁹. També hi veieren actuar Maria del Carme Girau i Guillem d'Efak. El dia 26 anaren a la Biblioteca de Catalunya acompanyats per una altra persona que mantenia relacions amb València: Josep Maria de Casacuberta i els va fer la recepció tot

¹²⁸ Tremoleda en aquells anys (1964) estava preparant una versió valenciana -que mai no arribà a sortir- de la revista *Cavall Fort*, la qual era distribuïda a València per Francesc Codonyer.

¹²⁹ Carta de Rafael Climent i Cabrera. Alcoi, 30.XII.1991.

mostrant-los l'edifici, Pere Bohigas, que també havia mantingut lligams amb València.

A la tarda Joan Colomines els va parlar sobre *El Nacionalisme dels Nostres Països al 1965*. Les jornades van acabar amb una projecció del viatge fet per Ballester i els expedicionaris del Principat a València aquell mateix any (16 i 17 d'octubre de 1965) i se'ls va fer donació d'una col·lecció de llibres: Miquel Duran de València: *Teodor Llorente*, Ed. Barcino; *Pàgines escollides d'Ausias March* (selecció i anotació de Pere Bohigues); Amadeu Serch: *L'exemple de Txecoslovàquia (Els sòkols. La lluita per la independència)*; A. Rovira i Virgili: *El Principi de les Nacionalitats*; Francesc Maspons i Anglasesell; *L'Esperit del Dret Públic Català*; Pompeu Fabra: *Diccionari ortogràfic abreujat* (de l'Editorial Barcino). De la Biblioteca Raixa (Ed. Moll): Joan Fuster: *Indagacions Possibles*; Pere Català i Roca: *Invitació a l'Alguer actual*; Joan Fuster: *La poesia Catalana* (II volums); Joan Colomines: *El que s'ha de saber de la llengua catalana*¹³⁰. També foren obsequiats amb uns discos d'Edigsa, amb un exemplar de la revista *Poemes*, que dirigia Joan Colomines i que també es difonia al País Valencià¹³¹, un discurs del professor alemany Günther Haensch i *El fet literari català* de Raixa. Entre els integrants dels 15 expedicionaris hem pogut recuperar, no pas en la seva totalitat, els següents noms: Rafael Climent Cabrera (Alcoi: estudiant), Vicent Burriel Morell (València: tallista), Manuel Ortiz Ramon (València: mecànic), Isabelo Juarez Àlvarez (Paterna: impressor), Francesc Bonet Llopis (estudiant: Sueca), Francesc Carbonell Puig (estudiant: Sueca), Albert Ferrer González (València: estudiant), Joan Nicolau Colom (Cullera: comerç), Miquel Adrover (Mallorca)¹³² i Domènec Serneguet (València). Els resultats d'aquell viatge ens provenen de Joan Ballester i d'un expedicionari d'aleshores que hi assistí: Rafael Climent i Cabrera.

Per aquest darrer "el retrobament amb Catalunya, Barcelona i la seva gent, amb el coneixement del fet socio-cultural", seria un dels elements que esmenta (els

¹³⁰ Informació d'Albert Ferrer, València, octubre de 1992.

¹³¹ *Poemes*, era una revista de poesia i de crítica literària, realitzada per Joan Colomines. Entre els subscriptors hi havia Ricard Sanmartí, el qual s'hi va subscriure per mitjà d'Alfred Vilaplana. Joan Fuster i l'Ateneu Mercantil també n'eren sabedors. Sobre *Poemes* vid.: BALAGUER, E.- BROCH, A: "La Revista 'Poemes' (1963-1964) i el Realisme" in *Miscel·lània Joan Gili*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1988. Pàgs. 39-52.

Dec aquesta informació sobre les subscripcions a Roser Rosés i Joan Colomines.

¹³² *Membres d'una Expedició Ballester* (full fotocopiats).

altres eren "el meu poble": Alcoi i "el nucli d'intel·lectuals al voltant de la figura de Joan Fuster") com a conformador del "meu nacionalisme"¹³³. Aquest "retroament" era un factor que Ballester entenia com a factor de la integració nacional:

"El procés d'integració dels nostres Països ha trobat en aquests cursets una fórmula positiva, que ha demostrat la seva eficàcia en l'experiència dels anys anteriors. Tots els qui han passat per aquests cursets, avui són elements actívissims dintre les rengleres que vitalitzen i han donat caràcter a la gran recuperació que es pot observar al País Valencià.

Estem segurs que ara, amb la incorporació dels joves de les illes, que volem que tingui el mateix volum dels joves del País Valencià, també a les Illes representaran un reforç important als signes evidents. Cal mantenir aquests cursets i ampliar aquesta acció. I podem encara constatar una altra conseqüència: també nosaltres ens beneficiem particularment de llur presència a Barcelona. Mercès a ella, a l'interès que han desvetllat en els nostres nuclis, aquesta integració del País Valencià i les Illes ha estat compresa pràcticament per la nostra gent, massa cenyida encara a uns horitzons de nivell regional, i en general no massa preocupada, pel que passa en aquestes altres terres catalanes (...)

I per acabar voldríem fer una reiterada afirmació. Cal ampliar aquesta tasca, cal entendre'n tota la importància i transcendència, cal que tothom consideri que per a trobar aquest País que anem fent no hi ha cap altra fórmula, per ara, per encaminar les joves generacions cap a la integració de la nostra comunitat en una concepció política que des de Salses fins a Elx, i de Fraga fins a Maó, ens donarà la realitat viva que són els Països Catalans"¹³⁴.

Joan Ballester portà a terme la idea de la relació i integració nacionals per aquests conductes: els viatges i els aplecs. He citat el viatge de 1965 a València com un exemple; però l'assistència als aplecs era confirmada: l'any 1964 i el 1966 en serien dos de més. Per exemple la idea que hi havia darrera a l'assistència a un aplec era la que ja hem citat: lligar relacions. Així ho deia a un dels assistents al Vè Aplec de l'any 1964, Joan Colomines:

¹³³ Carta de Rafael Climent, *ibidem*.

¹³⁴ *Assistència...* pàg. 5

"Dissabte dia 17 a les 3 de la tarda sortia cap a València per tornar diumenge 18 a la nit. Aquest dia es celebra el Vè aplec de la Joventut del País Valencià (...), convé que hi vagin algunes persones preocupades per la tasca d'integració dels nostres Països. Com podeu suposar no és un viatge turístic, és un viatge pensant amb la conveniència de lligar més i més cada dia les coses del País Valencià amb les del Principat"¹³⁵.

Aquest era tot el sentit de la tasca de Ballester amb els joves valencianistes: fer que València i el Principat configuressin una nació -una comunitat nacional- si més no cultural i com a punt de referència.

Tenint en compte la pràctica nacionalitària dels anys 50 i 60 hom no acaba de veure clara la separació que molts crítics fan d'aquella tasca en configurar dos mons que semblarien independents en llur trajectòria política i cultural nacional. És així que ho recolliria la següent proposició d'Alfons Cucó:

"Barcelona-Catalunya, tenia la seua pròpia dinàmica. A València, en tot cas, molts pocs anys després començava un altre moviment (...)" (1.989:266).

Penso que aquesta idea de veure el desenvolupament d'un moviment de reivindicació nacional (al Principat) sense connexió amb València ("molts pocs anys després") no és del tot versemblant: primer perquè com he intentat de mostrar uns nuclis nacionalistes comencen a actuar amb un cert desplegament d'activitat pública (com ho era la Plataforma del l'OD i la joventut que hi agrupava) que fa que a València, i als anys cinquanta, tot no era literatura; d'altra banda la concepció de connexió interregional per a realitzar els Països Catalans, és a dir la realització d'aquesta idea des de la base, tenia com a finalitat, precisament, plantejar aquesta tasca oposada al divorci de les dues regions. I com hem vist, en aquells anys es tenia present, tant des de València com des de Barcelona, que el fet de construir un país s'havia de fer partint d'una visió comuna: nacional no pas regionalista.

Penso que una de les conseqüències d'aquest procés fou l'entesa de fer camí plegats el Principat i València.

Un altre exemple a part de la celebració de viatges i assistència als Aplecs fou

¹³⁵ Carta de Joan Ballester a Joan Colomines s/d. Agraïxo a Joan Colomines la gentilesa que ha tingut cap aquest treball i poder tenir accés a la seva documentació.

el llaç de continuïtat establert per integrants de la Joventut Valencianista vers els homes del Secretariat de València. Em refereixo a la realització dels *Calendari Jaume I*. Hem vist que van ser ideats per Josep Cano i Marquès i que van començar a sortir l'any 1954, encara no amb aquest nom, sinó amb el de "calendari-bloc". El nom definitiu de *Calendari Jaume I* serà a partir de 1955. Doncs bé, seran Antoni Barges i Domènec Serneguet qui a partir de 1964 en reprenguin la tasca de realització. Així li ho comunica Cano a Francesc de B. Moll en carta datada a València el 5 de desembre de 1963:

"El *Calendari Jaume I* "està imprimint-se (...) Els Srs. Serneguet i Barges, que són els que s'han encarregat de la confecció del Calendari aquest any, han establert el preu fort de 10 pessetes".

Significativament el mes de gener d'aquell calendari de 1964 (full únic que he pogut localitzar)¹³⁶ estava dedicat al cantant Raimon i en reproduïa la cançó *Al vent*, com a conseqüència que el primer disc de Raimon fou el de 1963 editat per Edigsa.

D'altra banda, l'actualitat del cantant de Xàtiva era palesa en aquells primers anys. D'alguna manera aquest calendari de 1964 continuava la idea dels realitzats per Cano Marquès els anys cinquanta. Per exemple el dedicat a l'any 1958 portava una dita popular -com el de l'any 1964- i al marge dret hi havia una reflexió sobre temes culturals diversos i, a la part inferior dreta, es donaven a conèixer les novetats bibliogràfiques. Per exemple el full corresponent al mes de gener de 1958, portava una dita; al marge dret parlava del "Cap d'Any" lligat a l'aparició, per cinquena vegada consecutiva, del Calendari, i a la seva part inferior, portava una breu llista de títols de reedicions dels clàssics. El del mes de febrer del mateix any, doncs, a més de portar tots el dies de l'any en català, al marge dret parlava ara de la "La llengua materna", en esperit constructiu és a dir fixant la idea que "hi ha una absoluta identificació entre la seua (dels pobles) personalitat històrica i la seua expressió lingüística". El full de març de 1958 parlava del "llibre valencià" i del *Diccionari Català-Valencià-Balear* com a "obra cabdal de la nostra cultura"; el mes de maig del calendari Jaume I parlava de la "cultura Ibèrica" i continuava parlant de les novetats editorials i, com a darrer full al qual he pogut accedir¹³⁷, hom parla de "Jaume II"

¹³⁶ Localitzat a l'arxiu de Josep Porter i Moix.

¹³⁷ Calendari localitzat a la documentació de Josep Maraldés.

i feia esment de diverses gramàtiques i del *Diccionari de la Rima*. La idea, doncs, era la de relacionar l'anuari amb dates i aspectes de la història del País Valencià.

Així s'esdevenia també, com he dit per als posteriors Calendaris realitzats per integrants de la Joventut. Per exemple el calendari de l'any 1967, que fou segrestat per la policia¹³⁸, duia a l'encapçalament un retrat de la imatge de Jaume I amb les quatre barres al fons. I a partir de 1970 (el calendari arribà a editar-se fins el 1971) a cada full hi havia un mapa dels Països Catalans, i en aquell any, hi havia a la part inferior passatges de l'obra de Joan Reglà- llibre aparegut el 1968- *Aproximació a la Història del País Valencià*.

El circuit de distribució del calendari del 1964 fou el de Públic-Moll. Aquest se'n quedaria 400 exemplars, com esmenta a Josep Cano en carta de l'11 de desembre de 1963.

La idea, doncs, del *Calendari del Jaume I* era continuadora -i es feia ressò, de la idea integradora de l'*Obra del Diccionari*.

Un altre exemple d'aquella continuïtat va ser la realització d'un mapa dels "Països de llengua catalana", confegit per Domènec Serneguet el 1964 tal com esmenta en carta a Francesc de B. Moll el 2 de juliol de 1964.

El propi Joan Ballester, que l'any 1962 posà en funcionament les Edicions d'Aportació Catalunya, ideà -encara que no s'arribà a portar a terme- una col·lecció de llibres paral·lela amb el nom d'Edicions d'Aportació Valenciana. Així li ho diu a Fuster quan ja havia rebut un original de R.L. Ninyoles, amb pròleg de Vicent Miquel i Diego, titulat: *Opinió Pública i Democràtica*. De tota manera hi afegia que

"no estic massa convençut del canvi de nom, i repeteixo, que no soc pas sospitós de "Barcelonisme", però si per tàctica i per conveniències circumstancials això hagués d'ésser profitós, no dubtaria en fer-ho¹³⁹".

Aquestes serien unes mostres de continuïtat de l'esperit de l'*Obra del*

¹³⁸ Carta de Domènec Serneguet a Ermengol Passola (València, 27.X.1966). Agraïxo a Ermengol Passola la gentilesa d'haver-me permès consultar aquesta lletra.

¹³⁹ Carta de Joan Ballester a Joan Fuster. Barcelona, 26 de març de 1966.

Diccionari i que es podria sintetitzar amb l'expressió de Ballester a Joan Fuster en la carta esmentada: defugir el "Barcelonisme". Per aquesta raó penso que València i el Principat, amb aquella concepció del Diccionari, solidificaven les relacions a un nivell altre que l'exclusivament literari, com havia esdevingut als anys quaranta.

Tota aquesta concepció nacional integradora anava essent vista també des del País Valencià. Un exemple seria el treball, redactat a València el 25 de Juny de 1968, titulat *La Germanor de les Terres Catalanes*¹⁴⁰. La reflexió que l'autor hi proposa és que davant el que ell entén una situació de "colonialisme" en les diferents parcel·les de la vida nacional: economia, cultura, estructura jurídica, caldria una unitat d'acció del que concep com a "comunitat nacional" entesa per l'autor com una sumatòria de factors ("llengua", "cultura", i uns "problemes" comuns):

"Amb la millor coneixença de nosaltres, superant les inútils i impròpies divisions per tendències i subtendències, moltes vegades absurdes i versàtils haurem guanyat molt. No és que propugne un pur nacionalisme. Això potser no resoldria els problemes, sinó el que propose és que mentre no s'aconsegueixca la llibertat de la comunitat com a poble són inútils les discussions sobre el que ens separa (...). Cal oblidar-se del que ens separa, perquè si no mai podrem tenir oportunitat de fer el que volem, adhuc, clar és, d'allò que ens separa".

Pel que fa al nom de la llengua l'autor propugnava, el nom de valencià a nivell popular, tot seguint la doctrina de Pompeu Fabra:

"Hem seguit en tots els camps i el que el mestre Fabra ens aconsella respecte de la llengua, aprofundir en tot lo nostre, en tot lo valencià. Així ens hem sentit catalans. Però de cara al poble, encara és l'hora de jugar, d'actuar, de fer política amb el nom de "valencià". Quan parlem de "català" ha de ser com de cara al moure a la gent amb la força del immediat, del que es veu de la immediata realitat. Per fer-li veure el problema de l'explotació colonialista econòmica a un llaurador de la Ribera caldrà parlar-li de la taronja. I contra els mites abstractes: "*el imperio*", "*la unidad de destino en lo universal*" nostres arguments seran els de la realitat". Calia, segons l'autor, fer "lluitar" al "poble" per l'essencial i les qüestions de noms s'acabaren (...) I cal -afegia l'autor- doncs una lluita massiva del problema de la llengua perquè el poble visca, i perquè el poble prenga consciència de ser

¹⁴⁰ Bernat d'En Sarrià (pseu): *La Germanor de les Terres Catalanes* (València 25.VI.1968), 80 fulls mecanografiats. Treball presentat al Premi Toluges, instituït per Batista i Roca.

diferent dels de la Meseta" (1968: 53).

Un altre aspecte que es considera al treball és el de la capitalitat. Segons l'autor si València va fer el seu paper històric al segle XVè (1968:54); ara li tocava a Barcelona, de la qual diu:

"Barcelona mai no ha mirat més enllà del Principat, malgrat tenir possibilitats de ser la veritable capital. I no es el mateix ser centralista que ser capital. La funció de ciutat capital és compatible amb el més ampli sentit descentralitzador. S'és capital no per la força, ans pel prestigi. S'és capital no amb el sentit absorcionista i centrípet, com ho és Madrid per als castellans. Barcelona déu ésser una capital centrífuga, amb força d'irradiació, amb la convicció de defensar no solament els problemes d'Hospitalet, sinó també els de Maó o Elx i amb la mateixa densitat, de manera que quan un menorquí o un alcoià vagen a Barcelona es troben en ella la seua ciutat de la mateixa manera que se la trova seua un de l'Empordà. I amb aquesta visió macrocomunitària, amb aquesta visió nacional s'hauran definitivament acabat els aspectes negatius del regionalisme; desconfiança, suspicàcia i massa susceptibilitats; i perviurà d'ell allò que realment val; el sentit immediat de l'actuació cívica" (1968:55)

Aquest treball, doncs, recollia de forma general aquell esperit que hi havia dessota l'*Obra del Diccionari*, i recolzava en els textos que aleshores servien de marc de referència. L'autor es basa en puntals com *El Principi de les Nacionalitats*, *La Carta de les Nacions Unides*, *L'encíclica Pau a la Terra* de Joan XXIII, que defensa la supervivència i llibertat, a més del total respecte a les minories nacionals, i proclama la tendència a que els pobles esdevinguen autònoms" així com "El Moviment Federalista Europeu".

El treball, doncs, s'orientava a manifestar en cadascun dels aspectes de la vida del poble -"Som un Poble" afirma l'autor, "el complex d'unitat" i la consciència de comunitat", la qual cosa el porta a dir que "cal portar a terme" el significat de les pintades que uns anys abans (1966) s'havien fet pertot el País Valencià: "Valencians unim-nos". Aquell esperit d'unitat era també reconegut per integrants d'aquella

expedició a Barcelona a l'any 1965¹⁴¹

¹⁴¹ Domènec Serneguet, integrant d'aquell viatge a Barcelona el novembre de 1965 escriurà a Joan Ballester, carta de 29.XI. 1965, agraint-li aquella oportunitat "i l'ajut que per a la nostra causa representeu, i amb el convenciment de que persones de la vostra talla són imprescindibles per a que el nostre País vaja endavant". I acabava la lletra amb el lema de Joan Ballester: "ENTRE TOTS HO FAREM TOT".

III CAPÍTOL: LES RELACIONS DE JOAN FUSTER.

3.1. JOAN FUSTER I BARCELONA.

Hem vist com als anys cinquanta es donava una progressiva obertura a les relacions entre ciutats dels Països Catalans sota l'organització d'actes culturals, protagonitzats per l'Obra del Diccionari. Veiem també que hi hagué una continuïtat de relacions entre nuclis intel·lectuals entre València i Barcelona. Si als anys quaranta i començaments dels cinquanta, com hem pogut veure amb la xerrada que féu Xavier Casp a Barcelona l'any 1952 al si de l'ACO, la "representació" valenciana a Barcelona la tenia de manera general el Grup Torre, a partir de 1954 hi haurà un recanvi en aquestes relacions: serà Joan Fuster qui hi anirà i no pas amb una orientació estrictament literàrio-poètica.

Fuster es va relacionar amb sectors de la burgesia principatina amb una voluntat cívica que depassava l'estrictament literària. Però com es produí aquesta relació de Fuster amb el Principat "físicament"?

La primera notícia que hem pogut aconseguir del viatge que Fuster va fer a Barcelona és per mitjà de Rafael Tasis. Fuster, aleshores, ja col·laborava a revistes com *Pont Blau*¹⁴² i, és clar, tenia contactes amb nuclis de l'exili català. Es per això que Fuster, en carta a Tasis, el 21 de novembre de 1953, diu: "M'han parlat ja d'un possible viatge a Barcelona i que vós us encarregaríeu d'organitzar-me'l. Em fa il·lusió. Ens posarem d'acord, en el cas que la cosa qualli definitivament"¹⁴³. Cal dir que Fuster, entretant, ja havia conegut gent del Principat que anaven a València. Ja hem vist com tenia relacions amb Casacuberta, però també cal citar intel·lectuals com Octavi Saltor. En carta de Joan Fuster a Saltor del dia 20 de gener de 1954 continua donant compte del decurs del viatge a Barcelona: "El meu viatge a

¹⁴² Per a veure la col·laboració de Fuster a *Pont Blau*, Vid.: Santiago CORTÉS: *Joan Fuster. Textos d'exili*, Generalitat Valenciana, València, 1991.

¹⁴³ Carta de Joan Fuster a Rafael Tasis datada a Sueca el 21.XI.1953. Agraïxo a Rafael Tasis jr. la gentilesa que ha tingut perquè pogués accedir a aquesta documentació.

Barcelona es farà, probablement, a mitjan febrer. Us avisaré amb temps".¹⁴⁴ Però serà novament en carta a Rafael Tasis del 25 de gener de 1954, on Fuster amplia el procés del viatge:

"Efectivament, havia rebut notícies de Riera (Llorca) assegurant-me que per allà el 10 del mes que ve estaria llest el meu llibret que editen a Mèxic. Esperava, doncs, que vós em confirmàsseu la data aproximada del meu viatge a Barcelona. En principi, us done la meua conformitat al vostra pla. Em sembla acceptable venir a Barcelona el dia 11 de febrer. Ignore els horaris de trens; m'han dit que n'ix un de València, a les 3 de la tarda, i que arriba a Barcelona a les 9 del vespre. Fóra una combinació còmode per a mi, per bé que aquest mateix dia ja no seria aprofitable per a l'acte del P(ont) B(lau). La meua estada es podria allargar fins el dilluns següent, sense cap dificultat. M'interessa, però, fer-vos unes advertències, les quals ja vaig comunicar a Riera temps enrera. Riera em digué que l'acte el podria patrocinar la Societat Catalana d'Estudis Històrics. Està bé. Però el cas és que potser aquest patrocini resultarà... com diria jo? Excessiu. El llibret que m'editen a Mèxic (*La Poesia Catalana fins a la Renaixença*) és una monografia de divulgació. Es tracta d'un breu resum de la història de la poesia catalana fins a la Renaixença. És clar que no hi ha aporte res de nou. No passa de ser un petit treball de síntesi, amb molt poca cosa d'aportació personal, al meu entendre. ¿No seria, doncs, desorbitar la transcendència de l'acte, fent-lo patrocinar per la S.C. D'E.H? Estic segur que qualsevol membre d'aquesta entitat sap més de la nostra poesia antiga que jo. Poden creure, els possibles assistents a l'acte, que vinc a descobrir Mediterranis literaris, i això em sabia greu. Ara bé: si els dirigents de la S.C. D'E.H., coneixedors de l'índole del meu llibret, no tenen inconvenient a patrocinar-me, d'acord. Serà per a mi un honor. Un altre punt a aclarir és que no sé exactament què he de llegir en aquest acte. Riera em parlà de llegir-hi tot el llibret (són quaranta folis mecanografiats a doble espai). Vós em parleu d'una glossa del llibre o una justificació del que s'hi diu. Se m'ocorre que podria adoptar un terme mitjà: llegiré els fragments del llibret que em semblen més personals, i ho arrodonaria amb algun comentari de tipus general. En realitat, aquest acte -dit siga inter-nos- no és més que una excusa per facilitar-me l'anada a Barcelona i la coneixença personal d'uns quants amics barcelonins. Josep Mª de Casacuberta (...) em parlà, fa unes setmanes d'organitzar-me un parell de lectures literàries al marge d'això de P.B. Una lectura segons sembla, hauria de ser per a senyors

¹⁴⁴ Agraïxo a Albert Roqué i Fíguls la gentilesa de fer-me conèixer aquesta carta.

respectables (...) i l'altra per a algun grup de joves. Em sembla bé la idea. Supose que a Barcelona no sereu cap excepció, i els escriptors - "els animals de la ploma"- estaran tan dividits en grups i capelletes com a València. Em disgustaria que, si algú tingués interès per sentir-me o conèixer-me, aquestes incompatibilitats ho fessen difícil. Podríeu posar-vos en contacte amb Casacuberta o si no podeu, digueu m'ho i jo li escriuria- per arranjar això. Una de les lectures, la més solemne per l'assistència, seria d'un recull antològic, més o menys comentat, de la meua obra publicada. L'altra, la dels joves, podria variar de contingut, segons com es presenta el panorama. Podria ser de versos inèdits (advertint que es tracta d'alguns poemes... ofensius, amb això que diuen mots malsonants i idees subversives), o bé algun assaig en prosa. Ja en parlariem sobre el terreny. M'agradarà anar a Montserrat i veure la representació teatral que m'anuncieu. Seguirem en contacte fins a l'hora de la marxa (...)"

Allò remarcable del viatge de Fuster a Barcelona per primer cop, va ser, més que les tertúlies literàries en les quals va recitar poesia com ell mateix indica en la lletra a Tasis, possibilitar contactes i relacions, per mitjà de la "coneixença personal". Perquè Fuster ja tenia coneixences per via epistolar o per desplaçaments que feien intel·lectuals del Principat a Sueca (Casacuberta, que és citat per Fuster, en seria un cas). Va constituir un primer moment a partir del qual va anar eixamplant les seves coneixences amb d'altres sectors que ja feien una tasca més extraliterària: Oriol Folch, Joaquim Maluquer i Max Cahner (per aquest ordre de coneixença amb Fuster), en serien uns exemples de relació -els dos primers- amb sectors econòmics del Principat: del cotó.

Anys més tard Rafael Tasis, a *Pont Blau*, reviurà aquest primer viatge i n'exposarà la principal motivació: "Havia arribat el moment -diu Tasis- de posar en contacte directe, físic, diríem, aquell jove valencià que tant sabia de la cultura catalana i que tant demostrava d'estimar-la, amb el nucli més important -més important, pel nombre com per la tradició i per la voluntat- que la conreava, és a dir, amb Barcelona". Aquesta seria la causa inicial. I afegeix:

"Per això, aquella nit, amb en Miquel Arimany i l'Antoni Riera, jo acudia al Baixador del Passeig de Gràcia per a acollir-hi en Joan Fuster, que arribava de València per passar uns dies a Barcelona, convidat pels seus editors de Mèxic". I Tasis va ser qui en tingués cura de la preparació, ja que segons el mateix Tasis: "Els amics Vicenç Riera Llorca i Ramon Fabregat, en nom de PONT BLAU i de les "Edicions Bages" [que editaren el llibre esmentat de Fuster a

Mèxic], dirigides aquestes, per Francesc Ferreras Duran, m'havien encarregat que organitzés un viatge a Catalunya d'un escriptor valencià, el nom del qual sortia amb certa freqüència a les publicacions catalanes de Mèxic (*La Nostra Revista, Pont Blau*, i el número de la *Revista de Catalunya* del 1967 editat a Mèxic)" (1963: X-XII: 194).

I un cop arribat a Barcelona quin va ser el recorregut? Tasis continua:

"el TAF, aquell dia, duia retard, com de costum. Però vàrem esperar que arribés, vàrem presentar-nos a aquell minyó escardalenc, de nas d'aligot i ulls penetrants darrera les ulleres, que era el nostre amic de Sueca. Mai no havia estat a Catalunya. Procuràrem de fer-li els honors de la Rambla, vàrem xerrar un parell d'hores, davant uns dobles de cervesa, al Gambrinus, i el vàrem dur, després, a un hotel del carrer del Carme. En el dies següents, Joan Fuster donà una conferència a can Ramon Sunyer, una altra a un grup de joves, fou convidat a unes quantes llars amigues, féu un viatge a Montserrat, en el qual vaig acompanyar-lo, junt amb l'Aramon, i establí una pila de sòlides relacions. La seva incorporació a la literatura catalana era un fet i el llibre que li havien publicat a Mèxic testimoniava com era de sòlida la seva vocació. Uns dies després, s'entornava a Sueca. D'ençà d'aleshores, ve dos o tres cops a l'any" (1963: 195).

Miquel Arimany, un dels qui esperava Fuster, recorda que abans que Fuster hi anés, Casp anava, com he dit, a Barcelona, perquè "representava per nosaltres València", i remarcà Arimany, que en una de les seves conferències a l'ACO (Associació de Cultura Occidental), Casp ja digué que "Fuster era un cas apart". Arimany va començar a relacionar-se amb Fuster epistolament, arran que l'editor llegí *Terra a la Boca*: "Li vaig escriure", diu: "I vàrem començar una certa correspondència". L'editor, que situava l'encontre el 1953 (per error), diu que Fuster "Va estar una setmana ací (pagat per *Pont Blau*)" "va fer diverses dissertacions. Un a la joieria Sunyer, on es feien reunions culturals a la nit des de l'any 1941 al 1945". I explica amb qui el va posar en contacte a Barcelona:

"El vaig posar en contacte amb Oriol Folch, home del mecenes Rafael Patxot a Barcelona". "Fuster era a l'Hotel Viena. Oriol Folch no era a casa. Van anar a veure Martínez-Ferrando". D'ençà d'aleshores, segons Arimany, L'"Oriol Folch va oferir Fuster d'hostatjar-lo a casa seva". Va ser doncs, Arimany qui va posar en contacte Fuster i Oriol Folch. Més tard per mitjà d'Oriol Folch, seria Maluquer i

Sostres qui el coneixeria; i finalment va ser Cahner qui conegué Fuster a casa Oriol Folch. Val a dir que Oriol Folch a començaments dels anys cinquanta i segons Arimany, era molt actiu a l'ACO"¹⁴⁵.

Anys més tard Fuster recordava aquell viatge a Albert Manent:

"El meu primer viatge a Barcelona, a càrrec de "Pont Blau", fou el 1954 (...) Ja no recordo quants dies vaig passar a Barcelona, però degué ser entre el 10 i 14 o 15 de febrer (arribà el 10 al vespre) i el 14 o el 15 de febrer. L'excusa del viatge era fer una lectura pública-clandestina d'unes pàgines del llibret "La poesia catalana fins a la Renaixença", acabat de publicar a Mèxic (...) Un altre dia, vaig llegir versos (aij) a casa de Josep Iglésies. I un altre, amb en Tasis i l'Aramon, vam pujar a Montserrat."¹⁴⁶

Pel que fa a les lectures fetes per Fuster, a la carta escrita de Fuster a Tasis el 25 de gener, -que fou contestada el 2 de febrer- hi ha unes anotacions de Tasis. Hi posa, en la part legible, que el dia 11 de febrer tocava anar a casa de Josep Iglésies i el dia 13 a la Societat Catalana d'Estudis Històrics. De la documentació que n'he pogut aconseguir, sabem que, el dia 11 de febrer a un quart de vuit del vespre -segons la tarja d'invitació de la reunió a casa de Josep Iglésies-

"sou pregat de venir a honorar la llar de Josep Iglésies (Passatge Permanyer, 17, torre) per tal d'escoltar el poeta valencià Joan Fuster que llegirà una selecció inèdita. Els mots de presentació aniran a càrrec d'Octavi Saltor".

Era una invitació adreçada a un home del Diccionari: Manuel Blasi. Els camins es creuaven. Segons Lluís Gassó, un dels assistents Fuster hi "llegí possiblement fragments d'*Ales o Mans*(...). El dia 12, efectivament, i a dos quarts d'onze, anà a la tertúlia de Ramon Sunyer -Gran via 600- on Fuster ("L'escriptor valencià") parlaria de *La Poesia Catalana Antiga* (Aquesta invitació fou adreçada a Josep Mª de Casacuberta).

¹⁴⁵ Informació de Miquel Arimany. Barcelona, Desembre de 1991.

¹⁴⁶ Carta de Joan Fuster a Albert Manent (Sueca, 11.VI.1987), a qui agraeixo la gentilesa d'haver pogut consultar-la.

Però com era vist o concebut Fuster en aquells anys cinquanta? En un paper anònim, localitzat al llibre *Escrit Per al Silenci*, obsequiat a Octavi Saltor s'hi diu:

"Fuster ocupa un lugar independiente y destacado en la moderna generación de escritores valencianos; por su cultura, su sensibilidad, su originalidad, su léxico y su estilo".

Fuster es mantenia apartat de les polèmiques, "grupusculars", valencianes. Ara, quin sentit nacionalitari tenia aquell viatge, més enllà de l'aparent significació literària, que la tenia, però no ho era tot? Fuster, recordant aquell viatge, deia el 1987, que volia ser a Barcelona "un escriptor normal"; "Ja tenim el subnormal de valencià que volem que no es muiga". Per establir aquella normalitat, calia comunicació: "Calia -segons Fuster- vèncer els perills dels guetos regionals". Aquest, doncs, en seria el missatge: posar fi a les fronteres interiors ¹⁴⁷.

Anys més tard continuava aprofundint aquella idea de la comunicació, en contrast amb la situació present:

"(...) Nosotros vivimos una época en la que no teníamos fronteras interiores. Hasta que un día con eso de la autonomía, pusieron una raya y dijeron: "de aquí para arriba, tal, de aquí para abajo, tal... En algunas cosas, la literatura por ejemplo, esa raya sigue siendo inexistente. Pero son pocas cosas. Nosotros empezábamos por abajo. Organizábamos encuentros en los que se mezclaba la gente de un sitio y del otro. Los que vinieron siguen en su sitio. Ahora eso no va" (1991:2).

Aquells anys cinquanta Fuster continuava la línia, a tall individual, si es vol, iniciada per l'Obra del Diccionari: posar en relació-comunicació- ciutats i homes del mateix país. De fet, Fuster aquell any 1954 (al mes de juliol), va a Mallorca a l'ocasió de commemorar-se el naixement de Costa i Llobera. Ho relata així a Tasis:

"El viatge a Mallorca fou deliciós. Els mallorquins són uns animals molt curiosos: crec Rusiñol en el retrat que en fa, al seu llibre. El discurs de Ridruejo va ésser textualment sensacional. Féu un elogi vindicatiu de la llengua catalana que fins i tot arribà a desencadenar tres o quatre ovacions de l'auditori (...). Ridruejo tocà punts concrets

¹⁴⁷ "Fuster Incomode" (entrevista de Vicent Martí a Joan Fuster) a *El Temps*, 1-6.VI.1987, núm. 154, 1987, pàg. 10)

de política, des del seu singular punt de vista, i vingué a concloure en una doble petició de llibertat i sentit de la convivència".¹⁴⁸

Hom pot dir que 1954 marcarà un abans i un després pel que fa a l'obertura nacional de Fuster en la pràctica: a l'hora d'entrar en relació amb sectors cívics i polítics del Principat.

Als anys 60, després que Fuster escrivia *Nosaltres els Valencians*, les relacions i el paper de Fuster al Principat era valorat com d'incorporació al

"moviment nacional català" conservant la consideració de valencià: "Joan Fuster- diu Miquel Ferrer a 1963- però, no s'incorpora al moviment nacional català com qui vol esborrar la pròpia personalitat per adoptar una personalitat diferent i obrir-se pas enmig del brogit i l'activitat diversa del poble català. Ell considera que, no havent renunciat a la seva condició de valencià, s'ha sentit foraster i enemic del darrer conquistador i s'ha sentit germà del primer. Entre Jaume I i Felip V, ha preferit el rei català; entre la cultura catalana i l'espanyola, ha preferit la nostra "(1963: II:34).

Però, a més d'aquest emmarcament de la figura de Fuster, què deia de cara al Principat? Miquel Ferrer continua:

"Aquest valencià que té tanta espenta ha anat a Catalunya a dir als catalans, cara a cara, unes coses que cap altre valencià no havia gosat dir, si algun les havia pensades. Tots els valencians valencianistes que hem conegut s'han incorporat al moviment cultural barceloní i gairebé han oblidat el seu paper i la pròpia personalitat, com aquell amic alguerès que trobava que el millor que es podia fer era submergir-se dins de Catalunya i treballar com un català més, enlloc de mantenir el caliu a la pròpia terra, tal com estan fent els algueresos conscients d'avui que mai no han tingut la dèria de tornar a ésser súbdits de Catalunya un dia més o menys llunyà. Joan Fuster no s'ha ficat a Catalunya per a ésser engolit pels catalans ni pel moviment literari català. Ell defensa, amb coratge i dignitat, la pròpia personalitat, de València i projecta el pensament vers la unitat dels Països Catalans a base del respecte degut a la voluntat i a la personalitat de cadascuna de les col·lectivitats. És la idea federal que ve com l'anell en el dit

¹⁴⁸ Carta de Joan Fuster a Rafael Tasis. Sueca, 16.VII.1954.

a les terres de llengua catalana que tard o d'hora han d'integrar la nostra nació"(1963:II:36).

Aquesta trajectòria de projecció al Principat la continuarà mantenint, un cop conegudes persones com Oriol Folch, amb d'altres sectors. Estudio, tot seguit, aquestes relacions:

a) el nucli Oriol Folch-Joaquim Maluquer; b) les relacions editorials que, cronològicament s'inicien al Principat, després del viatge de 1954, amb *Selecta* i c) acabaré amb el nucli de *Serra D'or* (i la seva implantació al País Valencià) i el primer viatge que feren uns joves universitaris valencians a Barcelona al 1960, com una conseqüència d'aquestes relacions sobretot amb el nucli de *Serra D'or*.

Al primer lloc incloc un viatge que feren Joaquim Maluquer i Pere Figuera i Serra, finançat per Oriol Folch, com a exemple de correspondència en les relacions Nord-Sud.

3.2. CONNEXIONS I VIATGES.

La coneixença d'Oriol Folch per Joan Fuster ja hem vist que va ser possible per mitjà de la relació Miquel Arimany-Fuster.

A la correspondència entre Joan Fuster i Oriol Folch ja existeix la primera carta de Joan Fuster de l'11 de novembre de 1954, en la qual agraeix "l'hospitalitat d'[Oriol Folch] que em donares durant la meva última estada a Barcelona". Aquest nexa Oriol Folch-Fuster es connecta amb Raimon Galí, que va venir de l'exili mexicà l'any 1948¹⁴⁹. Com diu Joaquim Maluquer, partícep posterior de la coneixença amb J. Fuster,

"De retorn a Barcelona, Galí va connectar amb Oriol Folch. Van decidir constituir un nucli o cèl·lula per difondre aquest enfocament global de Països Catalans al qual convindria ajustar estudis,

¹⁴⁹ Vid.: Raimon GALÍ: *Recalada*, Estudis Nacionalistes, Barcelona 1984, pàg. 6: " Vaig arribar a Barcelona de retorn de l'exili el març de 1948".

actuacions, etc. per tal de preparar el futur"¹⁵⁰.

Fuster, doncs, entrà en relació amb el nucli -com s'esdevenia amb Raimon Galí- que tenia en compte la concepció nacional dels *Quaderns de l'Exili*, és a dir amb una visió global del país. Maluquer explica com s'anà configurant aquell nucli:

"El responsable directe del nucli fou Oriol Folch, en estreta col·laboració amb en Galí, que assumia directament altres facetes del programa de recuperació nacional, sobretot en el món de l'escoltisme "(...). El reduït nucli bàsic d'estudiants que va aplegar O. Folch, i als quals proporcionà beques d'estudis a l'estranger, foren: Joan Garrabou i Bigas (...), Josep Pernau, Armand Carabén, Joaquim Maluquer (...)"¹⁵¹.

Fuster entrà en contacte amb Joan Garrabou (citada ja a la lletra de l'11.XI.54), Armand Carabén (que conegué Fuster a casa de l'Oriol Folch cap a l'any 1958)¹⁵² i Joaquim Maluquer (a qui va conèixer cap a 1956, segons la primera citació per carta a Oriol Folch de 5.V.1956).

Fuster, doncs, anà entrant en contacte amb un món molt interconnectat doctrinalment. Raimon Galí esmenta que aviat es va fixar amb Joan Fuster, després que ho fes amb el Grup Torre:

"No cal dir que en Casp i l'Adlert foren atents a les nostres suggeriments. Goso dir que en aquells moments els vam influir molt. Però ens interessaven tots, un per un. Fou aleshores que em vaig fixar amb en Joan Fuster. De seguida nasqué un corrent de simpatia i amistat"¹⁵³.

La relació de Fuster amb O. Folch va possibilitar al suecà d'entrar en contacte amb Rafel Patxot, ja que Folch n'era el braç dret: "n'administrava els béns situats a Catalunya"¹⁵⁴.

¹⁵⁰ Dec aquesta informació a Joaquim Maluquer. Barcelona, setembre de 1990 (Notes mecanografiades).

¹⁵¹ Joaquim Maluquer. Barcelona, setembre de 1990 (*ibidem*).

¹⁵² Informació d'Armand Carabén. Barcelona, Novembre 1991.

¹⁵³ Raimon Galí: *Op. cit.* pàg 21.

¹⁵⁴ Informació de Joaquim Maluquer: *ibidem*.

Patxot exercí un mecenatge -mitjançant el pagament de beques per a joves acabats de graduar. Fuster, en carta a Oriol Folch de data 4.I.1957, diu que ha enviat el llibre que va fer per a edicions Bages de Mèxic: "La poesia catalana", amb la següent dedicatòria que indicaria una certa coneixença de Patxot per Fuster:

"A R[afael] P[atxot] i J[uvert], il·lustre patrici, home d'exemplar fidelitat, que un dia -no ho oblidaré mai- féu a l'espiritualitat de València un bell present de serenor empordanesa". [O. Folch cita per primera vegada J. Fuster a Patxot en carta del 14.XII.1956: "Tinc aquests dies a casa, el poeta Joan Fuster, de Sueca (País Valencià)"]".

Les relacions de Fuster amb Folch denoten algunes constants: suport econòmic, demanda de publicacions i comentaris d'aspectes d'actualitat. Per mitjà d'Oriol Folch, home de projecció internacional, Fuster li demanà el monogràfic de la revista *Europe* de l'any 1958 sobre literatura catalana (carta de Joan Fuster del 2.X.1958), o un volum del *Que sais-je?* de Pierre Vilar (carta del 25 de febrer del 1959).

Però un aspecte interessant del nucli Raimon Galí-Oriol Folch, amb els joves estudiants esmentats, serien els contactes amb joves nacionalistes de València. Concretament tinc dos relats de viatges: el primer, l'any 1957 i el segon de Riells del Montseny la primavera del 1960. Aquests viatges tenen una característica comuna: el trencament de les fronteres interiors.

3.2.1. Els viatges de 1957 i 1960.

El viatge realitzat el mes de maig de 1957 per Joaquim Maluquer i Pere Figuera per tot el País Valencià va ser subvencionat per l'Oriol Folch. Es va fer entre els dies 9-16 de maig. El viatge, segons Joaquim Maluquer era

"dedicat a conèixer-ne la catalanitat o valencianitat en el que va destacar-ne la prospecció del límit sud i Alacant; Guardamar del Segura, Elda, Novelda, Petrer, Monòver, Villena (...) realitzaven tota mena d'"experiments" lingüístics"¹⁵⁵.

¹⁵⁵ *Notes d'una Visita al País Valencià (Maig de 1957)*. Exemplar mecanografiat. Dec a Joaquim Maluquer i Sostres la gentilesa de lliurar-me'n un exemplar.

En l'informe d'aquest viatge hom hi anota d'entrada la no-percepció de diferències substancials entre Tarragona i Castelló:

"Dia 9: Viatge de Barcelona a València. Les terres de Tarragona i les de Castelló de la Plana mostraren idèntiques característiques de paisatge i de geografia humana; l'Ebre no marca cap divisòria, essent palesa la continuïtat entre una i altra riba. El delta de l'Ebre és l'únic terreny diferenciat que es troba en aquesta zona, i els conreus castellanencs sols es singularitzen per les plantacions de taronges, les quals manquen avui dia a les contrades Tarragonines. La variació de llengua no es produeix d'una manera sobtada ni existeix l'oposició de dues formes dialectals amb fronteres definides, ans bé, el trànsit s'opera mitjançant els matisos intermedis que presenten les parles de les comarques que formen el llinar entre el Principat i el País Valencià".

Aquesta concepció de continuïtat territorial-nacional que no es perdia en arribar a la ratlla de l'Ebre era una nota comuna de l'atmosfera dels anys cinquanta quant a pràctica nacionalitària, fet que em sembla va oblidar-se l'any 1989¹⁵⁶. Un dels aspectes que més hi predominava, en aquests viatge era copsar l'ús de la llengua en diverses ciutats. El cas de la ciutat de València n'era el primer: "A València ciutat, i segons la primera impressió que hom hi recull, predomina el castellà per damunt del català (...). A la zona cèntrica de la ciutat, escoltant el parlar de grups formats, sobretot, per gent de condició modesta (...) constatem l'idioma de 55 grups: 32 usen el castellà i 23 el valencià". Aquest ús s'esdevenia a la ciutat. A indrets de comarques properes a l'Horta la situació era distinta. A Llíria, els expedicionaris constataren que

"la llengua era arreu gairebé intacta llevat d'alguns grups observats prop de l'estació que es deuen compondre de forasters. En els rètols de les botigues es llegeixen cognoms com : Albert, Galduf, Carrera (...) n'hi ha d'altres d'origen clarament castellà, però predominen els d'arrel catalana". Pel cas d'Alzira hom hi registra canvi lingüístic en "advertir que no som del país" i "tendeixen a dirigir-se'ns en castellà (aragonès-castellà-valencianitzat)" però hi observa que "el valencià es sent parlar arreu".

¹⁵⁶ L'any 1989 es realitzaren unes conferències a Barcelona al voltant del títol *Nosaltres (i) els Valencians* amb l'objecte implícit del plantejament de la problemàtica de les no-relacions entre el Principat i el País Valencià. No va tenir-s'hi present aquesta conjuntura dels anys cinquanta i seixanta.

En el cas de la ciutat d'Alacant es donava l'any 1957 una situació ben diferent als ulls de J. Maluquer i Pere Figuera:

"En canvi, sobta d'entrada el gran predomini del castellà, almenys aparent. Tothom se'ns adreça en castellà, i aquesta és la llengua que essent comunament pels llocs cèntrics. Succeeix un fenomen semblant a l'observat a València ciutat, però encara més accentuat".

En l'enquesta que hom hi fa hi anota que "notem que pràcticament tothom entén perfectament el valencià, i que l'accent dels que parlen és millor que l'emprat a València ciutat. Una altra contestació interessant és que segons quines persones es resisteixen a parlar-nos en valencià, tot i coneixent-lo, i que cal molta insistència per aconseguir-ho".

Per "Matrimonis" observaven que:

"com a regla general parlen castellà als seus fills encara que el matrimoni parli valencià entre ell". I per "grup de persones de mitja edat", observàvem que "de 128 observants, 19 parlen el castellà i 9 el valencià. Notem que les persones que aparenten sobrepassar els quaranta anys sovint parlen valencià, i que entre els grups de pescadors predomina igualment el valencià".¹⁵⁷

Aquesta situació a Alacant no era pròpia tan sols d'aquest viatge. Uns dos anys després Alexandre Cirici, com a conseqüència d'haver fet un viatge a Alacant¹⁵⁸, escrivia sobre la necessitat d'establir lligams entre Alacant i Barcelona:

*"La toma de contacto con estas tierras que centran hoy la actualidad artística me ha servido además, por algo que considero de la mayor importancia: para obligarme, a hacer examen de conciencia sobre nuestras relaciones con Alicante y obligarme asimismo a llamar la atención a los promotores conscientes del ambiente cultural barcelonés sobre la urgencia de hacer colectivamente este examen de conciencia"*¹⁵⁹.

¹⁵⁷ Notes d'una visita. (foli Núm 8)

¹⁵⁸ Vegeu nota núm: 96 supra.

¹⁵⁹ A. Cirici: "Actualidad de Alicante", *La Revista*, 21.III.1959

El viatge continuà cap a Elx, on "com a llengua predomina el valencià parlat amb un accent més pur que el de València ciutat, encara que hi ha molta immigració, que integra el peonatge de les fàbriques". La ruta aprofundí cap a ciutats com Crevillent, Oriola on "l'idioma és el castellà, amb l'accent murcià. El vocabulari d'aquesta comarca conté nombroses paraules de procedència catalana", Guardamar on "el fet de la llengua és viu i conscient, com a tota la frontera idiomàtica al sur de les terres alacantines". També visitaren: Santa Paola on "es parla un excel·lent valencià", de nou Alacant on "en una barberia on hi ha cinc persones que parlen en castellà, s'insisteix en parlar català i totes cinc acaben expressant-se en valencià"; però també s'hi constatà que l'"ocultació lingüística és molt important a Alacant", van a Novelda on "es parla valencià molt correcte" i on noten una "estanquera" que els diu "els castellans ens treuen de casa" i "admet la possibilitat que es perdi el valencià, car entre els joves pot advertir-se una certa tendència a substituir-lo per castellà". A Monòver "tothom parla el valencià" i "a qui interrogo en castellà em respon amb un fort accent valencià, i davant meu parlen entre ells el valencià, essent el primer cas observat en tot el país valencià, d'uns funcionaris públics que s'expressin en valencià davant d'algú que els hi parla castellà". A Elda en canvi "parlen castellà, encara que hi ha molta gent dels pobles veïns de parla valenciana establerts a Elda i "veiem dues banderes del C.F. Barcelona i sorprenem una conversació favorable a l'equip d'aquest club". El viatge el continuarem per Petrer on "es parla un valencià molt pur", Sax on "tothom parla castellà però generalment entenen el valencià, i que es consideren alacantins, a Villena "tothom parla castellà, sense que se senti ni una paraula en valencià, La frontera lingüística és ben marcada", mentre que a Biar "sentim parlar valencià". A Banyeres, Bocairent es trobaren que hom parlava "valencià" i amb els masos de Bocairent. En el decurs del viatge cap a Muro, "parlem amb un home de Caudete, qui al saber que som catalans es mostra extremadament amable; diu que tant a Caudete com a Yecla tendeixen a Alacant culturalment i econòmicament i que sols van a Albacete per a qüestions burocràtiques".

Van a Muro, Cocentaina i Alcoi i Gandia. D'Alcoi hom remarca que

"sorprèn trobar en aquesta regió una ciutat com Alcoi, gran, ben urbanitzada (...). Tothom parla valencià molt correcte: Alcoi és una

veritable ciutat catalana situada en terres alacantines"¹⁶⁰.

El viatge acabava per Gandia on "tothom parla el valencià", Sagunt, Port de Sagunt i Castelló de la Plana, on "el valencià és parlat arreu per tothom", contràriament a Port de Sagunt on "hi ha una gran proporció de la població de parla castellana, cosa que constatem en interrogar diferents persones i escoltar parlar la gent. La majoria dels treballadors provenen del sur d'on han inmigrat"¹⁶¹.

Pel que fa al viatge a Riells del Montseny realitzat per joves nacionalistes valencians, organitzat per Mossèn Pere Ribot i Raimon Galí, amb la participació de Joan Fuster, Pere Figuera i "en general el grup que preparava l'Oriol [Folch] vers altres camins. Però en contacte directe amb els escoltes" (1984:27). El viatge realitzat la primavera del 1960, va ser organitzat com a un curs de formació ideològica. En carta de Joan Fuster a Joaquim Maluquer el dia 9 de maig de 1960, li diu que caldria tenir una visió que no mostrés el país en forma d'oposició, de fronteres interiors, amb la qual cosa en caldria donar una visió comarcal, ja que així es reduiria l'antagonisme econòmic entre regions: i.e: lliurecanvisme versus proteccionisme (València versus Principat);

"(...) em sembla -diu Fuster- que serà molt convenient que tendim a erigir la comarca, amb independència del país a què pertany el protagonista dels estudis, i que les indicacions d'afinitats i d'experiències siguin establertes preferentment sobre base comarcal". "Això, opina Fuster, [-esmenta J. Maluquer-] serviria per desfer o esvair malentesos sobre interessos incompatibles entre un Principat industrial i un País Valencià exportador agrícola".

Un dels assistents valencians a Riells del Montseny, Eugeni Boscà, relata la seva impressió:

¹⁶⁰ Aquest ambient de catalanitat és també reflectit per Ramon Ràfols Camí, que hem vist formava part de la plataforma de l'Obra del Diccionari, en un viatge que va fer pel País Valencià la primavera del 1955. En una carta a Joan Valls Jordà el 22.III.1967 escriu sobre Alcoi: "I tanmateix a Alcoi vàrem sentir la mateixa sensació moral com si ens trobéssim a Sabadell o Terrassa, ciutats industrials del nostre Vallès Occidental, a pocs quilòmetres de Barcelona. L'ambient i el context moral eren els mateixos i la llengua car la fonètica valenciana de la gent de la vostra ciutat té el mateix dret a la vida i a la perdurabilitat que la fonètica del català oriental que fem la gent de Barcelona i dels pobles de les comarques veïnes".

¹⁶¹ *Notes d'una visita ...*(foli núm 18)

"Es tractà d'un viatge representatiu dels Països Catalans: hi havia un grup del Principat, de les Illes i del País Valencià, aquest compost per cinc xicons(...) Llavors parlava amb molta dificultat el català de València (...) a causa del poc domini lingüístic a penes vaig intervenir en les discussions de treball. Aquest va ser l'únic viatge que diu a Barcelona (estiguérem només unes hores entre l'anada i tornada del Montseny) (...) El que recorda d'aquestes jornades al Montseny, és que una vesprada (o un matí) es plantejà quina podria ser la Capital dels futurs Països Catalans i naturalment la majoria hi estiguérem d'acord que ni Barcelona ni València; però no ens posàrem d'acord quina ciutat "menor de les Illes, P.V. o Principat seria la menys conflictiva i més "consensuada" (...) L'únic que puc dir és que fou el tema principal, i per això estàvem representats tots els països, això dels PAÏSOS CATALANS, com es podrien vertebrar: Federació o Confederació. Això ho dic ara, però no sé si es plantejà així o d'altra manera. El que sí que puc dir és que vaig rebre una bona impressió i vaig comprendre el bo que seria si es poguera fer una vertebració de tots tres països i així començí a sentir-me català de PV, però molt tímidament per la influència espanyolista de la cultura castellana i de totes les meves lectures, incloses de les de caire polític i ideològic, fetes en castellà"¹⁶².

Aquest va ser el sentit d'aquell viatge per aquest testimoni. El tema preferent era el fet nacional català i la seva articulació real, amb bases com hem vist, econòmiques integradores. Fuster, en carta a Joaquim Maluquer, comenta arran del viatge:

"Puc assegurar-te que aquesta ha estat la "tanda d'exercicis espirituals" més fructuosa i sòlida que mai s'havia fet (lletra de 27.VII.1960).

Un altre encontre realitzat amb aquesta orientació, i en contacte amb el nucli que estava organitzant Oriol Folch, amb Joaquim Maluquer i Pere Figuera i Serra com a persones que hi van prendre part, va ser a Sant Joan de Penyagolosa. Aquest recés va tenir lloc entre els dies 14 i 19 de juliol de 1961. L'objectiu d'aquesta trobada podria ser amb molta probabilitat "el mateix de sempre", segons Joan Fuster (en carta a Maluquer del 9.VI. 1961). A la mateixa lletra diu que els assistents "serien catecúmens en la majoria". El tema, doncs, continuaria essent l'estudi dels Països Catalans. La part bàsica anà a càrrec de Joan Fuster, mentre que la part econòmica

¹⁶² Carta d'Eugeni Bosca. València, 26.VII.1993. Les majúscules són de l'autor de la carta.

la faria Joaquim Maluquer.

L'exposició de Maluquer, i a instància de P. Figuera i Serra, és convertí en un llibre: *L'Estructura Econòmica de les Terres Catalanes*, publicat per l'editorial Barcino l'any 1963, assaig d'economia regional a fi de mostrar la no-oposició econòmica (superant, doncs, la polèmica lliurecanvi-productes agraris/protecció-indústria) entre comarques del País Valencià i del Principat. Aquest llibre tindria acceptació al País Valencià¹⁶³.

Per aquesta raó he dit que el tema seria l'anàlisi el fet català. Aquest seguit de seminaris: el realitzat a Riells, el del Desert de les Palmes (el 1960) i el del santuari de Penyagolosa, van ser, segons Joaquim Maluquer, "organitzats i sufragats per l'arquitecte Oriol Folch" amb "Joan Fuster i Raimon Galí" i segons Maluquer, aquells encontres van ser "el primer assaig d'explicar de manera sistemàtica la realitat del Paísos Catalans".¹⁶⁴

Pel que fa als assistents de la trobada del santuari de Penyagolosa, Fuster esmentava el nombre i la procedència geogràfica a Maluquer (a la carta del dia 11.VII.1961): cinc de Sueca; dos de Cullera; dos d'Algemesí; dos de l'Alcúdia de Carlet; un de Carcaixent; un d'Albalat a més de Joan Fuster, Pere Figuera i Serra i Joaquim Maluquer i Sostres. Cal dir que la procedència venia condicionada perquè en aquestes localitats de la Ribera comença a haver-hi una activitat nacionalista en relació, amb contactes, al nucli universitari de València Ciutat. I amb sectors on hi havia nuclis del valencianisme dels anys trenta, com a l'Alcúdia de Carlet, amb la figura de Josep-Lluís Bausset.

Aquest marc era el que Fuster va trobar a Barcelona quan començà a anar-hi regularment a partir del seu viatge de 1954. Quan venia sempre posava a casa de l'Oriol Folch, amb qui va establir una primera etapa de relació -abans de conèixer Maluquer i Cahner-. És per això que trobo encertada l'afirmació de Raimon Galí: "Puc assegurar que el "llençament de la figura de Joan Fuster a Catalunya, el devem a en Folch" (1984:21). A casa de l'Oriol Folch (c/ Ausiàs March), féu Fuster xerrades

¹⁶³ En carta del 1.III. 1963, Fuster deia a Maluquer que del seu llibre havien "d'escampar-ne exemplars com si escampéssim llavor. Serà d'una gran eficàcia. Hem d'estudiar la manera de fer-nos-en amb un stoc considerable" i en carta del 4.IV.1963 Fuster reiterava a Maluquer que li n'enviés exemplars perquè "ündran destinataris immediats".

¹⁶⁴ Joaquim Maluquer. Barcelona, setembre de 1990.